

"Nasilje nad ženama je možda najsravnije kršenje ljudskih prava. Ono ne poznaje ni geografske ni kulturne granice, niti granice bogatstva. Sve dok se ono nastavlja, mi ne možemo tvrditi da činimo istinski pomak ka jednakosti, razvoju i miru."

Kofi Annan, Generalni sekretar Ujedinjenih Nacija

Naziv publikacije:

Njen život poslije - Iskustva pomoći žrtvama trgovine ljudima u BiH i Republici Hrvatskoj

Zajedničko istraživanje Mreže bosanskohercegovačkih nevladinih organizacija za borbu protiv trgovine ljudima „RING“ i Mreže nevladinih organizacija za prevenciju i suzbijanje trgovanja ženama „PETRA“ iz Republike Hrvatske.

Istraživači/ce:

Mreža „RING“: Azra Hasanbegović, Aleksandra Radeta-Stegić, Duška Andrić-Ružićić, Gordana Vidović, Lana Jajčević, Mirzeta Tomljanović i Meliha Sendić;

Mreža „PETRA“: Jasmina Sočo, Meri Katunarić i Sanda Brumen

Konsultanti/kinje i obrađivači/ce:

Đurđica Kolarec, Milan Stanković, Nataša Lalić i Radmila Žigić

Koordinatorica projekta: Mariana Stanković Maja

Izdavač:

Organizacija žena „Lara“, Beogradska 38, Bijeljina, BiH

ISBN:

Za izdavača: Mara Radovanović

Štampa: DEKOR ART, Bijeljina

Tiraž:

Izdavanje publikacije omogućili:

CARE International i **The Howard g. Buffett**

Bijeljina, 2010/11

Njen život poslije

**Iskustva pomoći žrtvama trgovine ljudima u
BiH i Republici Hrvatskoj**

**Mreža „RING“, Bosna i Hercegovina
Mreža „PETRA“, Republika Hrvatska**

Sadržaj

Predgovor

Uvod

Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini

Ciljevi istraživanja

Metodologija

Etička razmatranja i nedoumice

Dio prvi

Pomoć žrtvama trgovine ljudima u BiH, pravni okvir

Dio treći

Napomena Ovo završavamo na kraju kada se sve slozi i budu mogle da se odrede strane

Predgovor

Istraživanje *Njen život poslije* nastalo je u okviru projekta *Jačanje mreža za borbu protiv trgovine ljudima na Zapadnom Balkanu* koji je, od 2008. do 2011. godine, uz podršku **Care International North West Balkans** proveden na području Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine. Aktivistkinje nevladinih organizacija okupljene u mrežama “**Petra**” iz Hrvatske i “**Ring**” iz BiH prepoznale su potrebu istraživanja rezultata pomoći trgovanim osobama kao temelj za svaki drugi angažman na unapređenju socio-ekonomskog položaja žena žrtava trafikinga u ovim zemljama. Zahvaljujući razumijevanju Care International, dobile smo šansu da ovo istraživanje i realizujemo tokom decembra 2010., januara, februara i marta 2011. godine.

Iako rađeno na ograničenom uzorku (intervjui sa 9 trgovanih žena iz BiH i 4 iz Hrvatske, 16 centara za socijalni rad/socijalnu skrb i 7 NVO pružaoca pomoći) *Istraživanje* daje uvid u svu strahotu zlostavljanja žena u seksualnoj eksploataciji, otkriva nedostatke sistema koji je uspostavljen da bi se žrtvama pomoglo i svjedoči o entuzijazmu nevladinih organizacija, pružatelja pomoći koje uz sva ograničenja matrijalne i systemske prirode, nekima od trgovanih žena otvaraju puteve u reintegraciju u društvo i stvaraju šansu za normalan nastavak života.

Po prirodi stvari problem trgovine ljudima nosi potencijalni rizik za sve aktere uključene u borbu protiv njega, a u posebnom riziku su svakako osobe koje su bile žrtve. Stoga je bezbjednost naših ispitanica bila prioritet tokom provođenja istraživanja. Njihova imena smo u obradi izvještaja izostavili, kao i druge odredice koje bi upućivale na njihov identitet. Izbjegavale smo da navedemo mjesta gdje su vrbovane i iskorištavane, kao i imena skloništa u kojima su boravile. Neke detalje smo izmijenile, ne narušavajući suštinu sadržaja.

Želimo da zahvalimo svim pojedincima i organizacijama koje su doprinijele uspješnosti istraživanja. Iznad svega, duboko smo zahvalne svim našim ispitanicama koje su, za dobrobit drugih

mogućih žrtava, podijelile sa nama svoja iskustva, ponovo preživljavajući bolna sjećanja. Zato se osjećamo posebno odgovornim da ovo istraživanje dođe do što većeg broja ljudi, a posebno onih koji će i ubuduće biti u situaciji da donose odluke o programu pomoći trgovanim ženama, kako bismo pomogle žrtvama seksualne eksploatacije u sadašnjosti i u budućnosti.

Potpuno smo svjesne da istraživanjem koje je pred vama ne dajemo odgovore na cijeli niz pitanja koja proističu iz uzročno-posljedičnih odnosa u procesu identifikacije, istrage i pomoći žrtvama. Ali rezultat postoji i on je vrijedan uloženog truda i dobro polazište za dalja istraživanja. Takođe, *Istraživanje* nam daje smjernice i argumente za dalja zalaganja za razvijanje sistema zaštite i pomoći seksualno eksploatisanim ženama. Ispovijesti trafikovanih žena zbog kojih je istraživanje i rađeno ponovo nas potsjećaju koje strahote preživljavaju žrtve trgovine ljudima i koliko im je organizovana i stabilna pomoć društva neophodna.

Uvod

U publikaciji koja je pred vama prikazani su rezultati prvog pilot istraživanja efikasnosti sistema pomoći žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj sa fokusom na podršku ženama žrtvama trgovine državljanima ovih zemalja. Istraživanje su po jedinstvenoj metodologiji provodile dvije odvojene grupe istraživačica u BiH i Hrvatskoj a zajednička nam je bila namjera da analiziramo uspostavljeni sistem pomoći žrtvama, njegovo zakonsko utemeljenje, organizaciju i djelovanje u praksi dajući mogućnost da pomoć ocjenjuju one koje su za to i najpozvanije, žene sa iskustvom trgovanja.

Razlozi da ovo istraživanje publikujemo zajedno bili su brojni. Neki od njih su objektivni a neki subjektivni kao što je osjećaj koji imaju sve ženske grupe – da se djelujući zajedno osjećamo jače. Osjećale smo da ćemo zajedno i ovaj veoma važan i odgovoran zadatak kvalitetnije uraditi.

Drugi razlozi su objektivne prirode i vezane su za geografsku i istorijsku povezanost BiH i Hrvatske, slično društveno-pravno nasljeđe i vremenski gotovo istovremeno suočavanje sa problemom trgovine ljudima koji je do prije 15 godina na ovim prostorima bio potpuno stran fenomen. Pored sličnosti, problem trgovine ljudima u ove dvije zemlje imao je i brojne različitosti, kao što su modeli djelovanja trafikera, struktura žrtava, načini vrbovanja i drugo. Dio razlika proističe i iz različitih ekonomskih prilika kao i administrativnog uređenja, ali ključni faktor povezivanja, pored susjedstva i istorijske povezanosti jeste opredjeljenje i BiH i Hrvatske da unaprijede sistem zaštite i poštivanja ljudskih prava žrtava prema standardima Evropske unije a u cilju evropskih integracija. Ova sličnost omogućila je da se istraživanje radi po gotovo identičnoj metodologiji jer je sistem pomoći žrtvama trgovine i pored administrativnih razlika, zasnovan na istovjetnim principima. Uz to, trgovina ljudima kao kriminalna djelatnost ima najčešće transnacionalni karakter.

Povezanost kriminalnih struktura traži zajedničko djelovanje i onih koji se protiv njih bore, bilo da im je cilj krivično gonjenje, preventivni rad ili pomoć žrtvama.

Imajući sve ovo u vidu, i pored činjenice da su istraživanje vodila dva odvojena istraživačka tima, publikujemo ga zajedno zbog svih sličnosti do kojih smo zajedno u istraživanju došli, a koje su na žalost, dio samo jedne teške i univerzalne priče o nasilju i eksploataciji žena u seks-industriji. Ipak, u uređivanju publikacije poštovali smo automnost, kompetentnost i zaključke svakog od dva tima istraživačica i analitičarki.

Radne definicije i terminologija

Fenomen trgovine ljudima po prvi puta je razmatran na međunarodnom nivou krajem 19-tog vijeka, tokom serije međunarodnih konferencija¹ o problemu koji je u to doba nazivan „bijelim ropstvom“.² Prvi međunarodni ugovor koji se odnosio na suzbijanje trgovine ljudima potpisan je u Parizu 1904. godine.³ U kasnijim godinama problem trgovine ljudima privlačio je sve više pažnje i postao je predmet više međunarodnih ugovora. Jedan od njih je i *Konvencija Ujedinjenih nacija o suzbijanju trgovine ljudima i eksploatacije drugih u prostituciji* (1949). Ova konvencija kritikovana je, pored ostalog, zbog izjednačavanja trgovine sa eksploatacijom prostitucije, stavljanja neuporedivo većeg akcenta na kriminalizaciju nego na zaštitu žrtava, kao i zbog nepredviđanja mehanizama implementacije. U potrebi da se adekvatno odgovori zahtjevima nastalim usljed stalnih promjena u dinamici trafikinga, uslijedilo je donošenje još nekoliko međunarodnih dokumenata. Među najnovijim univerzalnim dokumentima jeste i *Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom* (2000).⁴ U stavu (a) Člana 3 *Protokola* definisana je trgovina ljudima:

„Trgovina ljudskim bićima znači vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem prijetnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane,

¹ Prva međunarodna konferencija o problemu trgovine ljudima održana je u Parizu 1895. godine, druga u Londonu 1899, a treća u Budimpešti 1904. godine, *Bjerkan Liza i drugi, Samo moj život, Beograd 2005, strana 12*

² Neslaganja na međunarodnom nivou o tome da li prostitucija treba biti eliminisana ili ne, razlog je što “do 1949. godine prostitucija nije imenovana kao poseban fenomen već je na nju u međunarodnim ugovorima upućivano kroz koncept “belog ropstva” i, nakon 1921. godine, kroz “trafiking”, *Bjerkan Liza i drugi, Samo moj život, Beograd 2005, strana 12*

³ Konvencija o suzbijanju trgovine bijelim robljem

⁴ Ovaj Protokol dopunjuje Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala, au praksi ga nazivaju *Palermo Protokol*

zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili službu, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, servitut ili uklanjanje organa;

Stavom (b) člana 3 *Protokola*, naglašeno je da pristanak žrtve trgovine ljudima „**na namjeravanu eksploataciju iznijeti u stavu (a) ovog člana je bez značaja u slučajevima u kojima je korišćena bilo koja mjera iznijeta u stavu (a).**“ Dalje, stavom (c) Člana 3 naglašeno je da se vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje djeteta za svrhu eksploatacije smatra trgovinom ljudskim bićima čak i ako ne obuhvata bilo koje od sredstava iznijetih u stavu (a) ovog člana“.

Isticano je mnogo puta do sada da je *Palermo Protokol* uspio da, u većoj mjeri nego što je to bio slučaj sa prethodnim konvencijama, odgovori zahtjevima koji proističu iz složenog koncepta „trgovine ljudima“. Tako, „tema postaje ne samo problem nasilja nad ženama, već problem nasilja i prinude čije su mnoge žrtve žene, ali i muškarci“ (Surtees 2000:110). *Protokol* je takođe hvaljen i zbog toga što je prepoznao „potrebu za kombinovanim pristupom koji integriše efikasnu prevenciju trgovine ljudima sa gonjenjem učinilaca trgovine ljudima, kao i zaštitom ljudskih prava i pružanjem pomoći žrtvama trgovine“. ⁵ Uz to, Protokol se ne ograničava na eksploataciju do koje dolazi usljed očiglednih oblika prinude, kao što su upotreba sile i prijetnje, već u ovaj pojam uključuje i „**zloupotrebu moći i ranjivosti**“. Protokol ne pravi razliku između trgovine unutar zemlje i transnacionalne trgovine ljudima.

Pojam trgovine ljudima ima sličnosti sa drugim pojmovima koji se odnose na različite forme eksploatacije ljudi.

Ropstvo i uslovi slični ropstvu mogu, ali ne moraju biti u koincidenciji sa trgovinom ljudima; iako žena može biti

⁵ Ekberg, G.S, (2002), „The Palermo Protocol“ br I, str 40

vrbovana i transportovana korišćenjem prinude, zloupotrebom moći ili ranjivosti, ona ne mora neizostavno završiti u situaciji sličnoj ropstvu. U isto vrijeme, žena „se može naći u situacijama prinudnog rada/situacija slična ropstvu a da nije bila trafikovana“.

Prostitucija je aktivnost koja se od različitih aktera različito percipira. Dok se neki zalažu za prava osoba koja rade u seks-industriji, drugi smatraju sve prostitutke žrtvama i zalažu se za ukidanje svih oblika prostitucije. Stanovište većine istraživačica/a i autora/ki ove publikacije bliže je stanovištu da je prostitucija proizvod rodne nejednakosti i jedan od najgrubljih oblika eksploatacije žena, ali rasprave o prostituciji nisu bile predmet istraživanja ni razmatranja.

Važni pojmovi u ovom istraživanju jesu **viktimizacija**, reviktimizacija i sekundarna viktimizacija. **Viktimizacija označava proces nanošenja različitih oblika povreda i zloupotrebe ljudskih prava** od strane osoba uključenih u mreže trgovine ljudima. **Reviktimizacija uključuje ponovno nanošenje povreda žrtvi od strane istog ili drugog trafikera** nakon što je bila izbačena. **Sekundarna viktimizacija** označava proces nanošenja različitih povreda ili zloupotrebu ljudskih prava od strane drugih osoba, od kojih se očekuje da žrtvi pruže pomoć i zaštitu.

Ciljevi istraživanja

U istoj mjeri u kojoj je trgovina ljudima za vlasti u BiH bila nepoznata kriminalna djelatnost, pomoć žrtvama kao potreba i obaveza proistekla iz domaćeg i međunarodnog pravnog okvira, takođe je u sistemima socijalne zaštite kakav je bosansko-hercegovački kao i u Republici Hrvatskoj, bila nepoznanica. U socijalističkom sistemu ex-Jugoslavije prostitucija je bila strogo zabranjena. Sa minimumom tolerancije i prekršajnim kaznama

prolazile su žene koje su uhvaćene u prostituciji dok se organizovanje prostitucije drugih strogo kažnjavalo.

Sistem pomoći žrtvama stoga se razvijao stihijski i kreiran od različitih aktera. Skloništa su u BiH još od 2000. počele otvarati domaće nevladine organizacije, paralelno sa skloništima međunarodnih organizacija.⁶ Razvijajući nacionalne mehanizme upućivanja i pomoći trgovanim osobama, vlasti u BiH su prihvatile zatečeno stanje i početkom 2005. godine sklopile prve protokole o saradnji sa NVO koje su držale skloništa, ne preuzimajući u prvo vrijeme nikakve obaveze finansijske podrške. Sistem pomoći je u narednim godinama unapređivan i institucionalizovan, kao dio nacionalnog referalnog sistema za sprečavanje trgovine ljudima, i uglavnom se danas finansira iz javnih budžeta.

Obzirom da je u posljednjih pet godina rađeno nekoliko istraživanja o iskustvima pomoći trgovanim osobama⁷ koja su obuhvatila iskustva žrtava transnacionalnog trgovanja na prostoru Balkana, odlučili smo da suzimo fokus istraživanja samo na pomoć žrtvama trgovine koje su državljanke BiH, odnosno Republike Hrvatske. Obzirom da posljednje četiri godine žrtve trgovine ljudima i u BiH i u Hrvatskoj jesu predominantno domaće žene i djevojčice, ovako strogo profilisanje ciljne grupe potpuno je opravdano i u skladu sa potrebama provjere efikasnosti sistema i mogućeg daljeg unapređivanja.

Istraživanje Njen život poslije - Iskustva pomoći žrtvama trgovine ljudima u BiH i Hrvatskoj provedeno je u cilju

⁶ Prvo sklonište za žrtve trgovine ljudima otvoreno je u Bijeljini, pod pokroviteljstvom OŽ "Lara", 2000-te godine. Krajem 2000-te IOM, Međunarodna organizacija za migracije otvara skloništa u Sarajevu, da bi već krajem 2003. godine u BiH funkcionisalo nekoliko skloništa koje su vodile domaće NVO.

⁷ Samo moj život (A Life of One's Own), Lise Bjerkan (urednica), Viktimološko društvo Srbije, "Prometej", Beograd 2005., Služanje žrtava, **ICMPD, 2007**

sagledavanja **rezultata (iskustva) sistemske podrške žrtvama trgovine ljudima državljanima/kama BiH u procesu identifikacije, istražnog postupka i socijalne zaštite, u periodu 2006-2010. godina.**

Dakle, u fokusu istraživanja bile su nam žrtve. Cilj nam je bio da se glas žrtava čuje i da one ocijene djelotvornost pomoći koja im je pružena, kao i da daju prijedloge i sugestije za unapređenje sistema podrške.

Druga ciljna grupa bili su pružaoci pomoći: nevladine organizacije koje pružaju pomoć žrtvama trgovine ljudima i institucije socijalne zaštite u BiH i Hrvatskoj.

Stoga su ključna pitanja u istraživanju bila:

- a) koliko je projektovani sistem pomoći efikasan u praksi i da li je adekvatan odgovor na potrebe žrtava;
- b) iz kojih socio-ekonomskih prilika potiču žrtve i kako su vrbovane;
- c) koje odgovornosti su u odnosu na žrtve trgovine ljudima preuzeli centri za socijalni rad i koliko su zaista uključeni u program pomoći;
- d) koju vrstu pomoći za žrtve trgovine ljudima pružaju nevladine organizacije, i kako žrtve ovu pomoć doživljavaju.

Termin **žrtva i trgovana osoba** u ovom istraživanju imaju isto značenje, a pojam žrtva koristi se ne da bi se dodatno viktimizovala trgovana osoba nego da bi se naglasilo da je riječ o osobama koje imaju pravo na pomoć društva.⁸

Ovo istraživanje nije evaluacija rada bilo koje institucije ili nevladine organizacije koja pruža pomoć žrtvama, iako je neke elemente ocjenjivanja nemoguće izbjeći. Pružaoci pomoći kao i službe socijalne zaštite trebalo bi da istraživanje prihvate na način da ono i njima može pomoći kako bi kvalitetnije pružili pomoć trgovanim osobama.

⁸ Neke feminističke teoretičarke predlažu da se termin žrtva, posebno za žene žrtve nasilja, zamijeni terminom „preživjela“.

Iako je istraživanje rađeno na ograničenom uzorku i sa ograničenim metodama istraživanja, dobijeni odgovori daju dovoljno podataka da se može mapirati šta u sistemu relativno dobro funkcioniše, koliko ovako kreiran sistem podrške pomaže trgovanim osobama, koji dijelovi sistema još nisu potpuno preuzeli svoju ulogu, šta dalje treba istraživati i koje mjere bi pomoć žrtvama učinile efikasnijom.

Metodologija

Ukupan koncept istraživanja bio je fokusiran na trgovane osobe, njihove potrebe, pristup sistemu pomoći i koristi koje im je sistem pružio u procesu identifikacije, oporavka, suđenja i reintegracije. Upravo zbog toga istraživanjem je obezbijeden pogled na rad institucija za provođenje zakona i institucija pomoći iz perspektive trgovanih osoba korištenjem metode polustruktuiranog intervjua. Okvir za intervju urađen je prema međunarodnom i domaćem pravnom okviru u BiH i Hrvatskoj koji garantuju žrtvama, između ostalog, zaštitu njihove bezbjednosti, pomoć i podršku tokom sudskom postupka, pravo na tajnost, pravo na zdravstvenu zaštitu i oporavak, kao i reintegraciju u društvo.

Istraživanjem su obuhvaćeni i pružaoci pomoći, centri za socijalni rad, odnosno socijalnu skrb i nevladine organizacije koje pružaju pomoć žrtvama. Prema jedinstvenom upitniku u BiH je anketirano 10 centara za socijalni rad, dok je u Hrvatskoj iste upitnike popunilo 6 službenika/ca službi socijalne zaštite zbog drukčije organizovanog sistema uključivanja centara socijalne zaštite u proces pomoći. Takođe, kreiran je i upitnik za NVO koje pružaju pomoć žrtvama. Ukupno je po istoj metodologiji anketirano 4 NVO u BiH i 3 u Hrvatskoj.

Upitnicima za centre za socijalni rad željelo se saznati koliko službenici/e centara prepoznaju svoju obavezu prema trgovanim osobama, na koji način to rade, koliko imaju evidentiranih žrtava i koliko se sredstava u centrima izdvaja za ove namjene. Cilj

upitnika za NVO bio je doći do informacija o kapacitetima organizacija pružaoce pomoći, sredstvima kojima raspolažu, volonterskom radu aktivista/kinja i zaposlenih u ovim NVO, odnosno cijeni procesa pomoći žrtvama, udjela u finansiranju ovog procesa od strane vlada u odnosu na stvarno koštanje podrške trgovanim osobama.

Ovaj dio istraživanja bio je jako osjetljiv jer je nenamjerno mogao sadržavati komponentu evaluacije rada NVO **i biti pogrešno protumačen**, što se u nekim slučajevima i dešavalo. Zbog toga je upitnik za pružaoce pomoći iz NVO sektora i sadržavao najmanje pitanja, imajući u vidu da je obaveza vlada da ovu oblast uredi, kako na zakonodavnom nivou, tako i u oblasti finansiranja i saradnje sa organizacijama koje imaju skloništa ili na drugi način pružaju pomoć trgovanim osobama. Takođe, o radu NVO pružaoce pomoći najbolje su mogle da svjedoče same žrtve korisnice usluga, što se u istraživanju pokazalo kao ispravan pristup.

U okviru istraživanja urađena je i komparativna analiza zakonodavnog okvira za sistemsku pomoć žrtvama trgovine ljudima i organizacije sistema podrške u BiH u odnosu na Republiku Hrvatsku, odnosno obrnuto, kako bi se izdvajanjem primjera dobrih praksi mogao unaprijediti sistem podrške žrtvama u obje od ovih zemalja.

Cilj istraživanja nije bio da definiše model pružanja pomoći trgovanim osobama i predloži ga kao univerzalno rješenje jer je individualni pristup podrške utemeljen na specifičnostima ličnosti, iskustva i socijalne potrebe svake trgovane osobe i njenim ljudskim pravima, u ovoj oblasti jako bitan. Ipak, analizirajući rezultate dobijene istraživanjem, bilo je nemoguće izbjeći i definisanje modela dobrih praksi, odnosno korištenje metode **modeliranja** koja se koristi i u sociološkim istraživanjima iako je češća u istraživanju istorije.

Etička razmatranja i nedoumice

Dilema kako provesti istraživanje i dobiti tražene odgovore a ne narušiti tek obnovljeni integritet žrtve i proces njenog oporavka, bilo je jedno od ključnih pitanja u pripremi ali i tokom vođenja istraživanja. Kao i do koje mjere tokom intervjuisanja otvarati bolna pitanja kao što su - kako je vrbovana, ko su bile osobe koje su je eksploatisale, od koga je i kako prvi put potražila pomoć. Bilo je rasprava da li uopšte razgovarati o vremenu kada je bila trafikovana, ili samo pitanja ograničiti na pomoć i kontakte sa pružaocima pomoći, sadašnji život. S druge strane, ako suzimo razgovor samo na proces pomoći, da li će nam odgovori koje dobijemo biti mjerljivi. Bilo je argumenata i za jedan i za drugi pristup.

Prevladala je važnost stvaranja kompletne slike o iskustvu koje je žrtva prošla kao i potreba da bar u ovako ograničenom uzorku dođemo do mogućeg profila žrtve a sam tim i mapiranja potencijalnih rizičnih grupa. Takođe, od značaja za kreiranje kampanja prevencije, kao i programa pomoći veoma važni detalji su kako je osoba vrbovana i eksploatisana. Trgovina ljudima u BiH već nekoliko godina nije top tema u javnosti, kako je rastao broj državljanki BiH identifikovanih kao žrtve, tako je opadao interes medija za ovu temu, sa izuzetkom nekoliko istraga koje su poprimile razmjere medijskog skandala i postale „slučaj“ kojim su izvjesno vrijeme držani tiraži novina. Sve je manje ozbiljnih istraživačkih priča u medijima koje bi se bavile rizicima vrbovanja kojima su mlade osobe izložene.

Zbog svih ovih dilema i potrebe da, pored metodoloških ograničenja, dobijemo dobar rezultat, svjesno smo upitnik strukturalne da sadrži i pitanja vezana za vrijeme koje su ispitanice provele u statusu trgovanih osoba.

Potpisivanjem **Protokola o postupanju i čuvanju podataka sve učesnice u istraživanju obavezale su se na čuvanje** tajnosti podataka o identitetu ispitanica, mjestu stanovanja ili trenutnog boravka. **Protokolom smo se obavezale da prije obavljanja**

intervjua detaljno informišemo trgovanu osobu o ciljevima i namjeni istraživanja i obezbijedimo njen pismeni pristanak na intervju. Potom da trgovanoj osobi koju intervjuišemo damo na uvid pomenuti protokol i kontakt telefon na koji bi ona mogla prijaviti eventualne neprijatnosti koje je doživjela u toku provođenja istraživanja.

Protokolom je definisano da se sa maksimalnim uvažavanjem integriteta i ličnih patnji trgovanih osoba provedu postupak intervjuisanja, kao i da se intervjuisanje organizuje i provedu u ambijentu u kojem se trgovana osoba osjeća opušteno i prijatno.

Informacije dobijene tokom intervjua sa trgovanim osobama/žrtvama korištene su na način koji ne odaje ili ugrožava identitet osoba koju su intervjuisane, njene lične i demografske podatke, niti na bilo koji drugi način ugrožava pravo na privatnost. Ista obaveza prihvaćena je i za informacije dobijene tokom kontakta sa institucijama i nevladinim organizacijama koje pružaju pomoć.

Pri obradi rezultata istraživanja, sigurnosti radi ne pominje se ime nijedne organizacije koja pruža ili je pružala pomoć žrtvi, kao ni imena mjesta u kojima se dešavalo vrbovanje i eksploatacija, kao ni bilo koji drugi podatak koji bi ugrozio dalji proces reintegracije trgovane osobe (naziv škole koju pohađa, mjesto gdje je vođen sudski proces i drugo).

U timu istraživačica bile su aktivistkinje nevladinih organizacija koje su najmanje deset godina uključene u sprečavanje trgovine ljudima putem kampanja prevencije, pravne pomoći ili direktne asistencije, što je osiguravalo da će sve ispitanice imati maksimalno razumijevanje i poštovanje tokom vođenja intervjua. Sve preduzete mjere pokazale su se uspješnim jer su razgovori obavljani bez ikakvih problema i bez naznake trgovanih djevojaka da se na bilo koji način osjećaju iskorištene.⁹ Svi lični podaci o osobama koje su kao trgovana lica intervjuisane poznate su timu koji je koordinirao istraživanje.

⁹ Dvije od intervjuisanih žrtava naglasile su da rado pristaju na razgovor ako će na bilo koji način pomoći drugim djevojkama da izbjegnu sličnu sudbinu.

Protokolom je definisano da se ovi podaci mogu predočiti samo privilegovanim državnim službenicima uz prethodno pribavljenu saglasnost o čuvanju povjerljivosti predočenih podataka. Svim ženama i djevojčicama sa kojima smo razgovarali dali smo podatke za kontakt sa istraživačicama za slučaj da se predomisle vezi intervjua ili stave zabranu na njegovo korištenje, što se do obrade rezultata istraživanja nije desilo.

Njen život poslije

Iskustva pomoći žrtvama trgovine ljudima u BiH

I - Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini

Područje Zapadnog Balkana suočilo se sa problemom trgovine ljudima početkom 90-tih godina prošlog vijeka. U Bosni i Hercegovini (BiH) ovaj problem eskalira po završetku rata kada ova zemlja postaje područje tranzita i destinacije za trafikivane žene iz Istočne Evrope a najviše iz Ukrajine, Rusije, Moldavije i Rumunije. Tržište komercijalnih seksualnih usluga, razvijeno preko noći zbog velikog kontigenta međunarodnih vojnih snaga u BiH, bilo je javno iako potpuno nezakonito, a prodaja žena u svrhu seksualne eksploatacije otvorena. Vlasti u BiH tek 1999. godine počinju da vode podatke o identifikovanim žrtavama trafikinga ali broj žena koje su bile žrtve seksualne eksploatacije na bosanskom tržištu prostitucije vjerovatno nikada neće biti precizno utvrđen. Stoga navedena tabela urađena prema izvještaju o stanju trgovine ljudima¹⁰ Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima u BiH¹¹ više služe da ukažu na efektivnost mjera preduzetih na identifikaciji žrtava i sprečavanju trgovine ljudima, kao i promjenu fokusa kriminalnih struktura sa vrbovanja djevojaka iz Istočne Evrope na državljanke/ne BiH. Tabela svakako nije prikaz stvarnog broja žrtava trgovine ljudima u BiH jer je stvarni broj žrtava, na žalost, mnogo, mnogo veći i javnosti nepoznat, kao i u svim drugim oblicima nasilja protiv žena.

¹⁰ Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj imigraciji u BiH i izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini za 2007. godinu, strana 17 -23, www.msb.gov.ba

¹¹ Državni koordinatori za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne inigracije u Bosni i Hercegovini kao funkcija ustanovljen je Odlukom o procedurama i načinu koordinacije aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH i uspostavljanje funkcije državnog koordinatora za BiH Vijeća Ministara BiH (Službeni glasnik BiH, broj 24/2003)

Tabela br. 1: Pregled identifikovanih žrtava trgovine ljudima u BiH u periodu 1999-2009

Godina	Broj identifikovanih žrtava stranih državljaniki/a	Broj identifikovanih žrtava državljaniki/a BiH	Ukupan broj žrtava
1999	14	0	14
2000	199	0	199
2001	200	0	200
2002	252	3	255
2003	49	4	53
2004	48	6	54
2005	44	22	66
2006	40	31	71
2007	11	30	41
2008	13	16	29
2009	12	34	46
	882	146	1028

Presudan značaj za ozbiljniji odnos domaćih vlasti prema neprikryenoj trgovini ženama krajem 90-tih godina imao je Izvještaj Vlade Sjedinjenih Američkih Država za 2000. godinu¹² u kojem je navedeno da je „Bosna glavna destinacija i tranzitna zemlja za žene žrtve trgovine ljudima iz istočne Evrope i novih nezavisnih država, posebno Moldavije, Rumunije i Ukrajine, u cilju seksualne eksploatacije. Ni nacionalna vlada BiH, niti entitetske vlade Federacije i Republike Srpske ne zadovoljavaju minimalne standarde za borbu protiv trgovine ljudima. Međunarodne organizacije i nevladine organizacije prisutne u Bosni, sprovode najveći dio borbe protiv trgovine ljudima u zemlji. Sposobnost centralnih vlasti u okviru borbe protiv trgovine ljudima je limitirana budžetskim ograničenjima, minimalnim graničnim kontrolama, neadekvatnim krivičnim

¹² <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/index.htm>

zakonima i korupcijom. Neke policije i pravosudni organi prećutno prihvataju ili aktivno olakšavaju trgovinu ljudima. Bosna ne podržava nijednu mjeru za sprečavanje ili zaštitu i rutinski je optuživala žrtve za prostituciju i ilegalni boravak prije nego što bi ih deportovali.”¹³

Ovaj izvještaj, objavljen u proljeće 2001. godine inicirao je ozbiljniji obračun policije sa lokalnim organizatorima prostitucije čime je razbijen rad i nekoliko ključnih lanaca trgovine ženama iz zemalja Istočne Evrope. Preokret je nastupio i reformom pravosuđa provedenom 2003. godine i osnivanjem Tužilaštva BiH i Suda BiH, koji u nadležnost, između ostalog, dobijaju i krivično gonjenje i procesuiranje krivičnih djela iz oblasti trgovine ljudima. Poslije 2003. godine uslijedio je i žešći obračun sa ključnim “bosovima” organizovane prostitucije i trgovine ženama u BiH¹⁴, zatvaranje ugostiteljskih lokala u

¹³ Bosnia-Herzegovina (Tier 3)

“Bosnia is a major destination and transit country for women trafficked for the purpose of sexual exploitation from Eastern Europe and the New Independent States, especially Moldova, Romania, and Ukraine.

Neither the national government of Bosnia, nor the entity governments of the Federation and the Republic of Srpska meet the minimum standards for combating trafficking in persons. The international organizations and the NGO's present in Bosnia, with the participation of many Bosnian officials, conduct most of the anti-trafficking efforts in the country. The central government's ability to deter trafficking is limited by budgetary constraints, minimal border controls, inadequate criminal laws, and corruption. Some police and judicial authorities tacitly accept or actively facilitate trafficking. Neither of the entities has a law that specifically prohibits trafficking, although prosecutors can use charges of assault, provision of false documents, procuring and promoting prostitution. The courts have convicted at least two traffickers. Bosnia has an inter-agency anti-trafficking task force, which conducted a raid in the spring of 2001 on brothels suspected of having trafficking victims. Bosnia supports no prevention or protection measures and routinely has charged victims with prostitution and illegal residency before deporting them.” <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2001/3930.htm>

¹⁴ Početkom 2004. godine, sporazumom o priznanju kriivice Sud BiH izrekao je kaznu od 9 godina zatvora za trgovinu ženama Miloradu Milakoviću,

kojima se odvijao trafiking, dijelom pooštavanje kaznene politike prema počiniocima i izgradnja systemske podrške žrtvama. Bosna i Hercegovina je ubrzo prestala da bude destinacija za trgovane žene iz zemalja Istočne Evrope, a postala zemlja porijekla jer trgovci ljudima počinju da se usmjeravaju na domaće žene i djevojčice, ili žene iz susjednih zemalja, uglavnom iz Srbije i Crne Gore. Mijenja se i struktura žrtava ali i model trgovanja ženama u cilju seksualne eksploatacije, što i u BiH u praksi potvrđuje tvrdnje svjetskih kriminologa da je trafiking jednako proces koji ima svoju dinamiku i razvoj kao i jedan od najopasnijih oblika organizovanog kriminala u svijetu.

Kao što je u Izvještaju Stejt dipartmenta iz 2001. godine navedeno, vlasti u BiH u početku nisu adekvatno odgovorile na pojavu trgovine ljudima, dijelom što je za ovo područje trgovina ljudima bila potpuno novi oblik kriminalne djelatnosti prema kojem nije postojao jasan društveni stav¹⁵ ali i zbog neadekvatnog zakonskog okvira kao ključnog instrumenta za sprječavanje ovog organizovanog kriminala. O zakonodavnom okviru za borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava, detaljnije će biti riječi u narednom poglavlju istraživanja. Za fokus i ciljeve istraživanja, posebno za područje BiH, presudan jeste trend porasta broja žrtava trgovine ljudima domaćih državljanke/a. Pojašnjenja radi, važno je istaći da je više od 100 žena i djevojčica iz BiH koje su bile seksualno eksploatisane, bile žrtve svojih sugrađana, dakle državljana BiH, na teritoriji BiH.

vlasniku više noćnih klubova u Prijedoru, što je ujedno bila i do tada najstrožija kazna dosuđena za ovaj vid kriminala. Moglo bi se reći da je obračun sa velikim “bosovima” trgovine ženama u BiH okončan tek 2009. godine kada je pravosnažno na 12 godina zatvora osuđen Tasim Kučević, vlasnik više ugostiteljskih objekata u Tuzli i okolini u kojima se odvijala trgovina ženama.

¹⁵ Tržište prostitucije u BiH gotovo je bilo legalizovano uprkos zakonskoj inkriminaciji navođenja ili posredovanja u vršenju prostitucije. Dozvole za noćne klubove u kojima je prostitucija organizovana davale su lokalne vlasti, a boravišne dozvole stranim državljanicama izdavala policija na osnovu radnih dozvola za posao plesačica, striptizeta ili animir dama. *Panorama*, februar 1997, godine

Zvanične vlasti u BiH priznaju da ne raspolažu podacima o državljanima/ima BiH koje su trgovane u drugim zemljama¹⁶, izuzev veoma malog broja žrtava koje su vraćene iz susjednih zemalja, uglavnom Srbije ili Hrvatske.

Značajno za kontekst o trgovini ljudima u BiH je i da su desetogodišnji napori na unapređenju zakonodavnog okvira za borbu protiv trgovine ljudima, krivičnom gonjenju i kažnjavanju počinitelaca ali i razvijanju sistema identifikacije i pomoći žrtvama dali rezultate i na međunarodnom planu. U Izvještaju State Departmenta o trgovini ljudima za 2010. godinu BiH je svrstana u grupu 1 u kojoj se nalazi još samo 29 država koje u potpunosti zadovoljavaju sve zadane međunarodne kriterije na ovom području.¹⁷ Rangiranje Bosne i Hercegovine u grupu 1 još je značajnije ako se uzme u obzir činjenica da je prije četiri godine Bosna i Hercegovina bila u grupi „watch list“, dakle u grupi država koje nisu imale zadovoljavajuće sisteme i norme u borbi protiv trgovine ljudima, a 2001. godine u grupi koja ne preduzima nikakve mjere da spriječi trgovinu ljudima.

¹⁶ Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj imigraciji u BiH i izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini za 2007. godinu, strana 17 -23, www.msb.gov.ba

¹⁷ State Department koji u svojim izvještajima rangira države u četiri grupe u zavisnosti od njihove uspješnosti u borbi protiv trgovine ljudima, napokon je Bosnu i Hercegovinu svrstao u prvu grupu. Izvještaj State Departmenta o trgovini ljudima u BiH 2.2.2011., http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/novosti

II - Pomoć žrtvama trgovine ljudima u BiH, pravni okvir

U ovom dijelu istraživanja osvrnućemo se na pravni okvir u BiH koji štiti prava žrtava trgovine ljudima u procesu identifikacije, oporavka, zaštite tokom učešća u sudskom procesu kao i prava na pomoć od strane države kako bi se umanjila šteta nastala krivičnim djelom i omogućio povratak osobe u društvo. Biće analizirani međunarodni standardi bitni za zaštitu ljudskih prava trgovanih osoba, krivični i krivično procesni zakoni u BiH, zakoni o socijalnoj zaštiti i podzakonski akti koji propisuju procedure postupanja sa žrtvama. Prikaz ovog dijela zakonodavnog okvira nemoguće je odvojiti i od definicije krivičnog djela trgovine ljudima u domaćem krivičnom zakonodavstvu.

2.1. Međunarodni dokumenti

Bosna i Hercegovina potpisnica je niza međunarodnih konvencija i protokola koji garantuju najviše standarde ljudskih prava, kao i prava trgovanih osoba. Za ovu problematiku relevantni su:

1. *Protokol za sprječavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala* (Službeni glasnik BiH broj 3/02 – Međunarodni ugovori). Ovaj Protokol u praksi, kako je već navedeno, najčešće zovu Palermo Protokol zato što je usvojen u Palermu 2000. godine a njegov značaj preciznije je prikazan u dijelu u kojem smo govorili o definicijama i terminologiji.
2. *Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilja* (Službeni glasnik BiH broj 4/05 – Međunarodni ugovori), primjenjuje se od 14. 04. 2005. godine.

3. *Konvencija o pravima djeteta* (Službeni glasnik R BiH broj 15/93-Međunarodni ugovori)
4. *Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDOW)* (Službeni glasnik R BiH, broj 25/93 – Međunarodni ugovori),
5. *Evropska konvencija protiv torture i drugih surovih i neljudskih ili ponižavajućih kazni ili postupaka*, koja je stupila na snagu 01.11.2002. godine, i
6. *Konvencija o zabrani i trenutnoj akciji na eliminaciji najtežih oblika rada djece*, br. C182 (Službeni glasnik BiH broj 3/01).

Za ukupan proces vođenja krivične istrage protiv počinilaca trgovine ljudima veoma je važna i *Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima* koju je BiH ratifikovala 2007. godine. *Konvencija* je stupila na snagu 01.02.2008. godine a u Bosni i Hercegovini 01.05.2008.

Konvencija potencira i zaštitu žrtava. Članom 27, stav 1 *Konvencije* zahtijeva se od država potpisnica da: „... osiguraju da istraga, ili krivično gonjenje za krivična djela iz ove *Konvencije*, ne ovise o iskazu ili optužbi žrtve, barem u onim slučajevima u kojima je krivično djelo u cjelosti ili djelimično izvršeno na njenom teritoriju.“¹⁸ Ovaj član *Konvencije* naročito je značajan kada govorimo o domaćim žrtvama trgovine ljudima nad kojima je ovo krivično djelo počinjeno u BiH, koje i jesu ciljna grupa u istraživanju.

Konvencija, koja je prvi evropski sporazum u ovoj oblasti, je sveobuhvatni instrument koji se fokusira na zaštitu žrtava trgovine ljudima i na očuvanje njihovih prava. Ciljevi konvencije su takode prevencija ovog fenomena i krivično gonjenje počinitelja krivičnog djela trgovine ljudima. *Konvencija* se primjenjuje na sve oblike trgovine ljudima, bez obzira da li je

¹⁸Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima
http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/trafficking/Source/PDF_Conv_197_Bosnian.pdf

organizovana ili ne, transnacionalnog karaktera ili se odvija unutar države. Glavne odredbe konvencije su:

- obavezne mjere pomoći i oporavka i razdoblje ‘razmišljanja’ od barem 30 dana za žrtvu trgovine ljudima,
- mogućnost izdavanja boravišnih dozvola žrtvama trgovine ljudima ne samo na osnovu saradnje sa organima sprovođenja zakona, nego i na humanitarnoj osnovi;
- mogućnost kažnjavanja ‘klijenata’;
- ne-kažnjavanje žrtava trgovine ljudima;
- ojačan sistem međunarodne saradnje i efikasan i nezavisan monitoring mehanizam (GRETA) koji će biti u mogućnosti kontrolisati sprovođenje obaveza koje proizilaze iz *Konvencije*.

Uspostavljanje GRETA-e je predviđeno u razdoblju od godinu dana nakon stupanja na snagu *Konvencije*.

2.2. Definicija trgovine ljudima u krivičnim zakonima u BiH

U BiH su na snazi četiri krivična zakona: Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Krivični zakon Federacije BiH, Krivični zakon Republike Srpske i Krivični zakon Brčko distrikta. U svakom od ovih krivičnih zakona krivično djelo trgovine ljudima je sankcionisano, ali su definicije i obuhvatnost tih definicija različiti, kao i zapriječene kazne.

Najpotpuniju definiciju trgovine ljudima i potpuno usaglašenu sa međunarodnim dokumentima daje Krivični zakon BiH. U Poglavlju XVII, *Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom*, definisano je krivično djelo trgovine ljudima i djela koja su u vezi sa trgovinom ljudima:

- **Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu (član 185)**
- **Trgovina ljudima (član 186)**
- **Međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187)**

- **Nezakonito uskraćivanje identifikacionih dokumenata (član 188)**
- **Krijumčarenje lica (član 189)**
- **Organiziranje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i krijumčarenje migranata (Član 189a.)**

Posljednjim izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH iz 2010. godine, Članom 186, definicija trgovine ljudima usaglašena je sa svim međunarodnim standardima, između ostalih i sa *Konvencijom Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*.

Trgovina ljudima Član 186.

(1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorištavanja prostitucijom drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog iskorištavanja kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine.

(2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi lica koja nisu navršila 18 godina života radi iskorištavanja iz stava (1) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.

(3) Ako je krivično djelo iz stavova (1) i (2) ovog člana izvršilo službeno lice prilikom obavljanja službene dužnosti, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje pet godina.

(4) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.

(5) Ko organizuje ili na bilo koji način rukovodi grupom ljudi radi izvršenja krivičnog djela iz stavova (1) ili (2) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(6) Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

(7) Ako je izvršenjem krivičnog djela iz stavova (1) i (2) ovog člana prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica iz stavova (1) i (2) ovog člana, počinitac će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(8) Predmeti i prijevozna sredstva upotrijebljena za izvršenje djela bit će oduzeti, a objekti koji su korišteni u svrhu trgovine ljudima mogu se privremeno ili trajno zatvoriti.

(9) Na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima bez uticaja je okolnost da li je lice koje je žrtva trgovine ljudima pristalo na iskorištavanje.¹⁹

Entitetski zakoni, Krivični zakon Republike Srpske i Krivični zakon Federacije BiH više tretiraju pojedina krivična djela koja su u vezi sa trgovinom ljudima nego kompleksnost kriminalne djelatnosti trgovine ljudskim bićima.

U Krivičnom zakonu RS (KZ RS), Članom 198, *Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije*, sankcioniše se navođenje, podsticanje i namamljivanje drugoga na pružanje seksualnih usluga, svako učestvovanje u organizovanju i vođenju pružanja seksualnih usluga. Najmanja zapriječena kazna za ovo djelo je od šest mjeseci do pet godina zatvora a kazne su oštrije u slučajevima primjene sile, prevare ili iskorištavanja ranjivog

¹⁹ Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik Bosne i Hercegovine" br. 8/10),

http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/Krivicni_zakon_BiH_izmjene_i_dopune_8_10_bos.pdf

položaja lica stranih državljana/ki i kreću se od jedne do pet godina. Ako je djelo trgovine ljudima radi vršenja prostitucije počinjeno prema djetetu ili maloljetnom licu, najmanja zapriječena kazna je jedna godina zatvora a najviša 12 godina.

U kvalifikaciji djela još se ističe da “**nije od značaja za postojanje djela iz ovog člana da li se lice koje se prinudava, navodi ili podvodi već ranije bavilo prostitucijom.**”²⁰

U Krivičnom zakonu Federacije BiH krivično sankcionisanje djela u vezi sa trgovinom ljudima definisano je kao *navođenje na prostituciju*²¹, ali je činjenični opis identičan opisu krivičnog djela *Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije* u KZ RS. Međutim, zakonodavac u FBiH je oštriji u zapriječenim kaznama, tako da se navođenje maloljetne osobe ili djeteta na prostituciju može sankcioniša sa tri do 15 godina zatvora. I Krivični zakon Brčko distrikta predviđa samo krivično djelo *navođenja na prostituciju*.

Različit pristup u definiciji trgovine ljudima u entitetskim krivičnim zakonima, odnosno Krivičnom zakonu Brčko distrikta, nepovoljno se odražava na položaj žrtava ovog krivičnog djela u procesu krivične istrage²² jer umanjuje šanse da se žrtve identifikuju i da im se pruže pomoć i zaštita.

2.3. Krivično-procesno zakonodavstvo

²⁰ Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik RS br: 49/ 03
<http://www.okruznisudbn.com/uploader3.php?str=zakoni>

²¹ Krivični zakon Federacije BiH, Službene novine FBiH 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10

²² Prema Krivičnom zakonu RS trgovina ljudima radi vršenja prostitucije ne spada u krivična djela za koja je omogućena primjena posebnih istražnih radnji pa tako umanjuje i efikasnost istrage. Članom ZKP RS, posebne istražne radnje mogu se preduzimati, između ostalog za krivična djela za koja je zapriječena najniža kazna od tri godine zatvora.

Analogno krivičnom zakonodavstvu, i krivični proces u BiH definisan je u četiri zakona, Zakonu o krivičnom procesu BiH, entitetskim zakonima o krivičnom procesu i Zakonu o krivičnom procesu Brčko distrikta.²³ Nijedan krivično procesni zakon ne daje definiciju žrtve, za osobe koje su žrtve krivičnih djela upotrebljava se termin „oštećeni“. Prava oštećenih osoba definisana su kroz upućivanje na pravo oštećene osobe da podnese imovinskopravni zahtjev u toku krivičnog postupka a krivični procesni zakoni u BiH sadrže i posebna pravila o dokazima u slučajevima seksualnih delikata: „...oštećenog nije dozvoljeno ispitivati o njegovom seksualnom životu prije izvršenog krivičnog djela koje je predmet postupka. Nijedan dokaz koji se iznosi da bi pokazao ranije seksualno iskustvo, ponašanje ili seksualnu orijentaciju oštećenog neće biti prihvatljiv.“ (član 264. stav 1. ZKP BiH).²⁴

Procesni zakoni ne sadrže posebne odredbe o oštećenim maloljetnicima u postupcima koji se vode protiv punoljetnih izvršilaca krivičnih djela. Ovo je najveći nedostatak domaćeg procesnog zakonodavstva.²⁵

Krivično procesni zakoni preciznije štite prava maloljetnih osoba u krivičnom postupku pa tako i maloljetnih žrtava trgovine ljudima. Član 83. ZKP BiH: „Ne može se saslušati kao svjedok maloljetna osoba koja s obzirom na uzrast i duševnu razvijenost nije sposobna shvatiti značaj **prava da ne mora svjedočiti**. ZKP RS i ZKP FBiH sadrži identične odredbe (član 146. u ZKP RS i član 96. ZKP FBiH). Problem praktične prirode nastaje u

²³ Zakon o krivičnom postupku BiH (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 15/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09)

²⁴ “Advokati će po pravilu učiniti sve da se sudsko vijeće na neki način upozna sa prethodnim iskustvom oštećene. U jednom sudskom procesu za trgovinu ljudima (Janjić) prvo pitanje odbrane odnosilo se na ranije seksualno iskustvo oštećene“, *Položaj maloljetnika u krivičnom postupku*, Branko Perić, sudija Suda BiH, www.ring.ba

²⁵ Isto

trenutku kada treba donijeti odluku o sposobnosti maloljetnika da shvati značenje upozorenja da ne mora svjedočiti.

Generalno gledano, oštećeni/žrtve u krivičnim postupcima ne uživaju neophodan stepen zaštite. Oštećeni ima pravo da u krivičnom postupku postavi odštetni zahtjev, ali u praksi nikada neće biti obeštećen u krivičnom postupku nego će ga sud uputiti da svoj odštetni zahtjev ostvaruje u parničnom postupku. Tako će žrtva uzalud provoditi vrijeme sjedeći u sudnici dok se utvrđuje krivica. Za nju muke nastaju kada dobije osuđujuću presudu jer tada mora da podnosi posebnu tužbu i u parničnom postupku dokazuje osnovanost svog odštetnog zahtjeva i visinu štete. To je za oštećenog/žrtvu dodatna frustracija koju će doživjeti kao novo kažnjavanje. Prije svega, oštećeni/a će biti suočen/a sa troškovima sastava tužbe, zastupanja i troškovima plaćanja takse na tužbu i presudu. To su troškovi koji su demotivirajući. Sud je kroz praksu sebi dodijelio samo obavezu kažnjavanja a obeštećenje žrtve gurnuo u drugi plan.²⁶ Potpuno ista sudbina čeka maloljetnu žrtvu u krivičnom postupku.

Sa sociološkog stanovišta princip obeštećenja žrtve bi trebao imati istu važnost kao i princip kažnjavanja kao vid društvene reakcije na kriminogenu djelatnost. Naime, svrha suđenja ne smije ostati samo na represiji prema počiniocu krivičnog djela

²⁶ U „slučaju Janjić“, koji se vodio pred Sudom BiH, sud je djelimično usvojio odštetni zahtjev maloljetnice i dosudio joj na ime neimovinske štete iznos od 5.000 KM. Sud je odluku obrazložio na sljedeći način:

„O visini štete ovaj sud nije izvodio dokaze polazeći od činjenice da bi izvođenje ovih dokaza u krivičnom postupku, u fazi glavnog pretresa, moglo biti shvaćeno kao prejudiciranje krivične odluke suda i od strane odbrane protumačeno kao pristrasnost suda. Takođe, sud je imao u vidu i činjenicu da bi izvođenje ovih dokaza doprinijelo i odugovlačenju krivičnog postupka.

Sud je odlučio da oštećenoj A.K. na ime pretrpljene nematerijalne štete dosudi paušalni iznos od 5.000 KM, kao vid djelimične satisfakcije, koji će joj pomoći da prevaziđe osjećaj žrtve i ublaži posljedice koje trpi kao žrtva izvršenja krivičnog djela. Sud smatra duboko pravičnim i opravdanim da se u konkretnom slučaju oštećena bar djelimično obešteti. I simboličan iznos obeštećenja oštećenoj će pomoći da vidi pravdu i omogućiti joj da pokrene i vodi parnični postupak za potpuno obeštećenje.“, Isto

nego mora težiti potpunom uspostavljanju stanja koje je narušeno krivičnim djelom, čest je stav u stručnim raspravama zagovornika humanizacije pravosudnog sistema u BiH.²⁷

Ipak obeštećenja žrtve tokom krivičnog postupka su veoma rijetka, gotovo incidentna, čak i u slučajevima kada je presudom počiniocu krivičnog djela pored zatvorske dosuđena i novčana kazna. Država, jasno je vodi računa da namiri štetu državnom budžetu ali ne i osobama oštećenim krivičnim djelom.

U pravnom sistemu BiH, a relevantno za zaštitu žrtava trgovine ljudima, od značaja je i Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka Bosne i Hercegovine, kao i entitetski zakoni koji regulišu oblast zaštite svjedoka.²⁸ Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH, u krivičnim postupcima koji se vode pred Sudom BiH, odnosno tokom istrage koju vodi Tužilaštvo BiH predviđa da ukoliko se u postupku utvrdi da se radi o svjedoku koji je pod prijetnjom (kada je lična bezbjednost ili bezbjednost njegove porodice dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u postupku, kao rezultat prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo svjedočenje), ili ugroženi svjedok (kad je svjedok ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno ako je u pitanju dijete ili maloljetnik). Prema odredbama Člana 6. ovog Zakona, nadležni organi (Tužilaštvo BiH ili Sud BiH) će obavijestiti nadležni organ socijalnog staranja o pomoći pri uključivanju ove kategorije svjedoka u postupak kao i pružanje psihološke podrške svjedoku, uključujući prisustvo odgovarajućih stručnih lica prilikom ispitivanja ili saslušanja.

²⁷ Konferencija „Trgovina ljudima u sudskoj praksi BiH – Politika kažnjavanja“, Organizacija žena Lara, Brčko, 2006. godine, www.zenskiforum.com

²⁸ Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, Službene novine FBiH, broj 36/03, Član 7 i Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS, Službeni glasnik RS broj 48/03, Član 6

Isto rješenje je predviđeno i u entitetskim zakonima koji uređuju oblast zaštite svjedoka.

2.4. Pravni okvir za socijalnu zaštitu

Zakoni o socijalnoj zaštiti oba entiteta ne prepoznaju žrtve trgovine ljudima kao specifično ranjivu grupu kojoj je neophodna pomoć i zaštita institucija socijalne zaštite. Međutim, problem je terminološke prirode, posebno kada se radi o maloljetnim žrtvama, koje su izvorni korisnici socijalne zaštite u oba entiteta. Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br 05/93) kao korisnike socijalne zaštite predviđa maloljetna i punoljetna lica, a od značaja za pomoć trgovanim osobama su sljedeće kategorije; maloljetnici čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama i čiji roditelji nisu u mogućnosti da mu obezbijede normalne uslove za pravilno vaspitanje, fizički i psihički razvoj (Član 13). U Članu 14 ovog zakona predviđa se da su korisnici socijalne zaštite „vaspitno zanemareni maloljetnik“, odnosno maloljetno lice koje „zbog nedovoljnog nadzora i brige roditelja, ili negativnog uticaja sredine narušava opšteprihvaćene norme ponašanja“. Iako nije usaglašen sa konceptom ljudskih prava i ne prepoznaje žrtve nasilja kao eksplicitne korisnike socijalne zaštite, Zakon o socijalnoj zaštiti RS predviđa i prava na socijalnu zaštitu za punoljetne osobe koje se „odaju prostituciji“.²⁹ Zanemarujući terminološku neadekvatnost, sve žrtve trgovine ljudima državljani/ke BiH, i punoljetne i maloljetne imaju pravo na pomoć društva, a prije svega smještaj u ustanove socijalne zaštite (Član 36), radi smještaja, ishrane, zdravstvene zaštite, pomoći u

²⁹ Član 18 u vezi sa Članom 4 Zakona o socijalnoj zaštiti RS (Službeni glasnik RS broj 05/93) - „Lice sa društveno negativnim ponašanjem smatra se lice koje se odaje besposličarenju, skitnji, prosjačenju, prostituciji, alkoholizmu i uživanju opojnih droga“. Ova lica spadaju u kategoriju punoljetnih lica koja imaju pravo na socijalnu zaštitu prema Članu 4 istog Zakona.

vaspitanju i obrazovanju, osposobljavanja za određene radne aktivnosti i drugo.³⁰

U Federaciji Bosne i Hercegovine socijalna zaštita načelno je definisana zakonom na nivou entiteta a preciznije kantonalnim zakonima o socijalnoj zaštiti. **Zakon o socijalnoj zaštiti, civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom** (Službene novine broj 16/2002) i **Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom Federacije BiH** (Službene novine Federacije BiH broj 36/99) propisuju: korisnike socijalne zaštite, oblike, mjere i usluge iste, nadležne organe, uslove za ostvarivanje prava, način i postupak ostvarivanja prava. Kategorije korisnika socijalne zaštite su gotovo identične sa onima koje predviđa *Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske*, sa jednom veoma bitnom razlikom. U Federaciji BiH korisnici socijalne zaštite su i **lica izložena zlostavljanju i nasilju u porodici**, što može proizvesti bolju identifikaciju žrtava trgovine ljudima i kvalitetniju i bržu pomoć službi socijalne zaštite, odnosno centara za socijalni rad. Ali, kako se preciziranje uslova i obima socijalne zaštite definiše kantonalnim zakonima, u Federaciji BiH postoje razlike u obimu socijalnih prava u različitim kantonima.

Da bi se unaprijedila podrška žrtvama trgovine ljudima koje je BiH preuzela svim potpisanim međunarodnim dokumentima, Vijeće ministara donijelo je dva pravilnika; *Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima* i *Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine*. Od značaja za ovu temu su *Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine*, koja su stupila na snagu Odlukom Vijeća ministara

³⁰ Član 36 Zakona o socijalnoj zaštiti RS – Smještaj u ustanovu socijalne zaštite ostvaruje se upućivanjem korisnika u odgovarajuću ustanovu u kojoj se obezbjeđuje zbrinjavanje, stanovanje, ishrana, odijevanje, njega, pomoć i staranje, vaspitanje i obrazovanje, osposobljavanje za određene radne aktivnosti i zdravstvena zaštita u skladu sa posebnim propisima, radno-okupacione, kulturno-zabavne i rekreativno-rehabilitacione aktivnosti i usluge socijalnog rada.

BiH, na sjednici održanoj 05.07.2007. godine. Pravila su usvojena kao obvezujući standard zaštite ljudskih prava žrtava i svjedoka trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine i objavljena u Službenom glasniku BiH, broj 66/07.

Pravila utvrđuju načela i zajedničke standarde rada koji se odnose na postupak identifikacije, organizaciju zaštite i pomoći, primarnu i sekundarnu prevenciju i ostale aktivnosti u vezi sa zaštitom i pružanjem pomoći žrtvama trgovine ljudima i žrtvama-svjedocima trgovine ljudima iz Bosne i Hercegovine. Usvajanje *Pravila* bilo je naročito bitno s obzirom na značajan porast broja identifikovanih domaćih žrtava zadnjih godina.

U Članu 2 *Pravila* daju se i ključne definicije pojmova i ovdje se prvi puta u nekom službenom aktu BiH definiše i pojam „žrtve trgovine ljudima“.

Prema *Pravilima* i u svrhu njihove primjene **Trgovina ljudima** označava vrbovanje, transport, prebacivanje, davanje utočišta ili prihvata osoba upotrebom sile ili drugih sredstava prinude, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlasti ili položaja ili zloupotrebe tuđe nemoći ili davanjem ili primanjem isplata ili povlastica kako bi se pribavila saglasnost osobe koja kontroliše drugu osobu u svrhu eksploatacije. **Pojam eksploatacije** posebno obuhvata **iskorištavanje drugih putem prostitucije** ili drugog oblika **seksualne eksploatacije**, prinudnog rada ili pružanja usluga, ropstva ili postupaka sličnim ropstvu, služenja pod prinudom ili uklanjanja organa. Izraz trgovina ljudima isto tako obuhvata sljedeće pojmove krivičnih djela koja su predviđena Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine: **zasnivanje ropskog odnosa** i prijevoz osoba u ropskom odnosu, krijumčarenje osoba, međunarodno vrbovanje radi prostitucije i nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata. Također obuhvata krivična djela trgovine ljudima koja su predviđena krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine radi vršenja prostitucije, iskorištavanje djece u svrhu pornografije, proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije, navođenje na prostituciju i upoznavanje djeteta sa pornografijom.

Svjedok žrtva je onaj svjedok čija je lična sigurnost ili sigurnost njegove porodice dovedena u opasnost zbog prijetnji, zastrašivanja ili sličnih radnji koje su vezane za njegovo učešće u postupku i svjedočenje. (Svjedok može biti istovremeno i žrtva trgovine i svjedok žrtva trgovine ljudima).

Žrtva je svako fizičko lice koje je postalo predmet trgovine ljudima u smislu definicije iz tačke 1. ovog Člana.

Dijete u smislu ovih Pravila je osoba koja nije navršila 18 godina života.

Pravila definišu i institucije, državne, entitetske, kantonalne i opštinske organe i institucije u Bosni i Hercegovini koje imaju zakonom propisane nadležnosti da koordiniraju ili provode aktivnosti na prevenciji i suzbijanju trgovine ljudima, odnosno nadležne su za pružanje pomoći i zaštite. Ti organi i institucije su: **Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH, Ministarstvo sigurnosti BiH (Državna agencija za istrage i zaštitu BiH, Interpol BiH, Državna granična služba BiH), Tužilaštvo i Sud Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (Agencija za ravnopravnost spolova BiH), Ministarstvo civilnih poslova BiH, Ministarstvo pravde BiH, Ministarstvo vanjskih poslova BiH**, te entitetske, kantonalne i opštinske institucije i organizacije, kao i nadležna odjeljenja Brčko Distrikta BiH za unutrašnje poslove, socijalnu, porodičnu i zdravstvenu zaštitu, nauku i obrazovanje, raseljena lica i izbjeglice, gender centri, sudovi i tužilaštva.

Ovlaštene organizacije označavaju registrovana udruženja ili fondacije (nevladine organizacije) sa kapacitetom za zaštitu i pružanje pomoći žrtvama i svjedocima žrtvama koje su sklopile protokol sa nadležnim institucijama u BiH.

Pravila definišu i osnovne principe djelovanja u postupanju sa žrtvama trgovine ljudima a to su: (1) **Nediskriminacija i poštivanje ljudskih prava**, (2) **Zaštita privatnosti**, (3) **Zaštita najboljeg interesa djeteta**, (4) **Multidisciplinarni pristup** i (5) **Tajnost podataka**.

Pitanje identifikacije žrtve trgovine ljudima, odnosno pitanje koja je institucija u procesu istrage i pružanja pomoći ona koja presuđuje da je neka osoba žrtva ove vrste kriminalne djelatnosti bilo je jedna od najčešćih tema rasprave na različitim skupovima profesionalaca i predstavnika civilnog društva kako u BiH, tako i na međunarodnim skupovima. *Pravilima*, a ni krivično procesnim zakonima ovo pitanje nije decidno razjašnjeno.

U dijelu Pravila kojima se definiše pokretanje postupka i identifikacija, u Članu 7 stoji: „Postupak identifikacije provodi se multidisciplinarno upoređivanjem podataka i sintezom saznanja nadležnih institucija u BiH i ovlaštenih organizacija o predmetnom slučaju kada se, zavisno od osnovanosti činjenica, pokreće postupak zaštite. Žrtva ili svjedok žrtva identifikuju se na osnovu prijave ili prikupljenih informacija od strane nadležnih institucija u BiH i ovlaštenih organizacija ili činjenica prikupljenih u dobrovoljnom intervju sa osobom za koju se osnovano sumnja da je žrtva ili svjedok žrtva.“ U praksi, policija ili tužilaštvo su institucije koje trgovanoj osobi daju status potencijalne žrtve, odnosno žrtve ako je optužnica podignuta. U slučaju da je žrtva dijete, staranje preuzima centar za socijalni rad, a punoljetne osobe dobrovoljno odlučuju da li će ući u program pomoći i zaštite definisan *Pravilima*.

U *Pravilima* je definisano da “Tužilaštva i policijske službe ne smiju saslušavati dijete bez prisustva roditelja ili staratelja ili službe ili centra za socijalni rad koji imaju ulogu staratelja i službeno ovlaštenje. Staratelj, roditelj ili služba ili centar za socijalni rad imaju pravo prilikom uzimanja izjave ili saslušanja zatražiti pravnu pomoć“.

Osnovni oblici zaštite žrtava i svjedoka žrtava odnose se na: **fizičku zaštitu, zaštitu privatnosti i identiteta, pravnu pomoć, socijalnu (obrazovanje i resocijalizaciju) i zdravstvenu zaštitu, posebnu zaštitu djece i zaštitu ugroženih kategorija, kao i obezbjeđenje ostalih potreba radi pružanja odgovarajuće individualne zaštite i pomoći žrtvi i svjedoku žrtvi.** Individualna zaštita zasnovana je na sagledavanju potreba i njihove međuzavisnosti, odnosno procjeni potreba svakog

pojednog slučaja, kada se uzimaju u obzir zdravstveno stanje, starost, pol, pripadnost nacionalnoj manjini, socijalni status i ostale individualne potrebe na osnovu provjere zdravstvenog stanja žrtve i svjedoka žrtve. U slučaju postojanja fizičke opasnosti za bezbjednost žrtve mjere pojačane zaštite procjenjuje i odobrava nadležni tužilac u saradnji sa osobljem koje zbrinjava žrtvu i svjedoka žrtvu. Procjenu bezbjednosti povratka žrtve i svjedoka žrtve u ranije prebivalište zajednički obavljaju tužilaštvo, policija i služba ili centar za socijalni rad. Služba za socijalnu zaštitu u saradnji sa lokalnom policijom nastavlja da provodi mjere pojačanog nadzora u pogledu stanja fizičke sigurnosti žrtve i svjedoka žrtve utvrđujući razuman rok pojačanog nadzora i sistem dostavljanja informacija u cilju obezbjeđenja prevencije od sekundarne viktimizacije.

Pravila predviđaju i situacije „**nepokretanja**“ odgovarajućeg krivičnog postupka, a kada postoji dovoljno činjenica na osnovu kojih se osnovano može smatrati da je osoba žrtva ili svjedok žrtva“. U tom slučaju decidno stoji da „**postupak zaštite odobrava i pokreće služba ili centar za socijalnu zaštitu koji nezavisno od statusa krivičnog postupka mogu zatražiti pomoć i zaštitu od strane nadležne policijske službe**“.

Pravila propisuju i pravo žrtava na pravnu pomoć. Pravna pomoć uključuje i pružanje stručne pomoći koja se odnosi na ostvarivanje socijalne zaštite, obeštećenja i drugih prava.³¹

Prema Pravilima „Žrtvama i svjedocima žrtvama obezbjeđiće se od strane nadležnih institucija za socijalnu zaštitu zaštitno zbrinjavanje i stanovanje, novčana pomoć, savjetodavno-terapijski rad i stručnu pomoć u smislu uključivanja u program resocijalizacije u skladu sa važećim zakonima koji regulišu socijalnu zaštitu u BiH.“

³¹ Žrtvama i svjedocima žrtvama pružiće se informacije i obavještenja o relevantnim sudskim i upravnim postupcima s ciljem obezbjeđenja pravne pomoći koja će omogućiti da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka protiv počinilaca krivičnog djela., *Pravila*, Član 11

Zaštitno zbrinjavanje i stanovanje može se ostvariti u okviru: skloništa, odnosno u objektu koji se koristi za smještaj žrtava trgovine i nasilja (sigurna kuća), druge porodice ili hraniteljske porodice i ustanove socijalne i dječije zaštite u skladu sa važećim zakonima koji regulišu socijalnu zaštitu u BiH. Takođe, žrtve imaju pravo na odgovarajuća novčana davanja i to u vidu jednokratne novčane pomoći u skladu sa važećim zakonima o socijalnoj zaštiti entiteta i Brčko Distrikta BiH, kao i druga pomoć u skladu sa mogućnostima nadležnih institucija u BiH i ovlaštenih organizacija. Žrtva i svjedok žrtva će biti uključeni u **program resocijalizacije** koji se individualno planira i priprema u skladu sa potrebama žrtve uključujući program dodatnog obrazovanja, prekvalifikacije, pomoć u zapošljavanju i druge socijalne mjere u skladu sa mogućnostima nadležnih institucija u BiH i ovlaštenih organizacija.

Žrtvi i svjedoku žrtvi, ako nisu zdravstveno osigurani, obezbjeđuje se **zdravstvena zaštita** kao i ostalim osiguranicima. Zdravstvenu zaštitu provodiće zdravstvene službe entiteta i Brčko Distrikta BiH. Sredstva za ovu namjenu planiraće se iz sredstava za posebne namjene u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice. Uključivanja žrtava i svjedoka žrtava u programe liječenja ovisnosti od psihoaktivnih supstanci je dobrovoljno. U skladu sa mogućnostima, nadležne institucije u BiH u saradnji sa nevladinim organizacijama, uključiće žrtve i svjedoke žrtve u programe odvikavanja.

Zaštita djece definisana je u Članu 15 *Pravila* a ključna institucija u zaštiti djece čija su prava ugrožena trgovinom ljudima je organ starateljstva, odnosno centar za socijalni rad. U stavu 2 Člana 15 predviđeno je da se u skladu sa važećim porodičnim zakonima u BiH³² “dijete izuzima iz porodice bez odlaganja i postavlja se privremeni staratelj u slučaju kada postoje dokazi da je roditelj ili staratelj navodio dijete na bilo koji oblik neprihvatljivog ponašanja, da obavlja radnje neprimjerene njegovom uzrastu ili ga seksualno iskorištavao,

³² Porodični zakoni u BiH su u zakonodavnoj nadležnosti entiteta

odnosno kada postoji dovoljno dokaza da je staratelj ili roditelj sudjelovao u trgovini djetetom”. Razrješenje ove situacije predviđa i oduzimanje roditeljskog prava ukoliko postoje dokazi da je roditelj uključen u trgovanje djetetom, ali u praksi domaćih centara za socijalni rad roditeljsko pravo se veoma rijetko oduzima.

Pravila predviđaju prava žrtve na osposobljavanje za daljnji život i rad. Centar ili služba za socijalni rad **tražiće trajno rješenje** planiranjem i provođenjem individualnog programa resocijalizacije u skladu sa potrebama žrtve i svjedoka žrtve. Program resocijalizacije sadrži programe dodatnog obrazovanja, prekvalifikacije, pomoći u zapošljavanju i druge socijalne mjere u skladu sa mogućnostima nadležnih institucija ili ovlaštenih organizacija a koji se ostvaruju kroz kontakte sa nadležnim institucijama u BiH (zavodima za zapošljavanje, nevladinim organizacijama, ustanovama socijalne i dječije zaštite i drugim institucijama prema potrebi). **Ovlaštene organizacije** (NVO) će pomoć i podršku žrtvama i svjedocima žrtvama obezbjeđivati u skladu sa svojim kapacitetom i djelokrugom rada i u skladu sa protokolom o saradnji sklopljenim sa nadležnom institucijom u BiH.

2.5. Struktura podrške

Državni koordinator za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH, u saradnji sa već imenovanim predstavnicima iz ostalih resornih ministarstava na nivou Bosne i Hercegovine, provodi i koordinira aktivnosti utvrđene ovim *Pravilima*, odnosno na vrhu je piramide u strukturi podrške trgovanim osobama.

U cilju provođenja ovih *Pravila* na regionalnom nivou po principu organizacije Državne agencije za istrage i zaštitu BiH, a u skladu sa nadležnostima lokalnih institucija, predviđeno je uspostavljanje regionalnih timovi za Sarajevo, Mostar, Banja Luku i Tuzlu. Lokalni regionalni timovi uključivaće predstavnike

SIPA-e, entitetskih policija i tužilaštava, opštinskih centara za socijalni rad i zdravstvenih službi, kao i ovlaštenih organizacija koje pripadaju ovim regijama. Ove članove imenovaće nadležne institucije i ovlaštene organizacije.

Lokalni regionalni timovi, iz svog sastava imenuju po jednog regionalnog koordinatora. Osnovni zadatak ovih timova je da u skladu sa individualnim potrebama svake žrtve izrade programe zaštite i upućivanja žrtve i svjedoka žrtve. Predviđeno je i da Državni koordinator za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH, u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice, uspostavi monitoring tim koji će pratiti implementaciju *Pravila*. U praksi, regionalni timovi za koordinaciju pomoći žrtvama, propisani *Pravilima*, još nisu zaživjeli, dok su monitoring timovi uspostavljeni 2009. godine. Pomoć žrtvama funkcionise u saradnji policije, centara za socijalni rad, nevladinih organizacija i tužilaštava a uz finansijsku potporu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Bosna i Hercegovina od 2008. godine, preko Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, a putem javnih poziva obezbjeđuje sredstva za smještaj trgovanih osoba, domaćih državljanke/a. Za individualne programe resocijalizacije, odnosno reintegracije žrtava ovlaštena NVO, odnosno centar za socijalni rad može za ove namjene dobiti i interventna sredstva. Tokom 2010. godine šest NVO imalo je potpisan protokol o zaštiti i pružanju pomoći žrtvama trgovine ljudima. Krajem 2010. godine, poslije raspisanog javnog poziva, status ovlaštenih NVO za pružanje pomoći domaćim žrtvama trgovine ljudima zadržale su samo četiri organizacije.

Zaključak

Bosna i Hercegovina je prihvatila međunarodne standarde kako u inkriminaciji trgovine ljudima, tako i u oblasti zaštite i pomoći žrtvama trgovine ljudima. U definisanju trgovine ljudima i pravu na pomoć trgovanim osobama ugrađeni su svi principi

poštivanja ljudskih prava i uspostavljena organizacija pomoći žrtvama. Pravo žrtve trgovine na pomoć uspostavljeno je i normativno i stvarno što potvrđuju i podaci o identifikovanim žrtvama trgovine, kao i najviše rangiranje BiH od strane Stejt Dipartmenta, odnosno Vlade SAD u posljednjem Izvještaju o trgovini ljudima.

Nedostaci pravnog okvira proističu prije svega iz različite definicije krivičnog djela trgovine ljudima u entitetskim i krivičnom zakonu Brčko distrikta u odnosu na Krivični zakon BiH. Takođe, nepostojanje definicije žrtve u zakonima o krivičnom procesu kao i umanjena prava oštećenih u procesnom zakonodavstvu, žrtvu trgovine ljudima kao izuzetno ranjivu grupu u sudskom postupku stavljaju u nepovoljan položaj i umanjuju njeno pravo na pravičnost sudskog postupka.

U zakonima o socijalnoj zaštiti žrtve trgovine ljudima nisu precizno navedene kao korisnice/i socijalne zaštite što potencijalno može da uspori i umanji njihovo pravo na pomoć.

Ključni dokument koji definiše prava žrtava trgovine ljudima kao i procedure postupanja u procesu identifikacije, zaštite i pomoći, *Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH* su podzakonski akt izvršne vlasti i kao takav može u praksi proizvoditi manju pravnu snagu u odnosu na zakone o socijalnoj zaštiti i druge zakone iz oblasti socijalne, porodične i zdravstvene zaštite.

Ukupno gledajući, u BiH je jasan politički stav da je trgovina ljudima ozbiljan društveni problem i veoma opasan kriminal i država iskazuje spremnost da se ovom kriminalnom fenomenu odlučno suprotstavi. Takođe, pravni okvir ukazuje da država prihvata odgovornost za pomoć žrtvama, ali je aspekt kriminalizacije u odnosu na aspekt pomoći i zaštite i dalje dominantan u svim analiziranim pravnim dokumentima, kao i u praksi.

III - Rezultati istraživanja

3.1. Kapaciteti institucija socijalne zaštite

Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH, iako u sistem podrške žrtvama uključuju veoma širok krug državnih institucija, zapravo ključnu ulogu daju centrima za socijalni rad kao službama socijalne zaštite, posebno u zaštiti djece žrtava. S druge strane, zakoni o socijalnoj zaštiti koji određuju djelokrug rada centara za socijalni rad, ne prepoznaju žrtve trgovine ljudima kao korisnike socijalne zaštite na način na koji prava žrtava definišu međunarodni dokumenti koje je BiH ratifikovala i obavezala se na poštivanje njima propisanih standarda. Sistemski vezani za jedinice lokalne samouprave, centri za socijalni rad su relativno sporo uključivani u nacionalne mehanizme za sprečavanje trgovine ljudima koji su kreirani na državnom nivou, što je otežavalo proces pomoći žrtvama. Stoga su centri za socijalni rad i odabrani kao institucije čiji je rad sagledavan u ovom istraživanju. Upitnik za centre kreiran je sa namjerom da se dođe do informacija u kojoj mjeri i po kojem pravnom osnovu centri za socijalni rad shvataju svoju ulogu u pružanju pomoći trgovanim osobama, koliko imaju evidentiranih žrtava i koju vrstu pomoći pružaju žrtvama. Anketirano je ukupno 10 centara za socijalni rad, 5 (pet) iz RS, 4 (četiri) iz Federacije BiH, i Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko distrikta BiH. Zanimljivo je da su na pitanja iz upitnika u devet od deset centara odgovarale žene, službenice centara.

Prepoznavanje uloge u zaštiti trgovanih osoba

Broj zaposlenih u anketiranim centrima za socijalni rad je različit, zavisno od veličine lokalne zajednice. Najmanje zaposlenih ima centar za socijalni rad u Jablanici – 5, a najviše u Zenici – 44.

Tabela br. 2: Pregled zaposlenih u posmatranim centrima za socijalni rad

Naziv mjesta	Broj zaposlenih u centru za socijalni rad
Bijeljina	24
Zenica	44
Ugljevik	10
Gradiška	17
Brod	11
Čelinac	10
Visoko	11
Mostar	30
Jablanica	5
Brčko	22

Prva tri pitanja u upitniku odnosila su se na poznavanje zakona i propisa koji regulišu prava trgovanih osoba i obaveze službi socijalne zaštite u pružanju pomoći ovoj kategoriji žrtava.

Na pitanje ***Da li ste upoznati sa obavezama Centra za socijalni rad u procesu identifikacije i pomoći žrtvama trgovine ljudima***, 9 (devet) od 10 anketiranih službenika/ca centara za socijalni rad odgovorilo je “da, potpuno”. Samo u jednom slučaju odgovor je bio: *Da, ali mi nije sasvim jasna uloga Centra*.

U pojašnjenju odgovora tri službenice centara navele su da su im obaveze centara u ovoj oblasti potpuno razjašnjene nakon zadnje edukacije o smjernicama za centre za socijalni rad kako pomoći žrtvama trgovine ljudima.³³

Devet službenica/ka odgovorilo je da su upoznati sa sadržajem *Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH*. Samo jedan odgovor bio je “ne”.

Devet od 10 anketiranih predstavnika/ca centara smatra da žrtve trgovine ljudima i djeca žrtve seksualne i radne eksploatacije treba da budu korisnici socijalne zaštite. U jednom slučaju odgovor je NE, sa obrazloženjem da pomoć treba da bude

³³Smjernice o postupanju centara za socijalni rad sa žrtvama trgovine ljudima, *Ministarstvo sigurnosti BiH i Catholic Relief Services, Sarajevo, 2010*
http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/prirucnici/?id=5318

organizovana ali u okviru propisa koji regulišu postupanje sa žrtvama trgovanja ljudima. U komentaru na odgovor na ovo pitanje jedna službenica centra navela je da žrtve trgovine ljudima treba da budu zaštićene i u oblasti porodičnog i krivičnog prava.

Osam od 10 predstavnika/ca centara smatra da pomoć žrtvama trgovine ljudima pripada po osnovu zakona o socijalnoj zaštiti, dok u dva slučaja odgovor je negativan.

Smisao ovih pitanja bila je utvrditi percepciju centara o vlastitim obavezama prema žrtvama trgovine ljudima i poznavanje propisa po osnovu kojih žrtve trgovine imaju pravo na pomoć i zaštitu ustanova socijalne zaštite. Razlog za ovu vrstu provjere znanja i stavova zaposlenih u centrima za socijalni rad su više puta iznesena iskustva predstavnica/ka NVO pružaoca pomoći da je saradnja sa centrima u podršci žrtvama ponekad veoma komplikovana i da centri ne prepoznaju svoju ulogu. Problem nedovoljne angažovanosti centara za socijalni rad pominje se i u Izvještaju Stejt Dipartmenta o trgovini ljudima u BiH u kojem, za 2010. godinu stoji i preporuka da je potrebno “nastaviti sprovoditi saradnju sa lokalnim centrima za socijalni rad kako bi se poboljšalo prepoznavanje trgovine ljudima i pomoć svim žrtvama trgovine, uljučujući djecu”.³⁴

Broj žrtava i pružena pomoć

U periodu od 2006 do 2010. godine deset anketiranih centara za socijalni rad pružilo je pomoć za ukupno 15 žrtava trgovine ljudima, 14 žena i jednog muškarca. Sve žrtve koje su evidentirane u centrima su maloljetne. Najviše žrtava imalo je Pododjeljenje za socijalnu zaštitu Vlade Brčko distrikta, ukupno 6 (šest), Centar za socijalni rad u Gradišci imao je 4 (četiri) žrtve, Centar za socijalni rad Mostar 2 (dvoje), jednu djevojčicu i

³⁴ Izvještaj State Departmenta o stanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/novosti/?id=3952

jednog dječaka. Centri u Bijeljini³⁵, Zenici, Čelincu i Jablanici, prema datim odgovorima, u ovom periodu nisu imali identifikovanih žrtava trgovine ljudima.

Tabela br. 3: Broj identifikovanih žrtava u posmatranim centrima za socijalni rad

Mjesto	Bijeljina	Zenica	Ugljevik	Gradiška	Brod	Čelinac	Visoko	Mostar	Jablanica	Brčko
Broj žrtava	0	0	1	4	1	0	1	2	0	6
Dob	0	0	M*	M	M	0	M	M/P	0	M
Pol	0	0	Ž**	Ž	Ž	0	Ž	Ž/M***	0	Ž
Vrsta eksploatacije	0	0	S*	S-2 R**-2	S	0	S	S-1 R-1	0	R-2 S-2

(M*-maloljetne, Ž**- ženski, M***- muški, S*-seksualna eksploatacija, R**-radna eksploatacija)

Kao što je iz tabele vidljivo, 5 žrtava bile su izložene radnoj a 10 seksualnoj eksploataciji.

Šest centara za socijalni rad navelo je da posjeduju socijalne anamneze svojih štićenica/ka, što ukazuje da se rad sa žrtvama trgovine ljudima u službama socijalne zaštite profesionalizuje i ujednačava u odnosu na ostale korisnike socijalne zaštite.

Pet centara za socijalni rad u pomoć žrtvama uključilo je smještaj u sigurnu kuću, u dva slučaja u instituciju socijalne zaštite, jednom je žrtva smješšana u hraniteljsku porodicu, a jednom u drugu porodicu. Samo u jednom slučaju kao vrsta pomoći naveden je i nadzor nad vršenjem roditeljskih prava. Najobuhvatniji pristup pomoći žrtvama pružala je služba socijalne zaštite Brčko distrikta koja je koristila sve četiri mogućnosti za pomoć žrtvama trgovine ljudima; zaštita i

³⁵ U periodu koji je obuhvaćen istraživanjem Centar za socijalni rad Bijeljina vodio je, kao mjesno nadležni centar, slučaj djevojčice za koju je postojala sumnja da je žrtva trgovine ljudima. Međutim, ovaj podatak nije naveden u upitniku što ukazuje da problem evidentiranja osoba koje su žrtve trgovine još postoji u službama socijalne zaštite. Indikativno je i da Centar za socijalni rad u Zenici nema u evidenciji nijednu žrtvu obzirom da se u ovom gradu nalazi sigurna kuća za žene žrtve trgovine ljudima pod upravom NVO „Medika“

smještaj u hraniteljsku porodicu, zaštita i smještaj u sigurnu kuću, zaštita i smještaj u drugu porodicu i zaštita i smještaj u ustanovu socijalne zaštite.

U sljedećoj tabeli je i prikaz procjene nivoa i kvaliteta pružene pomoći žrtvama od strane službe socijalne zaštite Brčko distrikta, što je zanimljiva ilustracija obzirom na sveobuhvatnost pristupa pomoći koju je ova služba pružala svojim štićenicama i na broj žrtava kojima je pomoć pružena.

Tabela br. 4: Izvod iz upitnika službe socijalne zaštite Brčko distrikta

<i>Koju vrstu pomoći ste Vi (Centar) pružili žrtvama? (Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, Odjeljenje za zdravstvo i ostale usluge Vlade Brčko distrikta BiH)</i>	
<i>Molimo navedite nivo pomoći žrtvama trgovine ljudima koji je Centar pružio za sljedeće aktivnosti tako što ćete navesti odgovarajući broj (=1 nikakva pomoć nije pružena; 2=vrlo malo pruženo; 3=pruženo nešto malo; 4= pruženo mnogo)</i>	
Zaštita i smještaj u sigurnu kuću	4
Zaštita i smještaj u hraniteljsku porodicu	4
Zaštita i smještaj u drugu porodicu	3
Zaštita i smještaj u ustanovu socijalne zaštite	2
Drugo (molimo navedite):	

Kao što tabela prikazuje, rukovoditeljica službe Brčko distriku ocijenila je da je smještajem u sigurne kuće žrtvama pružen najviši nivo pomoći, a svakako više nego smještajem u ustanovu socijalne zaštite.

Trajanje pomoći i zaštite trgovanim osobama različito je od centra do centra, a u nekim odgovorima vremenski period nije kvantitativno definisan. U Brčkom pod zaštitom Centra žrtve su bile od 6 do 12 mjeseci. Štićenicama ovoga centra obezbijeđen je smještaj, zaštita, medicinski tretman, terapijski i savjetodavni rad u cilju prevazilaženja traume, informativni razgovori u cilju upoznavanja žrtve sa kompletnom procedurom – tok, trajanje, akteri.

Najduže pod pokroviteljstvo centra bila je štíćenica Centra za socijalni rad Ugljevik. U okviru pomoći Centar u Ugljeviku za štíćenicu je obezbijedio: smještaj u sigurnu kuću kod dvije NVO, smještaj i liječenje na juvenilnoj psihijatriji u Banjaluci, smještaj u centru u Međugorju. Centar za socijalni rad u Brodu nije precizirao vrijeme pružanja podrške, navedeno je da je zaštita Centra trajala “od momenta saznanja CSR za trgovinu ljudima do potpunog oporavka”. Pružene mjere pomoći u ovom slučaju bile su: psihosocijalni savjetodavni rad, jednokratna novčana pomoć, pomoć kod odlaska ljekaru... Trajanje pomoći žrtvama nije precizirana ni u odgovorima Centra za socijalni rad u Gradišci (**“U zavisnosti od tretmana žrtve i procjene njenih potreba“**), **ali je zanimljivo da je ovo drugi centar koji je naveo da je žrtvama pružana i jednokratna materijalna pomoć.**

Pod zaštitom Centra za socijalni rad u Visokom žrtva je bila godinu dana. U okviru pomoći obezbijeđen joj je smještaj u ustanovu socijalne zaštite gdje je dobila psihosocijalnu podršku.

Pitanjima *Koje su institucije prosljeđivale žrtve trgovine u Vaš Centar i Od ukupnog broja žrtava kojima se bavio Centar, koliko njih se prvo obratilo za pomoć Centru*, željelo se doći do podataka koliko su službe socijalne zaštite uključene u proces identifikacije žrtava ili potencijalnih žrtava. I da li osobe koje su izložene nekom obliku eksploatacije, odnosno trgovine, kao i javnost, prepoznaju centre za socijalni rad kao institucije kod kojih mogu potražiti pomoć. Ovdje se imalo na umu i da zakon definiše obavezu centara za socijalni rad da pružaju pomoć djeci koja se nađu u problemu sa socijalnom prilagođenošću bilo koje vrste.

Žrtve je uglavnom identifikovala policija ili nadležno tužilaštvo (7 odgovora), dok su u dva slučaja i centri za socijalni rad bili ti od kojih je žrtva zatražila pomoć, što potvrđuje da su **centri za socijalni rad još nedovoljno uključeni u proces identifikacije trgovanih osoba.**

Pitanje pravne pomoći žrtvama od strane službenica/ka centara je, sudeći prema odgovorima, različito shvaćeno. Na pitanje *Na koji način je trgovanim osobama pružena pravna*

pomoć, predstavnice 3 (tri) centra odgovorile su da je pomoć pružena u okviru sigurne kuće, odnosno NVO (što može uključiti i NVO Vaša prava koja u BiH ima sporazum sa Uredom državnog koordinatotra o pružanju pravne pomoći trgovanim osobama). Jedna predstavnica centra smatrala je da je to što je pokrenut sudski postupak način na koji je pružena pravna pomoć žrtvi, dok je jedan odgovor bio da je pravna pomoć pružena “saradnjom sa sudovima i policijom”. Ostali sagovornici/e na ovo pitanje nisu odgovorili

Pet od 6 cenatra koji su pružali pomoć žrtvama i danas zna gdje se nalaze njihove štíćenice (neke od njih i sada su pod nadzorom centra), dok u jednom slučaju centar za socijalni rad nema informacija o trenutnom statusu i mjestu boravka žrtve.

Na pitanje *Koliko osoba u Centru je zaduženo za rad sa žrtvama trgovine ljudima*, odgovori su različiti. U većini slučajeva navedeno je da su to dvije osobe a po potrebi i više, u jednom centru samo je jedna osoba zadužena za pomoć žrtvama trgovine ljudima, dok je u službi socijalne zaštite Vlade Brčko distrikta ukupno 6 (šest) službenika/ca zaduženo za rad sa žrtvama trgovine ljudima, što je i logično obzirom na broj žrtava kojima su asistirali. Zanimljivo je da je Centar za socijalni rad u Čelincu, koji nije imao nijednu evidentiranu žrtvu naveo da su 3 (tri) osobe u centru zadužene za pomoć žrtvama trgovine ljudima, dok Centar u Gradišci koji je imao 4 žrtve za ovaj posao ima zaduženu samo jednu osobu.

Tabela br. 5: Pregled broja zaposlenih osoba zaduženih za rad sa žrtvama trgovine ljudima u posmatranim centrima za socijalni rad

Mjesto/Centar za socijalni rad	Broj osoba zaduženih za rad sa žrtvama trgovine ljudima
Bijeljina	po potrebi
Brčko	6
Gradiška	1
Čelinac	3
Zenica	1
Visoko	po potrebi
Mostar	po potrebi
Ugljevik	po potrebi
Jablanica	po potrebi
Brod	po potrebi

Nijedan centar nema u budžetu posebno planirana sredstva za pomoć žrtvama trgovine ljudima. Samo je u centrima za socijalni rad u Brodu i Gradišci navedeno da se žrtve trgovine ljudima pomažu i u materijalnom smislu – smještajem u ustanove, jednokratnom novčanom pomoći i stalnom novčanom pomoći, odnosno da su izjednačeni sa drugim korisnicima socijalne zaštite.

U komentaru na upitnik službenica jednog centra za socijalni rad navela je: „Imam potrebu naglasiti da su žrtve seksualne eksploatacije izložene javnom-medijskom linču sa dugotrajnim posljedicama po žrtve, pa je potrebno zaštititi njihov identitet u sredstvima javnog informisanja. Sudstvo nije prepoznalo problem i prilično je NEOSJETLJIVO prema njemu. Potreban je veći stepen zaštite.

Zaključci

Analizirajući popunjene upitnike može se zaključiti da:

- U većini slučajeva zaposleni u centrima za socijalni rad prepoznaju svoje obaveze i poznaju zakonski okvir za pomoć žrtvama trgovine ljudima. Tome je doprinijela i izrada *Smjernica o postupanju centara za socijalni rad sa žrtvama trgovanja ljudima* i edukacija koju su tokom 2010. godine organizovali Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima³⁶ i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH;
- U posmatranom periodu centri za socijalni rad pružali su pomoć samo maloljetnim žrtvama trgovine ljudima. Nijedan centar nema identifikovanu žrtvu stariju od 18 godina;
- Sve osobe koje su evidentirane kao žrtve, osim jedne, su djevojčice, odnosno osobe ženskog pola;
- Kao vid pomoći žrtvama centri u velikom broju slučajeva koriste usluge NVO, odnosno smiještaju žrtve u sigurne kuće;
- Centri za socijalni rad još su nedovoljno uključeni u proces otkrivanja (identifikacije) žrtava trgovine ljudima;
- Centri za socijalni rad nemaju ujednačenu praksu prema maloljetnim žrtvama trgovine ljudima i ne tretiraju ih kao stvarne korisnike socijalne zaštite, sa pravima koja su predviđenima zakonima o socijalnoj zaštiti u oba entiteta u BiH. Samo u tri od 10 centara žrtve su imale potpuni status korisnika/ca socijalne zaštite;
- **Nijedan centar za socijalni rad nema planirana posebna sredstva u budžetu iz kojih bi se finansirala pomoć žrtvama trgovine ljudima što predstavlja ozbiljnu prepreku u provođenju programa reintegracije trgovanih osoba.**

³⁶ U aprilu 2009.godine, usvojen je Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine, u okviru kojeg je Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije prerastao u Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima a u sklopu Sektora za međunarodnu saradnju. Na taj način trajno su osigurana sredstva za finansiranje aktivnosti Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima u okviru budžeta Ministarstva sigurnosti BiH.

Ukupni rezultati anketiranja centara o pružanju pomoći trgovanim osobama pokazuju da je prisutan proaktivniji odnos službi socijalne zaštite u BiH prema pravima osoba koje su bile izložene radnoj ili seksualnoj eksploataciji, ali da je praksa neujednačena, sistemski nedovoljno utemeljena i ne pruža sigurnost žrtvama trgovine ljudima da će u centrima za socijalni rad dobiti potrebno razumijevanje i pomoć. Činjenica da centri za socijalni rad nemaju nikakvu evidenciju o punoljetnim osobama koje su bile žrtve trgovine, da nijedna punoljetna žrtva trgovine nije bila korisnica socijalne zaštite predstavlja ozbiljno upozorenje i zahtijeva poseban angažman na zaštiti prava ove kategorije žena i muškaraca koji su bili ili su žrtve trgovine ljudima.

Obzirom da je već 2005. godine broj državljana/ki BiH izjednačen sa brojem stranih državljanke/a koje su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima u BiH, jasno je da proces uključivanja centara za socijalni rad u pomoć žrtvama trgovine ljudima u BiH nije tekao paralelno sa eskalacijom ovog problema. Zato je veoma važno i dalje raditi na jačanju centara za socijalni rad za otkrivanje i pomoć žrtvama trgovine ljudima. Ovaj proces bi trebalo da ima dva paralelna pravca, prvi je senzibilizacija samih službenika za rad sa žrtvama, a drugi unutrašnje organizaciono i finansijsko jačanje ovih službi, koje su i dalje jedine službe socijalne zaštite u BiH.

Od presudnog značaja za unapređenje pomoći žrtvama trgovine ljudima bilo bi usklađivanje zakona o socijalnoj zaštiti sa međunarodnim standardima i savremenim potrebama socijalne zaštite, kojim bi se ostvarila jasna inkluzija i osoba koje su žrtve ili su preživjele neki oblik trgovine ljudima u sistem socijalne zaštite.

3.2. Nevladine organizacije kao pružaoci pomoći

Broj nevladinih organizacija koje su pružale usluge zaštite, smještaja i reintegracije za žrtve trgovine ljudima u sigurnim kućama, u posmatranom periodu se mijenjao. Početkom 2010. ukupno je sedam NVO imalo potpisan Protokol sa Ministarstvo sigurnosti za smještaj žrtava stranih državljana/ki, a šest je u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava imalo ovlaštenja da prima domaće žrtve. Uglavnom je riječ o istim NVO.

Trenutno samo 4 (četiri) NVO imaju saglasnost nadležnih državnih institucija za pružanje zaštite, smještaja i pomoći i jednoj i drugoj kategoriji žrtava. Prema *Pravilima*, njihov službeni naziv u sistemu podrške trgovanim osobama je *ovlaštene nevladine organizacije*.

Četiri NVO intervjuisane za potrebe ovoga istraživanja ukupno su, od 2005 do 2010. godine zbrinule 77 žrtava. Riječ je o žrtvama koje su bile i domaće i strane državljanke. Struktura trgovanih osoba po zemlji porijekla za ciljeve ove analize nije bila bitna, obzirom da nam je namjera bila ustanoviti obim troškova pomoći žrtvama, odnosno obim usluge koju NVO sektor pruža zajednici pružanjem pomoći trgovanim osobama.

Već smo u uvodnim poglavljima naveli da istraživanjem nećemo ulaziti u detalje rada i organizacije nevladinih organizacija pružaoca pomoći, ocjenjivati kvalitet smještaja, zadovoljavanje standarda i drugo, jer je obaveza državnih struktura koje su zadužene za pomoć trgovanim osobama da ocjenjuju kvalitet rada i usluga koje su pružale i pružanju ovlaštene NVO.

Imena anketiranih NVO nećemo navoditi zbog mjera zaštite prošlih, sadašnjih i budućih korisnica. Radi identifikacije kodiraćemo ih sa brojevima 1, 2, 3 i 4.

Tri od 4 anketirane NVO imaju objekat za sigurnu kuću u vlasništvu organizacije, dok jedna usluge smještaja žrtava pruža u iznajmljenom objektu. Organizacije su smještene u različitim dijelovima BiH, u oba entiteta.

Sve organizacije imaju stalno zaposleno osoblje, od 8 do 14 stalno zaposlenih i određen broj volontera.

Tabela br. 6: Pregled broja štíćenica i ukupno potrošenih sredstava po NVO u periodu 2005-2010

Kod organizacije	objekat sigurne kuće	broj žrtava	ukupno potrošeno sredstava 2005-2010	porijeklo sredstva
Organizacija 1	vlasništvo NVO	29	61,700,00 KM	IOM, Vijeće ministara
Organizacija 2	vlasništvo NVO	9	11,250,00KM + 11,070.00 \$	IOM, Vijeće ministara
Organizacija 3	vlasništvo NVO	3	10,576,00 KM	Vijeće ministara
Organizacija 4	iznajmljena kuća	36	163 676,00	IOM, Vijeće ministara, strani donatori

Iako su sve četiri anketirane NVO dale podatke o troškovima pomoći zadnjoj žrtvi koja je boravila ili boravi u sigurnoj kući, zbog različitih uslova rada i unutrašnje organizacije svake od organizacija, nije bilo moguće izvući kvalitetniji podatak o cijeni jednog dana ili mjeseca pružanja pomoći trgovanoj osobi. Tri od četiri anketirane NVO, pored zaštite i pomoći žrtvama trgovine, pružaju zaštitu i za žene i djecu koji su žrtve nasilja u porodici, što preciziranje svih troškova čini veoma komplikovanim. Pored toga, potrebe štíćenih žrtava trgovine su specifične, a različita je i pomoć koja je žrtvama pružena. U jednom slučaju pomoć se sastojala od privremenog boravka u trajanju od 23 dana, dakle period prve stabilizacije, dok u dva slučaja imamo dugoročnije programe

resocijalizacije žrtve koji uključuju i psihosocijalni tretman i nastavak školovanja.

Standard postupanja sa žrtvama u sigurnim kućama uključuje 24-časovno dežurstvo, zdravstvenu zaštitu, rad na osnaživanju kapaciteta štíćenice uz psihosocijalnu pomoć i okupacionu terapiju i izradu individualnog programa reintegracije, uz pristanak žrtve i saglasnost nadležnog centra za socijalni rad ukoliko je žrtva maloljetna.

Do sredine 2007. godine većina sigurnih kuća za žrtve trgovine ljudima dobijala je sredstva za smještaj žrtava od Međunarodne organizacije za migracije (IOM) koja je sa Vladom BiH imala ugovor i za provođenje postupka povratka žrtava u zemlju porijekla. Ministarstvo sigurnosti BiH prvi put je skloništima dodijelilo sredstva 2006. godine, prema potpisanim protokolima o saradnji, i ova sredstva bila su namijenjena za smještaj i pomoć žrtvama koje su strane državljanke. Na godišnjem nivou ta sredstva su iznosila od 10 do 15 hiljada konvertibilnih maraka po skloništu fiksno, a u narednim godinama, po povlačenju IOMA, dodatno su isplaćivani troškovi po danu boravka žrtve, kao i troškovi liječenja.³⁷

Za domaće žrtve, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice prvi puta je dodijelilo grantove 2008. godine, koji su prve godine bili simbolični. U toku 2009. godine Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice raspisalo je javni poziv za održivost sigurnih kuća/skloništa nevladinih organizacija koje osiguravaju direktnu asistenciju žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. Na osnovu predloženih kriterija od strane Komisije za odabir programa i projekata u svrhu dodjeljivanja grant sredstava nevladinim organizacijama koje osiguravaju direktnu asistenciju žrtvama trgovine ljudima grant sredstva su dodijeljena za 4 (četiri) nevladine organizacije sa kojima je potpisan Protokol o saradnji. Svaka od ove četiri organizacije dobila je po 11.500,00 KM. Dodatno je još za tri organizacije kao interventni grantovi

(predviđeni za provođenje programa reintegracije) donirano 11.000,00 KM.³⁸

Ministarstvo sigurnosti BiH je u istoj godini u svom budžetu osiguralo 100.000 KM namjenjenih za finansiranje sigurnih kuća koje pružaju smještaj i podršku stranim žrtvama trgovine ljudima. Prema podacima Ureda državnog koordinatora, u 2009. godini u BiH je otkriveno 69 potencijalnih žrtava trgovine ljudima, od kojih su 11 bile strane državljanke/i, što ukazuje na nesrazmjer u izdvajanju sredstava za domaće žrtve za koje je sigurnim kućama donirano znatno manje sredstava.

Prema Izvještaju o trgovini ljudima koji je u 2010. objavio Stejt dipartment, Vlada BiH je u toku 2009. godine izdvojila \$32.000 za zbrinjavanje domaćih žrtava i \$71.000 za zbrinjavanje stranih žrtava trgovine ljudima, uključujući i pomoć u repatrijaciji. Identificirano je 46 žrtava trgovine ljudima, što je porast u odnosu na 29 žrtava identificiranih 2008. godine. U ovom izvještajnom periodu, nevladine organizacije koje finansira vlada pružile su utočište za 18 žrtava, dok je preostalih 28 žrtava koristilo usluge nevladinih organizacija, ali nije boravilo u sigurnim kućama.³⁹

³⁸ Izvještaj o stanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini i izvještaj o provedbi akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2009. godinu, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH, str 12 i 13/25
http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/Archive.aspx?template_id=13&pageIndex=1

³⁹ http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/?id=5804

Zaključci

I pored neslaganja u podacima o broju žrtava u ova dva izvještaja, evidentno je da su sredstva koja država izdvaja za pomoć žrtvama trgovine ljudima državljanima/ima BiH gotovo simbolična, kao i grantovi koji se dodjeljuju nevladinim organizacijama pružaocima pomoći. A svakako ta sredstva nisu dovoljna da bi se za žrtvu obezbijedilo sigurno sklonište, 24-časovno dežurstvo, nadzor stručnog osoblja, psihosocijalna pomoć i proveo program resocijalizacije, odnosno reintegracije u društvo. Kao što je i iz tabele o broju žrtava i utrošenim sredstvima vidljivo, a ako se uzmu u obzir i rezultati ankete sa centrima za socijalni rad koji nemaju sredstva predviđenja za pomoć žrtvama trgovine ljudima, jasno je da se pomoć državljanima BiH koje su žrtve ili su preživjele trgovinu ljudima i dalje zasniva na entuzijazmu i poslovnim sposobnostima nevladinih organizacija pružaoca pomoći da obezbijede sredstva za finansiranje skloništa. Tačnije, država ne plaća rad koji NVO ulažu u pružanje zaštite žrtvama trgovine nego samo koristi kapacitete koje su ove organizacije već izgradile. Pitanje koje je bitno otvoriti je i sigurnost finansiranja pomoći trgovanim osobama od strane države, obzirom na način dodjele sredstava ovlaštenim NVO. Finansiranje programa asistencije na osnovu javnog poziva i dodjela sredstava za godinu dana stavlja NVO u nepovoljan i nesiguran položaj, ne ostavlja prostor za izgradnju kapaciteta organizacija, a samim tim onemogućava razvoj programa pomoći trgovanim osobama.

3.3. Iskustva trgovanih osoba

Porodične prilike i profil žrtve

Intervjuisano je ukupno devet žena/djevojaka koje su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima i koje su prošle neki oblik sistemske podrške. Četiri od njih u trenutku intervjuisanja bile su u programu reintegracije, a dvije su se udale i stvorile vlastite poordice. Sve su u trenutku kada su vrbovane bile maloljetne. U trenutku intervjuisanja nijedna od ispitanica nije imala stalan posao. Konatkt sa žrtvama uspostavljen je preko sigurnih kuća u kojima su bile smještene, preko centra za socijalni rad koji im pruža podršku, u jednom slučaju preko policijskog službenika koji je vodio istragu i u jednom slučaju posredstvom postupajućeg sudije u procesu suđenja. Svi intervjui su obavljeni u uslovima koje je odabrala ispitanica, odnosno voditelji/ce slučaja u sigurnim kućama i centrima za socijalni rad. Intervjui su protekli u atmosferi saradnje i razumijevanja važnosti ovog istraživanja.

Tabela br. 7: Obrazovna struktura ispitanica

Obrazovanje ispitanica	Broj
Nepotpuna OŠ	1
OŠ	2
Učenice srednje škole	3
Nezavršena srednja škola	1
Srednja škola	1
Studentkinja	1

Sedam od 9 ispitanica stanovnice su varošica/naselja manjih od 15 hiljada stanovnika, pet ih je živjelo u selu a četiri u gradu. Njihove zaštite radi u ovom istraživanju neće biti navedena imena mjesta u kojima su odrasle niti lokacija u kojima su bile izložene trgovanju. Osam ispitanica bile su žrtve seksualne, a jedna radne eksploatacije.

Podaci o porodicama ispitanica upućuju da je vrbovanje djevojčica i žena za trgovinu uglavnom vezano sa nestabilnim socijalnim i ekonomskim prilikama u kojima žive njihove

porodice. Drugi faktor rizika su problemi u samim porodicama, odnosno njihova disfunkcionalnost.

U porodicama 9 ispitanica, niko nema stalno zaposlenje. U četiri slučaja roditelji, ili roditelj/staratelj žive od zemljoradnje, u tri se izdržavaju radeći povremene i sezonske poslove, a u dva slučaja porodica se izdržava od socijane pomoći i raznih vrsta socijalnih davanja.

Tri ispitanice su djeca razvedenih roditelja, 4 ih živi sa samohranom majkom, odnosno ocem. U samo jednom slučaju, trgovana djevojčica ima kompletnu porodicu koja uključuje oca, majku i braću. U pet slučajevima riječ je o seoskim porodicama a u 4 o porodicama koje žive u gradu. Jedina sigurnost, prema iskazanim podacima je što posjeduju vlastitu kuću jer samo u jednom slučaju porodica živi u socijalnom smještaju. Broj članova domaćinstva je prosječno – 4, jedna od trgovanih djevojaka ima mnogočlanu porodicu sa ukupno 13 članova sa majčine i očeve strane a roditelji su razvedeni.

Tabela br. 8: Socijalne prilike porodica žrtava

Porodični status roditelja	samohrani otac/majka	4	Radni status roditelja	zaposleni	0
				žive od zemljoradnje	4
	žive u braku	2		rade sezonske poslove	3
	razvedeni	3		žive od soc. davanja	2
Mjesto stanovanja	selo	5	Imovina	kuća	8
	grad	4		socijalni smještaj,	1

Iako je na ovom uzorku teško izvući generalan zaključak, iskustva devet intervjuisanih djevojaka upućuje da su posljednjih godina žrtve trgovaca ljudima češće iz manjih sredina. Samo dvije od intervjuisanih žrtava su iz relativno većeg grada što može upućivati na zaključak da je u manjim sredinama lakše

pronaći ranjivu osobu i držati je u stanju zavisnosti i straha jer je strah od osude porodice i okoline veći u manjim mjestima. Ujedno, u ovim sredinama manje je razvijena svijest o ljudskim pravima i manje su dostupne institucije kojima se građani mogu obratiti za pomoć kao što su mediji, nevladine organizacije i slično.

Iskustvo trgovanja

Uzrast u kojem su intervjuisane žrtve bile vrbovane ukazuje na tendencije djelovanja trgovaca ljudima koji se fokusiraju na jako mlade djevojke. Nijedna ispitanica kada je vrbovana nije bila starija od 16 godina, dvije su imale 13 godina, dvije po 14, dvije po 15 godina. **Dvije žrtve su prije nego što su prisiljene da pružaju seksualne usluge bile silovane i zastrašene da ne smiju silovanje da prijave.**

U dva slučaja djevojčice su prodali ili prisilili na pružanje seksualnih usluga članovi porodice, najbliži srodnici (otac i baka). U ostlim slučajevima žrtve su bile vrbovane od strane osoba koje su poznavale.

Tabela br. 9: Profil podvodača/trgovca ljudima

Trgovac/podvodač	Broj
Član porodice	2 (otac, baka)
Poznanik/ca porodice	2
Bliska osoba (mladić, bračni parter, bliska prijatelj/ica)	1 (mladić sa kojim je izlazila)
Službena osoba	1 (profesor u školi)
Poznanik	3 (površna poznanstva)
Nepoznata osoba	0

Iskustvo vrbovanja – izvodi iz intervjua

..Kad sam imala 14 godina šestorica muškaraca su me silovala a ja zbog njihovih prijetnji to nikome nisam smjela reći. Nekoliko dana poslije susreo me G.J. i rekao da uđem u njegov auto, što sam u početku odbila. Kada mi je ponudio novac pristala sam. Jednom prilikom mi je rekao da se lijepo obučem i da će me voditi na jedno mjesto. Kada sam pokušala da odbijem rekao je da će sve reći mojoj majci. Odveo me je i ja sam morala da spavam sa njegovim poznanikom. Dobila sam 30 KM, mislim da je ostatak zadržao za sebe. Podvodio me je raznim ljudima naredne četiri godine...

Intervjuisane žrtve u statusu trgovanih osoba provele su najduže 10 godina a najkraće mjesec dana. Tri žrtve su seksualno eksploatisane u periodu od 4 godine, a dvije od njih postale su heroinske ovisnice, od kojih je jedna u trenutku intervjuisanja još u programu liječenja od zavisnosti.

Iskustvo vrbovanja – izvodi iz intervjua

...ja sam bila mirno dijete prije nego što sam upoznala H. K.. Kad sam nju upoznala imala sam 13 godina i počela sam pušiti i piti pivo. Ona me je upoznala sa A..koja je bila punoljetna i živjela je sa nekim M.. sa kojim je imala dijete. Kako nisu imali para od kojih bi mogli živjeti on je nju prodavao nekim starijim ljudima. Ja sam tada imala 13 godina i mene su navukli na heroin i spavala sam sa tim muškarcima koje mi je A... dovodila. Bila sam kod kuće kad mi je pozlilo i tata me je odveo u Hitnu pomoć. Smjestili su me prvo u bolnicu pa poslije toga na Psihijatriju....

Najstarija ispitanica danas ima 36 godina a najmlađa 17. Sve su u dobi kada su vrbovane bile maloljetne (**Godine rođenja ispitanica: 1975, 1988, 1994,1992, 1992, 1989, 1993, 1995, 1998**)

Iskustvo vrbovanja – izvodi iz intervjua

...Počelo je tako što me drugarica koju sam površno poznavala pozvala na kafu kod nje u stan. Tu je došao ON, a drugarica je izašla. Razumijem ja i nju, jest ona kriva, ali nije ona kriva. Nije ni ona mogla drugačije, i ona je morala...

Nije ON samo mene silovao, on je silovao sve. Žene, muškarce, djevojke, dječake...

Bila sam izbačena iz škole jer sam se drogirala. Sve je išlo tako brzo. Tek kad sam shvatila o čemu se radi, nisam mogla izaći iz toga. Najveći problem bila je droga. S drogom sam htjela zaboraviti. A da bih došla do droge, prihvatila sam sve, seks....

Šta su bili uzroci da su ove djevojčice postale lak plijen trgovcima ljudima? Šta je to što ih je učinilo ranjivim? Osim u drastičnim slučajevima kada su ih članovi porodice prodavali ili prisilili na pružanje seksualnih usluga, što jasno govori o poremećenim porodičnim odnosima, okidač su bilo siromaštvo i borba roditelja za preživljavanje koja je umanjivala uobičajeni nadzor nad životom djeteta.

„...Moja majka je imala neki posao, radila je a ja sam to vrijeme koristila da bih više izlazila..“ ili „...On je bio dobar prema meni jer mu je bilo žao što nemamo para, pomagao je novčano kad je dolazio kod nas, donosio mi poklone..“

„... Sa 13 godina prešla sam da živim s majkom. Promijenila sam društvo..“

Iako je uzorak relativno mali, kvalitet obavljenih intervjua upućuje na mogući profil žrtve trgovine ljudima danas u BiH.

Po pravilu, to je:

- **adolescentkinja u dobi od 13 do 15 godina iz siromašne porodice a najčešće dijete razvedenih ili samohranih roditelja, bez organizovanog porodičnog života ili nedovoljno integrisane u svojim porodicama;**
- **djevojčica je često i socijalno marginalizovana ili čak isključena iz za nju poželjnog socijalnog okruženja što je**

čini željnom pažnje i podložnom uticajima kriminalizovanih grupa;

- **nema jasnog usmjerenja u pogledu budućeg života i nedovoljno je informisana o rizicima uključivanja u socijalno problematične grupe mladih;**
- **želi bolji socijalni status i lako ju je zvesti pričama o zaradi ili mogućnostima da popravi svoj položaj.**

Obavljeni intervjui ne daju dovoljno informacija za profilisanje trgovaca i podvođača osim očiglednog zaključka da je riječ o osobama iz bliskog okruženja žrtava, bilo da su poznanici ili srodnici, što naše ispitanice povezuje sa stotinama drugih žena iz BiH i drugih zemalja koje su u sličnim društvenim uslovima postajale plijen trgovaca ljudima. I to uglavnom osoba koje su poznavale. Ovaj zaključak može da ima veoma ozbiljne društvene konsekvence:

- **Prvo, da trgovina ljudima u BiH nije stvar slučajnih incidenata nego već ukorijenjena kriminalna aktivnost i ozbiljan društveni problem. Evidentno je da postoje žrtve, korisnici i organizatori.**
- **Drugo, bez ozbiljne društvene akcije, iskorištavanje djevojčica i žena u prostituciji neće nestati samo od sebe. Ono će postati samo organizovanje i masovnije.**

Identifikacija – Kome su žrtve najviše vjerovale

Pet od devet intervjuisanih djevojaka za pomoć se obratilo prvo policiji. Jednu od žrtava na liječenje odvela je majka, a drugu otac, kada im je pozlilo zbog prekomjerne doze narkotika, nakon čega je i otkriveno da su žrtve trgovine. Samo jedna od trgovanih djevojčica pomoć je potražila u školi, tako što se obratila pedagogici. Jednu žrtvu policija je otkrila tokom akcije nalaženja maloljetnica koje su pokušale da pobjegnu od kuće. Nijedan slučaj trgovine u koji su bile uključene naše ispitanice nije otkriven organizovanim ili operativnim radom policije što otvara pitanje da li se policijske agencije u BiH i dalje bave proaktivnim djelovanjem u sprječavanju trgovine ljudima. S druge strane, podatak da se najveći broj žrtava direktno obratio policiji za pomoć govori o značajnoj promjeni u imidžu policije u javnosti u odnosu na godine kada je ovdje bila razvijena trgovina ženama, uglavnom stranim državljanica.⁴⁰ Bar iz perspektive trgovanih osoba naših ispitanica, povjerenje u policiju se značajno povećava, što je pozitivan trend u BiH.

Tabela br. 10: Insitucije/osobe od kojih su žrtve tražile pomoć

Institucija/osoba od koje je tražena pomoć	Broj žrtava
Policija	6
Tužilaštvo	1*
Centar za socijalni rad	0
Porodica	2
Škola	1
NVO	0
Drugo	0
* jedna ispitanica navodi da se obratila policiji i tužilaštvu	

⁴⁰ Početkom 2000-te opšte mjesto bilo je da su policijski službenici umiješani u trgovinu ženama u BiH ali i u zemljama okruženja. Nekoliko policajaca procesuirano je i osuđeno za trgovinu ljudima pred entitetskim sudovima.

Identifikacija žrtava

Kako su žrtve doživjele prve kontakte sa onima od kojih su tražile pomoć?

„...**U policiji su bili pažljivi prema meni dok su u početku u tužilaštvu bili grubo ali je kasnije bilo bolje...**“, kaže jedna od ispitanica. Iako se sama obratila za pomoć policiji, druga žrtva danas kaže da se „**kontakata sa policijom i tužilaštvom nerado sjeća...bezbroj puta su me ispitivali o detaljima a najteže mi je što mi nisu vjerovali.**“ Ipak, veći broj žrtava ima pozitivan stav prema policiji: „...**bili su ljubazni i fini.**“

Tabela br. 11: Iskustva sa institucijama istrage i zaštite

Institucije	Ocjene žrtava			Komentari
	Pozitivna	Neutralna	Negativna	
Policija	3	3	3	-ljubazni i fini, -samo im je bio cilj da njega zatvore, -samo deportacija i hapšenje, -bilo me je strah
Centar za socijalni rad	6	Nisu imale kontakt sa Centrom		moja starateljica bila mi je kao majka, Teta. me redovno posjećuje kontakt je bio prijatan
Tužilaštvo	2	4	3	
Sud	1			
NVO	6		2	-kontakt je bio dobronamjeran i topao, -bilo mi je dobro, ugađali su mi -željela sam da se vratim u sigurnu kuću -nisam se osjećala zaštićenom -bila sam zatvorena a prozor je imao rešetke

Dužina i svrha boravka u sigurnoj kući

Od devet ispitanica, **osam ih je bilo ili je u trenutku intervjuisanja smješteno u sigurne kuće**. Jedna od ispitanica izjavila je da joj je smještaj nuđen ali da je sama odbila ovaj vid pomoći i zaštite. Dužina boravka je različita, od 11 dana do 13 mjeseci. Iz odgovora nekih ispitanica nije uvijek moguće zaključiti koja institucija je donosila odluku o vremenu koje će žrtva provesti u sigurnoj kući i razlozima za takvu odluku, odnosno da njima ta vrsta odluke nije dovoljno jasna. Što opet upućuje na zaključak da one nisu bile dovoljno informisane o svojoj situaciji i pravima koje imaju kao i da nisu uvijek učestvovala u donošenju odluke o daljem kreiranju vlastitog života. Iz nekih intervjua može se zaključiti da su institucije smještaj žrtve u sigurnu kuću shvatile samo kao trenutno rješenje dok ne nađu drugo mjesto gdje će je zbrinuti a da sigurna kuća nije posmatrana kao mjesto za dugoročan oporavak, odnosno da dugoročan oporavak žrtve nije ni razmatran kao opcija. Različito trajanje boravka žrtava u sigurnim kućama kao i razlike u uslugama koje su im pružene da bi preživjele iskustvo viktimizacije upućuje i da koordinisan pristup podrške trafikivanim osobama još nije zaživio u praksi, iako je predviđen *Pravilima*.

Velike oscilacije u vremenu koje su ispitanice provele u sigurnim kućama navodi i na zaključak da je njihova sudbina zavisila od okruženja u kojem su se našle kada su zatražile pomoć. Tačnije, od angažovanosti osoba sa kojima su stupile u kontakt i njihove želje da im pomognu, a prije svega od osoblja centara za socijalni rad, predstavnica nevladinih organizacija pa i policije i načina na kojima su im predočena njihova prava. I naravno, njihove važnosti kao svjedokinja u krivičnoj istrazi koja je pokretana.

Tabela br. 12: Boravak u sigurnim kućama

Dužina boravka u sigurnoj kući	Svrha boravka	Ko je odlučivao o dužini boravka
11 dana	Zaštita i smještaj	Centar za socijalni rad
3 mjeseca	Zaštita, smještaj, oporavak, početak reintegracije kroz nastavak školovanja	Centar za socijalni rad, policija i osoblje sigurne kuće
23 dana	zaštita i oporavak	Centar za socijalni rad
45 dana	zaštita i oporavak	prekinula boravak na svoju inicijativu
5 mjeseci	zaštita i oporavak	sama u dogovoru sa osobljem sigurne kuće
13 mjeseci, u dva navrata (osam + pet)	zaštita, zdravstvena pomoć u liječenju zavisnosti, reintegracija kroz nastavak školovanja	Nakon 8 mjeseci sama napustila sigurnu kuću, samoinicijativno se vratila da upiše školu i otišla po završetku prvog polugodišta
Godinu dana	zaštita, zdravstvena pomoć, reintegracija kroz nastavak školovanja	Centar za socijalni rad, sama prihvata boravak jer nema gde da se vrati
Neodređen period, nekoliko mjeseci	zaštita, liječenje od zavisnosti, školovanje	Pet puta bježala iz sigurne kuće, institucije (CSR?) je vraćale

Pet ispitanica ima apsolutno pozitivan odnos prema vremenu koje su provele u sigurnim kućama. Jedna od njih navodi da je, po povratku kući, željela da se vrati u sigurnu kuću. Žrtva koja je nakon 45 dana samoinicijativno napustila sigurnu kuću nema primjedbi na smještaj u sigurnoj kući, navodi da je imala hranu, odjeći i zdravstvenu pomoć, ali da joj je teško padalo što nije mogla napuštati sklonište i da ona nije bila zadovoljna onim što joj je ponuđeno. Teško joj je padoo kućni red i strog režim. Sa vremenske distance od skoro tri godine ova ispitanica kaže **„Mislim da u sigurnoj kući treba boraviti duže da bismo uspjele. Ja nisam uspjela da završim školu..“**

Ispitanica koja je nakon osam mjeseci napustila sigurnu kuću kao ključni problem navodi to što nije mogla napuštati prostor skloništa. **„Svi su bili super ali nisu razumjeli moje potrebe, ja**

sam imala problem droge i to je bilo teže od silovanja koje sam preživjela“. U istu sigurnu kuću vratila se na sopstveni zahtjev da bi upisala srednju školu jer su u njenom gradu odbili da je prime nazad u školu. Povratak u sigurnu kuću opisuje pozitivno, išla je u školu, mogla je da izlazi, posjećivao je mladić sa kojim se zabavljala.

Treća ispitanica, takođe ovisnica o drogama iznosi dramatično iskustvo sa boravkom u sigurnoj kući.

„Pet puta sam bježala... Onda me nađu kod tate i vrata me u ... Tamo su me vezivali i stavljali su mi pelene da ne idem ni na wc. I po petnaest dana sam bila pod terapijom. Osjećala sam se loše i nisam željela da budem tamo. Imala sam mogućnost da radim u vešeraju i u medicinskom odjelu čistim. Da sam uspjela izdržati mjesec dana mogla sam zaraditi 50 KM, ali nisam izdržala. Bila sam kao u zatvoru pa sam bježala. Bilo nas je puno. Po četiri u sobi, hrana je bila loša. Bila sam u zgradi gdje su svi psihički otišli.“

Bez obzira na ovu dramatičnu ispovijest koja zaslužuje da bude posebno istražena, prema izjavama ispitanica, može se zaključiti da su sigurne kuće ispunile svoj zadatak kao prostor za zaštitu i oporavak žrtava trgovine ljudima.

Pravna pomoć

Pravna pomoć žrtvama i svjedocima žrtvama veoma je značajan dio pomoći trgovanim osobama. Upravo stoga Članom 11 *Pravila o zaštiti žrtava i žrtava svjedoka trgovine ljudima državljana BiH*, predviđeno je da se žrtvama i svjedocima žrtvama moraju pružiti informacije i obavještenja o relevantnim sudskim i upravnim postupcima s ciljem obezbjeđenja pravne pomoći koja će omogućiti da njihova stajališta i interesi budu izneseni i razmotreni u odgovarajućim fazama postupka protiv počinitelaca krivičnog djela. Pravna pomoć uključuje i pružanje stručne pomoći koja se odnosi na ostvarivanja socijalne zaštite, obeštećenja i drugih prava.

Kod pitanja pravne pomoći, žrtve su veoma neodređene. Na pitanje ko vas je upoznao sa vašim pravima, davani su različiti odgovori koje je teško razvrstati prema predviđenom sistemu pravnog upućivanja žrtava.

Tri ispitanice su navele da ih je sa njihovim pravima upoznalo osoblje sigurne kuće, što upućuje da one zapravo nisu razumjele o kojim pravima je riječ. Tri ispitanice pominju da su imale kontakt sa NVO Vaša prava, bez jasnog određenja da li im je taj kontakt bio značajan ili uticao na poboljšanje njihovog položaja. Jedna ispitanica pokazuje da veoma dobro razumije pitanje i dala je sljedeći odgovor: **„Tužilac je obećao da će uraditi odštetni zahtjev i skupiti sve ostale papire za pokretanje tog postupka. Prebacio je sve na Vaša prava. Više puta sam zvala i tužioca i ženu iz Vaših prava, stalno su govorili biće i nikada ništa nije bilo. Odustala sam, nisam više zvala i mene niko nikad više nije nazvao..“**

Dvije ispitanice pak navode da su im upravo tužioc i pružili pravnu pomoć, dok ostale na ovo pitanje nisu dale nikakav konkretan odgovor.

Iz izjava ispitanica može se zaključiti da je pravna pomoć žrtvama „slaba karika“ u sistemu podrške, što proizvodi i dalje može proizvesti ozbiljne posljedice po žrtve. Ukoliko im na početku, još u toku identifikacije ne bude jasan njihov položaj i podrška na koju imaju pravo, vrlo je vjerovatno da će donijeti pogrešne odluke koje će se negativno odraziti na njihov dalji život.

Istraga i sudski proces

Istraga i sudski proces veoma često mogu da proizvedu sekundarnu viktimizaciju žrtava. Izložene čestim saslušanjima od strane istražitelja a često i tužilaca koji ne uvažavaju ranjivost viktimizovanih žena, a potom i ispitivanju advokata odbrane, mnoge žrtve rodno zasnovanog nasilja, posebno seksualnih delikata veoma traumatično doživljavaju istragu i suđenje. Iako krivično procesni zakoni u krivičnim djelima seksualnih delikata

ne dozvoljavaju postavljanje pitanja o ranijem seksualnom iskustvu žrtve, u praksi se to i dalje dešava. Kao što je navedeno u poglavlju o pravnom okviru, u krivičnom predmetu Janjić vođenom pred Sudom BiH zbog trgovine ljudima, prvo pitanje branioca žrtvi odnosilo se upravo na prethodno seksualno iskustvo. Tokom istrage u slučaju „Bratunac“, Okružno tužilaštvo u Bijeljini zvanično je saopštilo da sumnja u kredibilitet izjava potencijalne žrtve trgovine ljudima, maloljetne M.M., da bi kasnije i odustalo od istrage.⁴¹

Da bi se spriječila sekundarna viktimizacija trgovanih osoba *Pravila* i predviđaju ograničavanje broja saslušanja žrtava, kao i obavezu da saslušanjima prisustvuju predstavnici/ce institucija podrške i pravni zastupnik žrtve, odnosno u BiH, predstavnik/ca NVO Vaša prava.

Osam od devet intervjuisanih žrtava učestvovala su u krivičnim istragama protiv osoba koje su ih vrbovale, iskorištavale i trgovale njima.

Tabela br. 13: Podaci o krivičnim postupcima

Status krivične istrage	Broj
Istraga obustavljena	1
Istraga nije vođena	1
Izrečena nepravosnažna presuda	4
Izrečena pravosnažna presuda	2
Suđenje u toku	1
Ukupno	9

Kao što je vidljivo u tabelarnom pregledu, u dva slučaja sudski proces je okončan i presude su postale pravosnažne, četiri ispitanice čekaju da presude postanu pravosnažne, a u jednom slučaju suđenje je u vrijeme provođenja istraživanja bilo u toku.

⁴¹ www.okruznisudbn.com

Samo u jednom sudskom postupku dosuđeno je i obeštećenje za žrtvu u iznosu od 5.000 KM, ali u vrijeme obavljanja intervjua djevojka koja je preživjela trgovinu ljudima još nije uspjela da naplati dosuđenu odštetu jer nije imala pravnu pomoć za izvršni postupak. Proces je vođen pred Sudom BiH. Jedna od ispitanica odustala je od parničnog postupka za obeštećenje jer nije imala pravnu pomoć. Četiri ispitanice presudom su upućene na obeštećenje u parnici, koja će biti moguća kad presude protiv njihovih trgovaca postanu pravosnažne.

Samo jedna od ispitanica kaže da je zadovoljna kaznom kao i odnosom sudije tokom suđenja koga ocjenjuje kao „veoma korektnog“. Iako je njen silovatelj i trgovac dobio visoku kaznu i nalazi se u zatvoru, druga ispitanica koja je preživjela ovaj zločin kaže: „Nema te kazne koja meni može vratiti ono što sam izgubila, moj život.“

„Glavni osumnjičeni je u međuvremenu umro i protiv njega je postupak obustavljen. Ostali su osuđeni na kazne od 1 godine do 4,5 godina ali presude nisu još pravosnažne. Obeštećenje nisam dobila ali sam tražila obeštećenje i nadam se da ću ga ostvariti. Mislim da su kazne veoma niske u ovom slučaju.“

Svih šest žena koje su preživjele trgovinu ljudima želi da zaboravi suđenje i sve što im se dogodilo. (**„Ali ja želim što prije to sve da zaboravim i ne želim nikad pričati ni o njemu ni o procesu“**)

Žrtva u čijem slučaju je obustavljena istraga kaže: „**Stalno su me iznova ispitivali, a najteže od svega mi je što mi nisu vjerovali.**“

U toku istrage svih osam ispitanica navodi da su imale podršku osoba iz sigurne kuće ili centra a socijalni rad, a u nekim slučajevima i pravnice/ka iz Vaših prava. Prema ovim osobama sve ispitanice imaju pozitivan odnos: „**Sa starateljicom sam imala dobar odnos i ona me je štitila kao da sam joj dijete vlastito**“.

Zanimljivo je da čak četiri ispitanice navode da su najveću podršku imale u policajcima koji su vodili istragu („Meni je H...

iz SIPA bio podrška i rekla sam da na suđenje ne idem bez njega). Jedna od ispitanica kaže: „Policija je bila veoma korektna i hrabрили su me da izdržim do kraja i da ne odustajem jer mi je u jednom trenutku sve bilo zamorno i teško“.

Većina od osam ispitanica koje su prošle istragu manje pozitivan odnos imaju prema tužiocima. Neke od njih ponašanje tužilaca tokom istrage i suđenja opisuju kao „grubo“ ili „nezainteresovano“, „kao da su stalno željeli da dokažu da lažem“, „tužilac je bio nepovjerljiv“...Prema izjavama većine ispitanica može se zaključiti da one nisu razmjele uloge svih aktera u sudskom postupku što takođe upućuje i da je za njih suđenje bilo veoma stresan događaj. Svih osam ispitanica veoma oskudno opisuje istragu i suđenje, što potkrepljuje ovaj zaključak.

Rezultati pružene pomoći

Sve intervjuisane žene koje su preživjele trgovinu ljudima u trenutku intervjuisana bile su u procesu reintegraciju u društvo. Ono što je pozitivno je da se nijedna od trenutka otkrivanja nije ponovo našla u statusu žrtve. Ipak, njihov položaj i perspektiva su različiti. Slijedi tabelarni pregled trenutnih socijalnih prilika intervjuisanih žena/djevojaka:

Tabela br. 14: Trenutne socijalne prilike intervjuisanih žena/djevojaka

Trenutno stanje	Socijalna podrška	Broj
Nastavile redovno školovanje	NVO, Centar za socijalni rad, porodica	2
Zasnovale porodicu/udale se	Porodica	2
Studira	Nema podršku, sama se izdržava	1
Traže posao, rade povremene poslove	NVO	1
Završila školu, nema stalan posao	Nema podršku	1

Liječi se od zavisnosti, pokušava da završi OŠ	Centar za socijalni rad, porodica/otac	1
Nastavila redovno školovanje	NVO	1

Svih devet ispitanica i dalje imaju ozbiljne posljedice zbog pretrpljene viktimizacije.

Jedna od njih kaže: „Sada sam udata i imam svoju porodicu. **Redovno idem kod psihijatra na terapije i rečeno mi je da će tako biti naredne dvije godine.** Ponekad sam svađalački raspoložena. Sa centrom za socijalni rad i sa sigurnom kućom nemam kontakta.“ Druga od djevojaka koja je preživjela trgovinu ljudima i zasnovala porodicu i dalje održava kontakt sa sigurnom kućom, ali nema komunikaciju sa centrom za socijalni rad. Takođe, djeluje zadovoljnije jer je period u kojem je bila izložena viktimizaciji bio znatno kraći: „Danas sam udata i imam novu porodicu koja me je prihvatila, muž je sa mnom išao na suđenje.“

„Godinu dana sam već u programu, idem u školu ali i dalje imam psihičkih problema, ponekad me je strah ljudi i imam redovne razgovore sa psihologom.“

Nijedna od ispitanica nema jasnu predstavu koju vrstu obaveza bi država trebalo da ima prema njima, a već je uočeno i da prije dolaska u sigurne kuće ili u kontakt sa centrom za socijalni rad nisu znale prava koja imaju. Iako su neke od njih same potražile zaštitu policije, to je bio samo čin bjekstva od torture kojoj su bile izložene, bez jasne perspektive budućeg života. Sistem podrške i pomoći žrtvama trgovine ljudima njima od ranije nije bio poznat, čime se dijelom može i objasniti zbog čega su neke od njih u početku teško prihvatale uslove boravka u sigurnim kućama. Zbog svega ovoga ispitanice i nisu imale mnogo prijedloga kako bi mogao da bude unaprijeđen proces pomoći žrtvama.

Tri od devet intervjuisanih žena/djevojaka koje su preživjele trgovinu ljudima nisu imale nikakvih prijedloga za unapređenje. Pet njih smatra da bi fond za žrtve bio dobro rješenje, da bi se iz tih sredstava moglo finansirati njihovo školovanje ili obuka za

konkretan zanat kako bi mogle da nađu posao („Možda bi trebalo omogućiti da završimo neki kurs ili nešto slično naročito ovakvi kao ja koji nisu do kraja završili školu a vjerovatno bi ti fondovi pomogli u tome.“).

„Ne treba pomagati svima isto, Sve su žene drugačije i sve imaju drugačije potrebe. Treba da postoje centri za žene, sigurne kuće, ali i da programi budu prilagođeni osobi. Mene nisu razumjeli, meni je droga bila najveći problem...treba nam pomoć da radimo“, kaže jedna od ispitanica. Ispitanica koja je odustala od traženja obeštećenja putem parničnog postupka smatra da je njoj velika pomoć mogla da bude da su joj po završetku suđenja isplatili bilo kakav iznos odštete da ima za osnovne potrebe dok se ne zaposli.

Jednoj od ispitanica važno je i da ne budu stalno izložene ispitivanju tokom istrage nego da jednom daju iskaz i da on važi tokom cijele istrage i suđenja.

Zaključna razmatranja i preporuke

Bosna i Hercegovina je duži niz godina zemlja porijekla žrtava trgovine ljudima koje su izložene prisili i eksploataciji unutar njene teritorije, čak i u samom mjestu življenja žrtve ili u bližoj okolini. Iako je masovnost ove pojave značajno smanjena, podaci prikupljeni tokom ovog istraživanja ukazuju da trgovina ljudima u BiH nije stvar slučajnih incidenata nego već ukorijenjena kriminalna aktivnost i ozbiljan društveni problem. Evidentno je da postoje žrtve, korisnici i organizatori. Zabrinjavajuća je struktura trgovaca i podvodača, činjenica da je riječ o osobama bliskim žrtvama koji svoju kriminalnu djelatnost provode u zajednici u kojoj žive ili u susjednim sredinama. Stoga je važno nastaviti preventivne aktivnosti među mladima ali i strukturama društva koji rade sa mladima jer samo ozbiljna društvena akcija može umanjiti ili iskorijeniti iskorištavanje djevojčica i žena u prostituciji. Usljed ekonomske krize trgovina ljudima, a posebno djecom, može postati samo organizovanija i masovnija.

Profil žrtve razvijen u ovom istraživanju na osnovu intervjuja sa devet trgovanih žena, iako ograničen strukturom uzorka daje i preciznije smjernice za preventivno djelovanje pa i proaktivno djelovanje istražnih organa. Dakle, rizične grupe mladih su adolescenti iz siromašnih porodica ili porodica sa samo jednim roditeljem sa već identifikovanim problemima u funkcionisanju porodične zajednice, nasiljem u porodici, djeca koja imaju problema sa vršnjačkom socijalizacijom ili iskazuju neuklapanje u pravila školskog sistema. Ovo upućivanje na rizične grupe ne bi smjelo da isključi preventivno djelovanje prema svim grupacijama mladih pa je uključivanje problema trgovine ljudima u obrazovni program veoma važno i treba da bude trajan proces.

U ukupnom odnosu prema trgovini ljudima u BiH i dalje je prisutniji **aspekt kriminalizacije pojave nego zaštite žrtava**. Ovaj zaključak potkrijepljuju svi intervjui sa žrtvama. Suđenja trgovcima ljudima daju veoma slabu satisfakciju žrtvama jer one nisu obeštećene u sudskom ili parničnom postupku, tako da iz pozicije žrtve, pravda nije dostignuta.

Sistem pomoći žrtvama iako definisan *Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH*, još nije u potpunosti prihvaćen od svih subjekata pomoći i zaštite i nedovoljno je koordinisan tako da se sudbine trgovanih osoba gube u sistemu. Iz primjera devet intervjuisanih žena koje su preživjele trgovinu ljudima nije jasno da li postoji kontrola pružene pomoći i koja institucija je provodi da bi bilo utvrđeno da li su ljudska prava žrtava upotpunosti ispoštovana. Primjeri intervjuisanih žrtava ukazuju i da je pravna pomoć „slaba karika u sistemu“ što onemogućava da žrtve budu kvalitetno informisane i da uživaju u pravima koja su im garantovana.

Takođe, sistem pomoći trebalo bi dalje razvijati osiguranim finansiranjem i u budžetima centara za socijalni rad i državnih organa zaduženih za provođenje politike poštivanja ljudskih prava, kao i stvaranjem kapaciteta za dugoročniji rad sa trgovanim osobama. U tom smislu bilo bi dobro razmotriti

moćnosti stvaranja „privremenih kuća“⁴² kao dijela izlazne strategije u pomoći žrtvama koji postoji u nekim zemljama okruženja, programa pomoći u zapošljavanju kao i mogućnosti socijalnog stanovanja. Od presudne je važnosti da svi akteri u programu pomoći usvoje stav da je trgovana osoba neko čija su ljudska prava povrijeđena i da stoga ima pravo na zaštitu i pomoć, što, prema intervjuima sa žrtvama, nije uvijek praksa u radu institucija.

U sistemu pomoći NVO su se pokazale veoma značajne i ovaj model saradnje trebalo bi da bude više vrednovan, sistemski riješen i ojačan stabilnijim finansiranjem koji bi uključivao i nadzor i kontrolu. Konstituisanje fonda za žrtve ili nekog drugog fonda slične namjene iz kojeg bi finansirane predložene aktivnosti unapređenja sistema pomoći, uz insistiranje na obeštećenju žrtava u sudskom postupku mnoge od nedostataka uočenih u ovom istraživanju trajno bi otklonilo i upotpunosti promijenilo perspektivu trgovanih osoba. Unaprijeđen pristup pomoći jednako bi, kao i kažnjavanje trgovaca ljudima, djelovalo kao snažan mehanizam generalne prevencije.

⁴² U Srbiji je tokom 2004. godini vođen program reintegracije pod nazivom „privremena kuća“ koji je funkcionisao kao sklonište otvorenog tipa u kojem žrtve borave za vrijeme edukacije za profesionalno osposobljavanje, čak i kada nadju posao, ako se za tim ukaže potreba. Ovaj vid programa reintegracije provode i organizacije u zemljama Evropske unije, kao italijanska NVO On the Road, *Samo moj život*, Bjerkan, Beograd, 2005, strana 71

Literatura

- *Samo moj život (A Life of One's Own)*, Lise Bjerkan (urednica), Viktimološko društvo Srbije, "Prometej", Beograd 2005
- *Služanje žrtava*, ICMPD, 2007
- *Izveštaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj imigraciji u BiH i izvještaj o provedbi Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini za 2007. godinu*, www.msb.gov.ba
- ***Trafficking in Persons Report, 2001***, <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2001/index.htm>
- ***Trafficking in Persons Report, 2010***, <http://www.state.gov/g/tip/rls/tiprpt/2011/index.htm>
- *Položaj maloljetnika u krivičnom postupku*, Branko Perić, sudija Suda BiH, www.ring.ba
- Konferencija „*Trgovina ljudima u sudskoj praksi BiH – Politika kažnjavanja*“, Organizacija žena Lara, Brčko, 2006. godine, www.zenskiforum.com
- ***Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine***. (Službeni glasniku Bosne i Hercegovine, broj: 66/07)
- *Protokol za sprječavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom* (Službeni glasnik BiH broj 3/02 – Međunarodni ugovori)
- *Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilja* (Službeni glasnik BiH broj 4/05 – Međunarodni ugovori)
- *Konvencija o pravima djeteta* (Službeni glasnik RBiH broj 15/93-Međunarodni ugovori)

- *Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDOW)* (Službeni glasnik R BiH, broj 25/93 – Međunarodni ugovori),
- *Konvencija o zabrani i trenutnoj akciji na eliminaciji najtežih oblika rada djece*, br. C182 (Službeni glasnik BiH broj 3/01).
- *Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima*, http://www.coe.int/t/dg2/trafficking/campaign/Source/PDF_Conv_197_Trafficking_Serbian.pdf
- *Krivični zakon Bosne i Hercegovine* (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj: 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07)
- *Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine* (“Službeni glasnik Bosne i Hercegovine” br. 8/10), http://www.tuzilastvobih.gov.ba/files/docs/Krivicni_zakon_BiH_izmjene_i_dopune_8_10_bos.pdf
- *Krivični zakon Republike Srpske*, (Službeni glasnik Republike Srpske broj: 49/ 03) <http://www.okruznisudbn.com/uploader3.php?str=zakoni>
- *Krivični zakon Federacije BiH* (Službene novine FBiH 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10)
- *Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine* (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj: 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 15/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09)
- *Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH* (Službene novine FBiH, broj 36/03)
- *Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku Republike Srpske* (Službeni glasnik RS broj 48/03)
- *Zakona o socijalnoj zaštiti Republike Srpske* (Službeni glasnik RS broj 05/93)
- *Zakon o socijalnoj zaštiti, civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom* (Službene novine broj 16/2002)
- *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom Federacije BiH* (Službene novine Federacije BiH broj 36/99)

- *Smjernice o postupanju centara za socijalni rad sa žrtvama trgovine ljudima*, Ministarstvo sigurnosti BiH i Catholic Relief Services, Sarajevo, 2010,
http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/prirucnici/?id=5318

Njen život poslije

Iskustva pomoći žrtvama trgovine ljudima u Republici Hrvatskoj

I Trgovanje ljudima u Republici Hrvatskoj

UVOD – o mreži PETRA

PETRA - Mreža nevladinih organizacija za prevenciju i suzbijanje trgovanja ženama okuplja 11 ženskih organizacija ili inicijativa iz različitih dijelova Hrvatske: šest organizacija (Autonomna ženska kuća Zagreb, Bolja budućnost, Centar za žene žrtve rata-ROSA, Centar za mentalno zdravlje i ljudska prava, Ženska inicijativa Srpskog demokratskog foruma (SDF) i Ženska soba) iz Zagreba, dvije (Organizacija za integritet i prosperitet (OIP), i Ženska grupa Split) iz Splita, te po jednu iz Slavenskog Broda (Udruga Brod), Poreča (Centar za građanske inicijative) i Pakraca (Delfin – centar za podršku i razvoj civilnog društva).

Mreža je osnovana u svibnju 2002. godine u Zagrebu na inicijativu Centra za žene žrtve rata-ROSA i Ženske mreže Hrvatske. Organizacije članice djeluju na pružanju direktne pomoći ženama i djevojčicama koje su preživjele trgovanje ljudima (SOS telefonska linija, sklonište za maloljetne žrtve, pravna i psiho-socijalna pomoć), organiziraju preventivne aktivnosti (kampanje, edukacija), lobiraju za zakonske promjene, te monitoriraju provedbu nacionalnih politika, protokola i zakona. Besplatnu SOS liniju (0800 77 99) vode dvije organizacije iz PETRA Mreže. Liniju je također pokrenuo Centar za žene žrtve rata-ROSA u listopadu 2002. godine, dok u ožujku 2003. godine linija, u suradnji s Uredom Vlade RH za ljudska prava i IOM-om, dobija besplatni broj i postaje dio Nacionalnog mehanizma za suzbijanje trgovanja ljudima.

SOS linija radi 24 sata na dan, svakoga dana u godini a dvije organizacije dežuraju u smjenama od po 12 sati, izmjenjujući se

kvartalno. Anonimne prijave mogućih kaznenih djela organizacije dostavljaju Odjelu suzbijanja organiziranog kriminaliteta MUP-a, te mjesečno Tajništvu Nacionalnog odbora za suzbijanje trgovanja ljudima u RH. Sve kampanje u RH koje se tiču trgovanja ljudima objavljuju broj ove linije na svojim materijalima, u TV spotovima itd.

PETRA Mreža kontinuirano i ujednačeno djeluje nastojeći utjecati na kreiranje dokumenata javnih politika kojima se postavlja okvir za suzbijanje trgovanja ljudima, naglašavajući rodnu perspektivu problema, djeluje na poboljšanje položaja osoba koje su preživjele trgovanje ljudima, a posebno žene, te na unaprijeđenju utjecaja organizacija civilnog društva.

Rad organizacija je predviđen i kroz suradnju sa školama (treninzi za rizične skupine, trenizi za nastavnike i stručne suradnike pri školama), Centrima za socijalni rad (nadgledanje situacije, razmjena informacija), ministarstvima (policije, pravosuđa, vanjskih poslova) medijima (širenje informacija), Vladom RH (lobiranje, financijska pomoć), IOM-om (izvor informacija o trgovanju ljudima izvan zemlje), bolnicama (širenje informacija o ovom problemu), te drugim NVO-ima izvan mreže PETRA (širenje općenitih informacija te distribucija info materijala i materijala kampanji), pa i izvan RH, u svrhu razmjene iskustava i regionalnog umrežavanja.

PETRA Mreža je 2007. godine potpisala *Sporazum o suradnji* koji je sklopljen između članica PETRA Mreže i Vladinog ureda za ljudska prava, tj. Nacionalnog koordinatora za suzbijanje trgovanja ljudima. Ovaj sporazum predstavlja dokument koji bazično garantira uključenost organizacija PETRA Mreže u aktivnosti nacionalnog mehanizma suzbijanja trgovanja ljudima, koje na taj način imaju mogućnost boljeg monitoriranja i lobiranja: dvije članice organizacija PETRA Mreže su u sastavu Nacionalnog odbora za suzbijanje trgovanja ljudima, a tri članice organizacija PETRA Mreže su u sastavu Operativnog tima i Mobilnih timova. Sporazum također pridonosi poboljšanju mogućnosti financiranja od strane državnih tijela i međunarodnih organizacija.

Organizacije koje vode SOS liniju za suzbijanje trgovanja ljudima imaju također sklopljen sporazum s Ministarstvom unutarnjih poslova, a organizacija koja vodi smještaj za maloljetne žrtve ima sklopljen Sporazum s Ministarstvom zdravstva i socijalne skrbi. Navedeni sporazumi ne osiguravaju sigurno i adekvatno financiranje, već se organizacije civilnog društva većinski financiraju na temelju traženja sredstava za projekte i programe iz različitih izvora u zemlji i inozemstvu, te na taj način postižu održivost svoga rada.

Spomenuti sporazum za financiranje organizacije koja vodi sklonište za maloljetne žrtve trgovanja ljudima je jedina iznimaka, tj. predstavlja korak ka trajnijem budžetskom financiranju.

PETRA Mreža ima vrlo razvijenu suradnju sa drugim organizacijama i mrežama u državama na području bivše Jugoslavije, te više godina surađuju sa mrežama u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori kroz projekte financirane od CARE Internacional Sjevero-zapadnog Balkana. Na taj način suorganizirale smo godišnje konferencije o suzbijanju trgovanja ljudima. Do sada je organizirano šest takvih konferencija: 2005. u Bijeloj, Crna Gora, 2006. u Zagrebu, Hrvatska, 2007. na Brionima, Hrvatska, 2008. na Ilidži, Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2009. u Bijeljini, Bosna i Hercegovina, i 2010. u Beogradu, Srbija.

Organizacije članice PETRA Mreže vrlo aktivno surađuju s međunarodnim mrežama (La Strada, Evropski ženski lobi, WAVE), te sudjeluju na brojnim međunarodnim konferencijama o problemu trgovanja ženama.

II Pravni okvir za sistemsku podršku žrtvama

Od 1999. godine međunarodne organizacije i strane ambasade u RH započele su organizirati aktivnosti u svrhu utjecaja na odgovorne institucije države kako bi se započelo s izgradnjom mehanizma suzbijanja trgovanja ljudima. Na temelju prihvaćenih međunarodnih pravnih instrumenata. 13. prosinca 2000. godine Republika Hrvatska potpisala je *Konvenciju UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta* sa pripadajućim protokolima: *Protokol o sprječavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovanja ljudima, posebno ženama i djecom* te *Protokol protiv krijumčarenja imigranata kopnom, morem i zrakom*, te je od tada uključena u aktivnosti međunarodne zajednice u području suzbijanja trgovanja ljudima.

Uz navedenu Konvenciju RH je potpisnica drugih relevantnih međunarodnih dokumenata u području suzbijanje trgovine ljudima: *Konvencije o pravima djeteta, Fakultativni protokol o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji, Konvencija Vijeća Evrope o suzbijanju trgovanja ljudima*.

Ova Konvencija izuzetno je značajna budući da su njezine odredbe usmjerene ne samo na kazneni progon i sankcioniranje počinitelja, već su velikim dijelom posvećene određivanju visokih standarda u pružanju pomoći i zaštite žrtvama trgovanja ljudima. Kao jedna od prvih 10 država potpisnica te Konvencije, Hrvatska je imala pravo kandidirati dvije osobe za članstvo u GRETA-i (grupa eksperata za nadzor provođenja Konvencije) i jedna od dvoje kandidiranih je bila i predstavnica mreže PETRA. Izabran je profesor s Pravnog fakulteta u Zagrebu.

Vlada RH započela je sa postavljanjem sistema suzbijanja trgovanja ljudima kada je 9. svibnja 2002. godine donijela Odluku o osnivanju Nacionalnog odbora Vlade Republike Hrvatske za suzbijanje trgovanja ljudima (NN 54/02). Ured za

ljudska prava Vlade Republike Hrvatske je ujedno i Ured nacionalnog koordinatora za suzbijanje trgovanja ljudima, a predstojnik Ureda je po položaju Nacionalni koordinator za suzbijanje trgovanja ljudima. Odborom po položaju predsjedava potpredsjednik/ca Vlade za ljudska prava i društvene djelatnosti.

Koordinator Nacionalnog odbora je po položaju predstojnik Ureda za ljudska prava. Nacionalni odbor sastoji se od 19 predstavnika i predstavnica zakonodavne i sudbene vlasti (Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija, Ministarstvo pravosuđa, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Ministarstvo financija, Državno odvjetništvo Republike Hrvatske) te nevladinih organizacija i medija.

Vlada RH je donijela niz strateških i operativnih dokumenata na području suzbijanja trgovanja ljudima:

- Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima 2002. (usvojen zaključkom Vlade RH 14.11.2002.),
- Nacionalni program za suzbijanje trgovanja ljudima 2005.-2008. godine (usvojen zaključkom Vlade RH 15.12.2004.),
- Operativni plan za suzbijanje trgovanja ljudima za 2005., 2006., 2007. i 2008. godinu (usvojeni zaključcima Vlade RH 23.12.2005., 28.09.2006., i 07.12.2007.),
- Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja djecom 2005.-2007.,
- Nacionalni program za suzbijanje trgovanja ljudima 2009.-2011. godine (usvojen zaključkom Vlade RH 25.03.2009.), sada zajedno sa *Operativnim planom*, dok su ranije to bili posebni dokumenti.

Svi nacionalni strateški dokumenti i operativni planovi imaju istu strukturu, tj. obuhvaćaju zadane mjere, aktivnosti i nositelje njihove provedbe po sljedećim područjima: normativni okvir, identifikacija žrtava, otkrivanje, procesuiranje i sankcioniranje počinitelja kaznenog djela trgovanja ljudima, pomoć i zaštita žrtvama, prevencija, obrazovanje, međunarodna suradnja i

koordinacija aktivnosti, te donose mjere i aktivnosti svih nadležnih tijela državne uprave, organizacija civilnog društva i međunarodnih organizacija.

Tijela uključena u rad na suzbijanju trgovanja ljudima te provedbu mjera i aktivnosti iz ovih dokumenata su: Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija, Ministarstvo unutarnjih poslova, Ministarstvo pravosuđa, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, Ministarstvo gospodarstva, rada i poduzetništva, Ministarstvo obrane, Državno odvjetništvo RH, Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, Ured za ljudska prava Vlade RH, Agencija za zaštitu osobnih podataka, Hrvatski Crveni križ, Internacionalna organizacija za migracije (IOM) i mreža nevladinih udruga PETRA.

Izvjestaje o provedbi Operativnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima Ured za ljudska prava izrađuje svake godine i podnosi ga Vladi RH. Izvještaj se izrađuje na način da svi nosioci aktivnosti i mjera dostavljaju Uredu, tj. Nacionalnom koordinatoru, podatke o realizaciji planiranih aktivnosti, pa tako i nevladine organizacije. To se zatim objedinjava u jedinstveni izvještaj. Prije slanja na usvajanje Vladi, svi uključeni u izvještaj dobivaju cjelovitu završnu verziju na uvid i očitovanje, kako bi se eventualne netočnosti ili manjkavosti mogle ispraviti.

Zakonski okvir relevantan za suzbijanje trgovanja ljudima čine sljedeći zakoni i podzakonski akti:

- *Kazneni zakon* (Narodne novine br. 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08)
- *Zakon o uredu za suzbijanje korupcije, i organiziranog kriminaliteta* (Narodne novine br. 88/01, 12/02)
- *Zakon o kaznenom postupku* (Narodne novine br. 152/08, 76/09)
- *Zakon o zaštiti svjedoka* (Narodne novine br.163/03)

- *Zakon o strancima* (Narodne novine br. 79/07, 36/09)
- *Zakon o azilu* (Narodne novine br. 103/03)
- *Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela* (Narodne novine br.151/03)
- *Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima* (Narodne novine br.178/04)
- *Zakon o policijskim poslovima i ovlastima* (Narodne novine br. 76/09)
- *Zakon o sudovima za mladež* (Narodne novine br. 111/97, 27/98, 12/02)
- *Zakon o socijalnoj skrbi* (Narodne novine br. 73/07, 27/01, 59/01, 82/01, 103/03, 44/06, 79/07)
- *Pravilnik o vrsti i djelatnosti doma socijalne skrbi, načinu pružanja skrbi izvan vlastite obitelji, uvjetima prostora, opreme i radnika doma socijalne skrbi, terapijske zajednice, vjerske zajednice, udruge i drugih pravnih osoba te centra za pomoć i njegu u kući* (Narodne novine br.64/09)
- *Zakon o zdravstvenoj zaštiti* (Narodne novine br.150/08)
- *Zakon o zdravstvenom osiguranju* (Narodne novine br.150/08)
- *Zakon o novčanoj naknadi žrvama kaznenih djela* (Narodne novine br.80/08)
- *Zakon o zaštiti osobnih podataka* (Narodne novine br.103/03)
- *Protokol za identifikaciju i direktnu pomoć žrtvama trgovanja ljudima* (Zaključak Vlade RH od 14.11.2008. godine)
- *Izmjene i dopune Protokola za identifikaciju i direktnu pomoć žrtvama trgovanja ljudima* (Zaključak Vlade RH od 11.02.2010. godine)
- *Protokol o postupanju pri dobrovoljnom povratku žrtava trgovanja ljudima* (Zaključak Vlade RH od 23.12.2009. godine)
- U procesu izrade je *Protokol o integraciji i reintegraciji žrtava trgovanja ljudima* (izrada je započela u drugoj polovici 2010. godine, a Protokol bi trebao biti usvojen u prvom kvartalu 2011. godine).

- *Ugovor o međusobnim odnosima između Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi i Hrvatskog crvenog križa i Organizacije za prosperitet i integritet.*

Pravni temelj za međunarodnu suradnju u području suzbijanja trgovanja ljudi s nacionalnog aspekta su slijedeći zakoni:

- Zakon o kaznenom postupku koji upućuje na način provođenja kaznenog postupka za trgovanje ljudima u kojem je nužna međunarodna suradnja, kao i pitanja zajedničkih istraga,
- Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima koji detaljno razrađuje postupak međunarodne pravne suradnje,
- Zakon o policijskim poslovima i ovlastima koji regulira policijsku suradnju,
- Zakon o zaštiti svjedoka u slučaju potrebe da se svjedoku/svjedokinji/žrtvi pruži pomoć u inozemstvu ili da se brine o stanom svjedoku/svjedokinji/žrtvi.

Međunarodni instrumenti su UNTOC, CEDAW, SELEC, zatim obaveze o suradnji nastale ulaskom u organizacije Interpola, Europolu, SECI Centra te bilateralni i multilateralne sporazume o suradnji.

Protokol za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava trgovanja ljudima osnovni je dokument za identifikaciju žrtava trgovanja ljudima te navodi odredbe za pružanje pomoći i zaštite identificiranim žrtvama. U njemu se navodi da se sustav suzbijanja trgovanja ljudima u RH temelji na ljudsko-pravnom principu, dakle definira trgovanje ljudima kao kršenje ljudskih prava. I drugi dokumenti (*Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava od 2008.-2011. godine, te Nacionalni plan za suzbijanje trgovanja ljudima 2009.-2011. godine*) ističu da je trgovanje ljudima oblik kršenja temeljnih ljudskih prava, te da zbog toga borba protiv trgovanja ljudima zahtijeva poseban pristup.

Prema *Zakonu o kaznenom postupku* (čl. 43.-46.) žrtve kaznenog djela imaju pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu

pomoć i podršku tijela, organizacije ili ustavnove za pomoć žrtvama kaznenih djela u skladu sa zakonom, zatim pravo sudjelovati u kaznenom postupku kao oštećene, te druga prava propisana zakonom koja se odnose na zaštitu žrtve od sekundarne viktimizacije, kao što je npr. svjedocenje putem video linka. *Zakon o novčanoj naknadi štete žrtvama kaznenih djela* garantiraju odgovornost države za štetu nastalu žrtvi kaznenih djela. U pojedinim općinskim i županijskim sudovima osnovani su Uredi za podršku žrtvama kaznenih djela, koji pružaju psihološku pomoć žrtvama – svjedocima u kaznenim postupcima.

Član KZ-a RH *Trgovanje ljudima i ropstvo* danas glasi:

Članak 175.

(1) Tko kršeći pravila međunarodnog prava uporabom sile, ili prijetnjom uporabe sile, prijevarom, otmicom, zlouporabom položaja bespomoćnosti ili ovlasti ili na drugi način vrbuje, kupi, proda, preda, prevozi, prevede, potiče ili posreduje u kupnji, prodaji ili predaji, skriva ili prima osobu radi uspostave ropstva ili njemu sličnog odnosa, prisilnog rada ili služenja, seksualnog iskorištavanja, prostitucije ili nedopuštenog presađivanja dijelova ljudskog tijela, ili tko osobu drži u ropstvu ili njemu sličnom odnosu, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.

(2) Tko kršeći pravila međunarodnog prava vrbuje, kupi, proda, preda, prevozi, prevede, potiče ili posreduje u kupnji, prodaji ili predaji, skriva ili prima dijete ili maloljetnu osobu radi uspostave ropstva ili njemu sličnog odnosa, prisilnog rada ili služenja, nezakonitog posvojenja djeteta, seksualnog iskorištavanja, prostitucije ili nedopuštenog presađivanja dijelova ljudskog tijela, ili tko dijete ili maloljetnu osobu drži u ropstvu ili njemu sličnom odnosu, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje pet godina.

(3) Ako je kazneno djelo iz stavka 1. ili 2. ovoga članka počinjeno u sastavu grupe ili zločinačke organizacije ili je počinitelj službena osoba ili je počinjeno u odnosu na veći broj

osoba, ili je prouzročena smrt jedne ili više osoba, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

(4) Tko znajući da je osoba kao žrtva trgovanja ljudima na prisilnom radu ili služenju, seksualnom iskorištavanju, ropstvu ili njemu sličnom odnosu, prostituciji ili nedopuštenom presađivanju dijelova ljudskog tijela, iskoristi njezin položaj ili drugom omogući iskorištavanje njezinog položaja, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.

(5) Bez utjecaja je na postojanje kaznenog djela iz stavka 1. i 2. ovoga članka okolnost je li osoba pristala na prisilni rad ili služenje, seksualno iskorištavanje, ropstvo ili ropstvu sličan odnos ili nedopušteno presađivanje dijelova svoga tijela.

Definicija ovog članka preuzeta je iz članka 3. *Protokola za sprječavanje suzbijanje i kažnjavanje trgovanja ljudima posebno ženama i djecom*, tzv. *Palermo protokola*, s tim da je inkriminirano i nezakonito usvajanje djece, korištenje usluga žrtve trgovanja ljudima kao i kada ovo kazneno djelo počini javni službenik. Zakonska zapriječena kazna zatvora kreće se u rasponu od 1 do 10 godina, odnosno 5 do 15 godina ukoliko je ovo kazneno djelo počinjeno u okviru zločinačke organizacije ili je njime pruzročenu smrt osoba. Za najteže oblike ovog kaznenog djela predviđena je kazna dugotrajnog zatvora, do 40 godina. Zakon o kazenom postupku donosi odredbe o procesnim pravilima za sve sudionike kaznenog postupka, između ostalih i žrtava trgovanja ljudima kao oštećenika i svjedoka u postupku. U *Glavi V* pod nazivom *Žrtva, oštećenik i privatni tužitelj* članici 43. do 47. odnose se na prava žrtava kaznenih djela (među ostalim i trgovanja ljudima) u kazenom postupku. Ovaj Zakon donosi procesna pravila o progonu okrivljenika.

Pojam „žrtve trgovanja ljudima“ u zakonodavstvu RH definiran je kroz pojam žrtve iz članka 202. točka 10 *Zakona o kazenom postupku*:

„Žrtva kaznenog djela je osoba koja zbog počinjenja kaznenog djela trpi fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda“. Ova definicija obuhvaća sve žrtve kaznenih djela.

Zakonom o strancima kao žrtva trgovanja ljudima definira se osoba koja je identificirana od strane Ministarstva unutarnjih poslova (članak 70. *Zakona o strancima*) te ima status žrtve. Status žrtve (članak 70. *Zakona o izbjenama i dopunama Zakona o strancima*) ima osoba koja je identificirana od strane Ministarstva unutarnjih poslova te je prihvatila program pomoći i zaštite određen u okviru *Nacionalne strategije suzbijanja trgovaca ljudima*.

Zakonodavstvo RH govori o „osobama“ kao potencijalnim žrtvama trgovanja ljudima i time uključuje muškarce, žene i djecu. Odredbe su rodno neutralne i upotrebljava se muški rod. Zakon ne sadrži posebne mjere koje se odnose na žene i djevojčice.

U zakonskim odredbama koje se odnose na zaštitu žrtava predviđeni su posebni postupci za zaštitu djece (tj. osobe do 18 godina). Ne postoje posebne mjere za zaštitu žena žrtava seksualne eksploatacije u prostituciji. U *Kaznenom zakonu*, čl. 175. stavku 2. kao kvalifikatorna okolnost je određeno trgovanje djecom ili maloljetnom osobom.

U Protokolu za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava trgovanja ljudima su odredbe usmjerene na zaštitu djece:

Člankom 1. određeno je da ukoliko je žrtva djeteta, u postupku identifikacije uz Ministarstvo unutarnjih poslova obavezo sudjeluje i predstavnik tijela nadležnog za poslove socijalne skrbi. Člankom 2. propisano je da će voditelj za koordinaciju mobilnog tima u slučaju identificirane žrtve djeteta biti predstavnik tijela nadležnog za poslove socijalne skrbi. Također, ukoliko je žrtva trgovanja ljudima djeteta, period oporavka i razmišljanja traje 90 dana (dok za odrasle žrtve traje 60 dana). Za žrtve djecu je osigurano zasebno nacionalno sklonište te se provode specijalizirani individualni programi pomoći i zaštite. Nije predviđeno zasebno sklonište za žene.

Kod repatrijacije djece i maloljetnih osoba u zemlju porijekla, u proceni rizika i povratke uz Ministarstvo unutarnjih poslova također sudjeluje i predstavnik tijela nadležnog za poslove socijalne skrbi.

Nacionalni odbor kao najšire tijelo se dosadašnjih godina sastajao vrlo rijetko, najviše jednom godišnje. Iako je oformljen kao tijelo koje bi trebalo donositi odluke, njegova funkcija je kroz praksu decentralizirana i prenešena na operativniju razinu. U Nacionalnom odboru više je uključenih predstavnika državnih tijela koji ne sudjeluju na operativnoj razini, a nije dobro da ostanu isključeni. Takav je slučaj na primjer sa Ministarstvom obrazovanja i sporta koje je u reintegraciji žrtava izuzetno važno, a njihovog predstavnika nema u članstvu Operativnog tima.

Odluku o osnivanju **Operativnog tima** donijela je predsjednica Nacionalnog odbora 16.09.2003. godine, upravo iz razloga da se ubrza implementacija aktivnosti predviđenih Nacionalnim planom i olakša donošenje važnih odluka. Sastanke Operativnog tima saziva Nacionalni koordinator, ali inicijativu može dati bilo tko od članova ako misli da postoji potreba. Uglavnom se sastaje sa svrhom razmatranja slučajeva i načina podrške identificiranim žrtvama, ali i zbog izrade planova, praćenja aktivnosti i razmjene informacija.

Pored ova dva tijela 2009. godine organizirana je edukacija za članstvo u **Mobilnim timovima** (iako su oni neformalno postojali i prije), čiji rad je reguliran *Protokolom o identifikaciji i direktnoj pomoći žrtvama*. Mobilne timove čine predstavnice nevladinih organizacija, Crvenog križa i Centara za socijalnu skrb koje su prošle edukaciju za direktan rad sa žrtvama. Njih se poziva kad policija ustanovi da je identificirala žrtvu trgovanja, pa osobu treba smjestiti u sklonište ili prihvatilište, ili joj na neki drugi način pružiti podršku. Od 2005. godine, od kako je u sistemu direktne pomoći počelo postepeno prenošenje aktivnosti Internacionalne organizacije za migracije (IOM) na državu, predstavnice nevladinih organizacija iz Mreže PETRA u Mobilnim timovima sve su manje angažirane i pozivane na teren kao pomoć pri identifikaciji, iako su neke uložile dodatne napore

da osiguraju i vozila, što bi jedan od preduvjeta da bi zaista bile mobilne i mogle u svakom trenutku izaći na teren.

Razlog tome leži i u činjenici da je *Protokolom o identifikaciji i direktnoj pomoći žrtvama* koji sada definira da identifikaciju žrtava vrši isključivo i samo policija, za razliku od početaka kada se govorilo da u tom procesu mogu sudjelovati i drugi – nevladine organizacije, IOM, predstavnici državnih službi i sl. Članice PETRA Mreže i dalje iniciraju identifikaciju žrtve, na temelju izjave žene da je preživjela trgovanje ljudima, ili nakon što, po opisu onoga što je preživjela, zakluče da se radilo o trgovanju ljudima. O tome obavještavaju Nacionalnog koordinatora koji zatim saziva Operativni tim. O timu ovisi odluka da li će ove žrtve dobiti status žrtava trgovanja ljudima i ući u službenu evidenciju. I dalje je ta odluka vezana za službene kriterije, ali dozvoljava mogućnost naknadnog preispitivanja, te uvažava činjenicu da u postupku možda nije potvrđeno djelo trgovanja ljudima, ali sve okolnosti na to ukazuju.

Iako u sistemu, organizacije civilnog društva ne prave razliku između formalno identificiranih žrtava i onih koje nisu službeno potvrđene kao takve. One pružaju podršku ženama koje izjave ili opišu situaciju u kojoj su bile žrtve trgovanja ljudima ili drugih oblika rodno utemeljenog nasilja. Ženske nevladine organizacije u okviru svojih mogućnosti pružaju podršku svim ženama koje im se obrate, jer uzimaju iskaz žena koje su preživjele nasilje kao jedini relevantan, tj. ne provjeravaju iskaz i ne traže dokaze. Problem koji u nedostatku službene identifikacije nastaje jest nemogućnost smještaja u službena skloništa. U tom slučaju žene se smještaju u nevladina skloništa za žrtve obiteljskog nasilja koja imaju osigurane kapacitete i za žene koje su preživjele ovaj oblik nasilja ili se nalazi neko drugo rješenje. To je moguće uz poseban zahtjev ili kroz natječajna sredstva za organizacije civilnog društva. Na taj način Nacionalni koordinator odobrava korištenje nacionalnog mehanizma zaštite žrtava trgovanja ljudima i za one osobe (u našem slučaju žene i djevojčice) koje nisu službeno/institucionalno identificirane kao žrtve trgovanja ljudima, već su ih identificirale nevladine organizacije. Tako

eventualno mogu dobiti medicinsku pomoć kod medicinskog osoblja koje je zaduženo za pomoć žrtvama trgovanja ljudima, nužnu financijsku pomoć za dodatno školovanje, hranu i sl, ali ne ulaze u službene statistike.

Prema *Protokolu za identifikaciju, pružanje pomoći i zaštite žrtvama trgovanja ljudima*, **identifikaciju žrtava trgovanja ljudima** provodi Ministarstvo unutarnjih poslova a status žrtve **verificira Operativni tim** za suzbijanje trgovanja ljudima, čijim radom koordinira nacionalni koordinator. Izvidne policijske radnje u vezi potencijalnog slučaja trgovanja ljudima započinju prijavom policiji, policijskom akcijom ili dojavom od strane građana ili nevladinih organizacija.

MUP prema odredbama *Zakona o strancima* odobrava žrtvi trgovanja boravak iz humanitarnih razloga. Status žrtve prema *Protokolu za identifikaciju, pružanje pomoći i zaštite žrtvama trgovanja ljudima* osoba stječe prihvaćanjem individualnog programa pružanja pomoći i zaštite koji će joj ponuditi Mobilni tim za pružanje pomoći i zaštite. Središnje tijelo za odobrenje statusa žrtve trgovanja ljudima je *Operativni tim Nacionalnog odbora za suzbijanje trgovanja ljudima*. U postupku identifikacije nije predviđena mogućnost žalbe na odluku navedenog tijela, ali se sukladno odredbama *Zakona o općem upravnom postupku* može pokrenuti upravni spor za utvrđivanje legalnosti upravne odluke. Žrtve trgovanja ljudima ne mogu biti prisilno udaljene iz RH u postupku identifikacije, obzirom na načelo da žrtve trgovanja ljudima ne odgovaraju kazneno niti za jedno djelo počinjeno za vrijeme dok su bile žrtve trgovanja ljudima.

Status žrtvi trgovanja ljudima priznat će se državljaninu/državljanici RH koji/a je identificiran/a na području druge države. Postoji i mogućnost priznavanja statusa žrtve trgovanja ljudima strancima na temelju sporazuma RH i drugih država, ali takvi bilateralni sporazumi još uvijek nisu sklopljeni. Ukoliko je državljanin/državljanica RH identificiran/a u nekoj drugoj državi, priznaje joj/mu se status, te ulazi u službene statistike o identificiranim žrtvama trgovanja ljudima u RH.

Službeno se identificira kao žrtva ona osoba kod koje je moguće pravno/sudski dokazati kazneno djelo trgovanja ljudima. Ako takvih dokaza nema, sama sumnja, uključivši i izjavu osobe da je žrtva trgovanja ljudima, nije dovoljna da bi stekla taj status i službeno ušla u program pomoći i zaštite.

Pretpostavljamo da se na taj način država štiti od prevelikog broja osoba kojima treba osigurati pomoć i podršku. To potvrđuje konstantno nizak broj identifikacija godišnje koji je varira iz godine u godinu, ali je rijetko iznad 10. Godine u kojima je taj broj prešao 10 moglo bi se povezati i sa značajnijim kampanjama koje su vodile nevladine organizacije, te Ured Vlade RH za ljudska prava..

2007. godine Ministarstvo unutarnjih poslova u samo jednoj operativnoj akciji pod nazivom „Blond“ i u međunarodnoj suradnji sa policijama drugih država, otkrilo je 9 osoba koje su bile žrtve trgovanja ljudima u Švicarskoj

Ministarstvo unutarnjih poslova i inače povremeno provodi posebne aktivnosti na području identifikacije potencijalnih žrtava unutarnjeg trgovanja ljudima. To se odnosi na istrage koje bi mogle otkriti potencijalne žrtve u svrhu seksualne eksploatacije za vrijeme turističke sezone, te istrage u ruralnim područjima u potrazi za žrtvama radne eksploatacije. No uz sve to, procjena je nevladinih organizacija da policija ipak vrlo ograničeno kontrolira turističke objekte budući da je prihod od turizma jedan od osnova ekonomije u RH.

Godina država porijekla	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	UKUPNO
RH	2	2	6	3	3	9	4	4	4	37
BiH		1	2	1	1	2	2	1	1	11
Bugarska				1	3					4
Kamerun		1								1
Maroko			1							1
Moldavija	3	1	2			1				7
Rumunjska			3	1	1				1	6
Rusija		1								1
Slovačka		1								1
Srbija (i CG)		1	3		1	3	1	3	1	13
Ukrajina	2		2		3					7
Albanija					1					1
Bez državlj.	1									1
UKUPNO	8	8	19	6	13	15	7	8	7	91

Pomoć za identificirane žrtve trgovanja ljudima organizira se prema važećim propisima i dokumentima u RH kroz institucije sustava:

Smještaj (u skloništima za žrtve trgovanja ljudima ili u nekoj od ustanova socijalne skrbi ili drugih pružatelja usluga, ukoliko je utvrđena potreba osiguranja posebne vrste usluga, s obzirom na psihofizički status žrtve),

Psihosocijalna rehabilitacija (u okviru zdravstvenih ustanova),

Materijalna pomoć (prema Zakonu o socijalnoj skrbi utvrđeno je da se korisnici/korisniku privremenog smještaja može odobriti financijska pomoć za osobne mjesečne potrebe u visini od 20% osnovice, na temelju koje se utvrđuju visina pomoći za uzdržavanje, ukoliko korisnica/korisnik vlastitim приходima ili imovinom ne može osigurati taj iznos),

Pristup hitnoj medicinskoj skrbi (prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti i osiguranju), medicinska pomoć i zaštita (za što se osiguravaju sredstva iz državnog proračuna i slobodna sredstva u iznosu od 6.877,57 EUR godišnje),

Usluge prevođenja (svim stranim državljkama i državljanima na jeziku koji razumiju i to od trenutka identifikacije do povratka žrtve u zemlju porijekla; osiguravaju se usluge službenog prevođenja kako bi se izbjegla mogućnost sukoba interesa ukoliko bi prijevod obavila osoba u pratnji identificirane žrtve),

Pravna pomoć (pravo na besplatnu pravnu pomoć za koju su osigurana sredstva iz državnog proračuna s tim da je pravna osoba koja pruža usluge smještaja obavezna osigurati pružanje usluga pravne pomoći u rješavanju pravnog statusa i ostvarivanju prava korisnice/korisnika),

Uključivanje u obrazovni proces (predškolske i obrazovne ustanove u cilju nastavka školovanja, socijalizacije i osnaživanje),

Pristup tržištu rada (omogućavanje izobrazbe je obavezan dio usluge koja se osigurava žrvama, ukoliko je to utvrđeno individualnim planom pomoći i zaštite),

*Osiguranje sigurnosti i zaštite žrtve (od trenutka identifikacije do izlaska žrtve iz programa pomoći i zaštite: u tu svrhu osigurana su dva skloništa za odrasle i djecu žrtve trgovanja ljudima na tajnoj adresi. U cilju zaštite privatnosti, *Pravilnikom o postupanju pri dobrovoljnom povratku žrtava trgovanja ljudima* uređeno je da se, ukoliko će se prijevoz žrtve organizirati putem osobnog vozila, ono mora biti neoznačeno, a policijski službenici u pratnji u civilnoj odjeći).*

Vrste i oblici pomoći za žrtve državljanke/državljanke RH i žrtve strane državljanke/državljanke su u principu identične, s tim da je razlika u tome što se stranim državljkama/državljanima daje privremeni boravak iz humanitarnih razloga u vezi kojeg je dan period refleksije u trajanju od 60 dana za odrasle žrtve odnosno 90 dana za djecu žrtve trgovanja ljudima. Druga razlika je u tome što se žrtva koja je strana državljanke/državljanin,

nakon identifikacije, prevozi u nadležni prihvatni centar gdje boravi do konačne odluke o prihvaćanju pomoći, dok žrtva iz RH do svoje konačne odluke o prihvaćanju programa pomoći i zaštite, osim u prihvatnom centru, može boraviti i u smještaju u vlastitoj organizaciji.

Za postojeća dva skloništa Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi osigurava u proračunu/budžetu finacijska sredstva za rad (u 2008. godini 32.346,49 EUR, a u 2009. godini u iznosu od 49.673,72 EUR). Drugi oblici smještaja su u domu socijalne skrbi ili drugom pružatelju usluga prema *Zakonu o socijalnoj skrbi*.

Prema *Zakonu o kaznenom postupku* žrtve teških kaznenih djela nasilja, koje uključuju i žrtve trgovanja ljudima, imaju pravo na naknadu štete iz sredstava državnog proračuna, a koje se prikupljaju iz novčanih kazni i oduzete imovinske koristi stečene kaznenim djelom u posebnom fondu. Žrtva kaznenog djela ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete iz državnog fonda pod uvjetima i na način uređen posebnim zakonom. Ako je žrtva prethodno ostvarila imovinskopravni zahtjev uzet će se u obzir njegova visina, a tako će postupiti i sud ako je žrtva prethodno ostvarila naknadu štete iz državnog fonda.

Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela, koji stupa na snagu na dan prijema RH u Evropsku uniju, uređuje pravo na novčanu naknadu žrtvama kaznenih djela nasilja počinjenih s namjerom, koje uključuje i žrtve trgovanja ljudima, pretpostavke i postupak za ostvarivanje prava na naknadu, tijela koja donose odluke i sudjeluju u postupku odlučivanja o pravu na naknadu te se određuju tijela i postupak koji se primjenjuje u prekograničnim slučajevima. Članak 5. navodi koji su ovlašteni prava na naknadu (neposredna i posredna žrtva). Članak 6. propisuje kaznena djela zbog kojih se može ostvariti pravo na naknadu.

Povratak žrtve trgovanja ljudima (prema *Zakonu o strancima i Protokolu o postupanju pri dobrovoljnom povratku žrtava trgovanja ljudima*) može biti isključivo dobrovoljan ili pod uvjetima koje određuju prestanak statusa žrtve. Postupak

povratka provodi MUP samostalno ili u suradnji s Ministarstvom zdravstva i socijane skrbi kada je riječ o djeci. Povratak se provodi nakon sigurnosne procjene i u suradnji s tijelima države u koje se žrtva vraća. Odluku o dobrovoljnom povratku žrtva ili skrbnik maloljetne žrtve potvrđuju pisanom izjavom.

Odjel za nezakonite migracije MUP-a, provodi postupak sigurnog povratka žrtve. U postupku organizacije sigurnog povratka žrtve MUP može surađivati s nadležnim državnim tijelima, međunarodnim i nevladinim organizacijama i Hrvatskim Crvenim križem. Ako je žrtva dijete, siguran povratak organizira MUP u suradnji s tijelom državne uprave nadležnim za poslove socijalne skrbi.

Troškove sigurnog povratka snosi MUP za žrtvu, a u slučaju da je žrtva dijete, u čijoj je pratnji skrbnik, sve troškove povratka snosi tijelo državne uprave nadležno za poslove socijalne skrbi.

Provodi se procjena rizika radi utvrđivanja stupnja sigurnosti žrtve i njezine obitelji u zemlji povratka. U ovu procjenu ulazi: mogućnost i sigurnost povratka u mjesto u koje se žrtva želi vratiti, ime osobe, odnosno naziv organizacije koja će preuzeti žrtvu trgovanoj u zemlji povratka, obiteljske i socijalne prilike žrtve, mogućnost sigurnog smještaja (sklonište ili alternativni smještaj), okolnosti koje se tiču kazenog djela i počinitelja, po potrebi i ostale okolnosti koje važne za povratak žrtve. MUP osigurava potrebnu putnu dokumentaciju te osigurava suradnju s nadležnim državnim tijelima, međunarodnim i nevladinim organizacijama u državi povratka.

Osoba koja je vraćena u RH priznat će se status žrtve trgovanja ljudima ukoliko je identificirana od strane nadležnih u zemlji odakle se vraća ili nakon provedenog postupka identifikacije u RH nakon njenog povratka. Takva osoba ima ista prava te joj se pruža ista pomoć i zaštita kao i ostalim žrtvama trgovanja ljudima.

Status žrtve prestaje (prema članku 70. *Zakona o strancima*) ako je osoba svoj iskaz temeljila na lažnim činjenicama, ako su prestale okolnosti radi kojih je stekla status ili se ponaša suprotno

pravilima utvrđenim programom pomoći i zaštite. O prestanku statusa žrtve odlučuje Operativni tim.

Prema *Zakonu o kazenom postupku*, članci 43. do 46., žrtva kaznog djela ima pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama kazenih djela u skladu sa zakonom, pravo sudjelovati u kaznenom postupku kao oštećenik kao i druga prava propisana zakonom.

Podrška i pomoć svjedocima i žrtvama pruža se u uredima na Županijskim sudovima u Zagrebu, Vukovaru, Osijeku i Zadru, te na općinskom sudu u Zagrebu. Svrha ureda je olakšati stresne situacije svjedočenja i boravka na sudu. Uredi pružaju praktične informacije o kaznenim postupcima i pružaju emocionalnu podršku. Podrška se pruža svjedocima i oštećenicima prije, tijekom i nakon dolaska na sud. Već od trenutka primanja poziva svjedok/oštećenik se može obratiti službenicima Ureda putem telefona ili osobno. *Sektor za podršku žrvama i svjedocima* koji se sastoji od *Odjela za razvoj i koordinaciju sustava podrške žrvama i svjedocima* i *Odjela za organizaciju podrške žrtvama i svjedocima*, koji djeluju unutar Ministarstva pravosuđa, obavljaju stručne i upravne poslove vezane za unaprijeđenje, ujednačavanje prakse i nadzor sustava podrške žrvama i svjedocima, te organizaciju podrške žrvama i svjedocima. Jedna od uloga navedenog odjela je osiguranje osobnog integriteta svjedoka i žrtava i podrška pri njihovom odlasku na sud.

Nevladine organizacije pružaju besplatnu pravni i psihosocijalnu pomoć žrtvama kazenih djela, kroz individualni i grupni rad, ali i kroz obrazovne programe.

Prema članku 16. *Zakona o kazenom postupku* žrtva koja trpi teža psihofizička oštećenja ili teže posljedice kaznog djela ima pravo na stručnu pomoć besplatnog savjetnika za svrhe davanja iskaza u kazenom postupku. Isti savjetnik može biti bilo koja osoba. Isto pravo inkorporirano je u *Protokolu za identifikaciju, pružanje pomoći i zaštite žrtvama trgovanja ljudima*, a kao rezultat UNDP projekta u RH na više sudova osnovani su *Uredi*

za podršku žrtvama kezenih djela i svjedocima čija je pomoć osnaživanje žrtve.

Četiri zakona (*Zakon o kazenom postupku, Zakon o policijskim poslovima i ovlastima, Zakon o zaštiti svjedoka i Zakon o zaštiti osobnih podataka*) garantiraju cjelovitu zaštitu identiteta žrtve, te nalažu poseban senzibilan postupak prema žrtvi. Članak 297. *ZKP-a* predviđa mogućnost ispitivanja video-linkom žrtve i svjedoka kaznenog djela s izmjenom slike i glasa prilikom davanja iskaza. Policija je prije, tijekom i nakon postupka dužna štititi žrtvu prema članku 66. i 99. *Zakona o policijskim poslovima i ovlastima* dok za zaštitu ugroženih svjedoka postoji posebna ustrojstvena jedinica u MUP-u koja prema *Zakonu o zaštiti svjedoka* provodi njihovu zaštitu, nakon uključivanja žrtve u postupak zaštite. *Zakon o zaštiti osobnih podataka* priječi iznošenje podataka o identitetu žrtve kaznenog djela.

Ako je žrtva kaznenog djela maloljetna osoba ili dijete, osim prava koje ima punoljetna žrtva, ima pravo i na opunomoćenika na teret proračunskih sredstava, tajnost osobnih podataka i isključenje javnosti. Sud, državni odvjetnik, istražitelj i policija moraju prema djetetu ili mlađem maloljetniku/maloljetnici, žrtvi kaznenog djela, postupati posebno obzirno imajući na umu dob, ličnost i druge okolnosti kakao bi se izbjegle štetne posljedice za odgoj i razvoj djeteta ili mlađeg maloljetnika/maloljetnice. Osim navedenom u *Kaznenom zakonu RH* propisana su i kaznena djela *Povreda tajnosti postupka* (čl. 305) i *Otkrivanje identiteta zaštićenog ili ugroženog svjedoka* (čl 305.a).

Edukacija

U sistemu su, kroz različite edukacije, educirani predstavnici različitih ministarstava koja su se organizirala imenujući u svom resoru koordinate za suzbijanje trgovanja ljudima teritorijalno. Određeno je 26 osoba iz redova policije (Odjel suzbijanja organiziranog kriminaliteta) i 22 iz redova socijalne skrbi koji djeluju lokalno i međusobno koordinirano, kako bi se

identificiranim žrtvama na njihovom terenu što brže i lakše osigurala potrebna podrška. Koordinatori socijalne skrbi važni su posebno u slučajevima kada se radi o djeci žrtvama trgovanja, jer po *Zakonu o socijalnoj skrbi* odmah treba postaviti skrbnika za posebne slučajeve. Tako su neke koordinatorice socijalne skrbi istovremeno i članice Mobilnih timova koji su organizirani u 4 regije, sa sjedištem u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu.

U 2010. godini provedene su tri edukacije za 23 granična policajca i 8 osoba iz Odjela za nezakonite migracije.

Prije upućivanja na mandat u diplomatsku misiju/konzularni ured diplomatski odnosno konzularni službenik/službenica, obavljajuću pripreme u Upravi za konzularne poslove, upoznaje se s pojavom trgovanja ljudima, načinima prepoznavanja potencijalnih žrtava trgovanja ljudima te pravnim migracijskim propisima koji uređuju ovo područje,

Svaki službenik dobiva *Priručnik za diplomatsko i konzularno osoblje* u kojem su opisane radnje koje je potrebno poduzeti u slučaju sumnje da se radi o potencijalnoj žrtvi trgovanja ljudima, znakovi odnosno pokazatelji koji upućuju na moguću žrtvu trgovanja ljudima kao i način komuniciranja s potencijalnom žrtvom. Kakva je praksa u ovim slučajevima, nevladine organizacije nemaju iskustva, tj nema informacija da li je iz redova konzularnog osoblja inicirana neka identifikacija žrtve trgovanja ljudima.

Sve to rađeno je radi unaprijeđenja sustava, bolje i efikasnije koordinacije među različitim sektorima, no u nekim slučajevima kad se radilo na konkretnim primjerima, pokazalo se u početku da sistem u praksi teško funkcionira i bio je prilično nerazumljiv većini uključenih: tko, kada i koga obavještava, čija je što nadležnost i tko je zapravo odgovoran.

Zbog toga je sačinjen *Protokol za identifikaciju i direktnu pomoć žrtvama*, pri čemu su konzultirane i u njegovoj izradi sudjelovale i predstavnice nevladinih organizacija. Protokol je Zaključkom Vlade od 14.11.2008. godine stupio na snagu. Nakon izrade i donošenja drugog po redu, *Protokola o postupanju pri dobrovoljnom povratku žrtava trgovanja ljudima*

(2009. godine) prethodni Protokol doživio je izmjene i dopune, kako se ne bi preklapao sa novim (npr. prvi Protokol sadržavao je odredbe o povratku žrtava koje su sada u novom Protokolu puno preciznije i detaljnije razrađene). Budući da su svi ti akti usvojeni od strane Vlade RH, postali su obavezujući za sve uključene u svrhu osiguranja sistematičnog i koordiniranog pristupa ovom problemu.

Kako se konstantnom razmjenom informacija na sastancima *Operativnog tima* stalno provjerava kako sistem funkcionira u praksi na konkretnim slučajevima, došlo se do zaključaka da nedostaje još jedan dio. Taj dio je izuzetno važan za podršku domaćim žrtvama, a to je podrška u procesu reintegracije. Stoga se pristupilo izradi *Protokola o integraciji i reintegraciji žrtava trgovanja ljudima*.

Zaključno, može se reći da zakonski okvir za suzbijanje trgovanja ljudima postavljen, da se pod utjecajem prakse i međunarodnih obavezujućih dokumenta kontinuirano radi na njegovom dograđivanju i poboljšavanju, ali još uvijek nije do kraja dorečen i uhodan. Pozitivno je što su predstavnice nevladinih organizacija uključene u mnoge segmente i respektirane, ali su isto tako iz nekih vrlo važnih, kao što je identifikacija, potpuno isključene.

Veliki problem u provedbi ovog zakonskog okvira jest kapacitet postojećih državnih institucija koje trebaju primjenjivati čitav sistem.

U nekim segmentima, kao što je iskorištavanje žena u prostituciji institucije su potpuno nezainteresirane za osiguranje zaštite i podrške. Obzirom da su u najvećem broju slučajeva žrtve trgovanja ljudima upravo žene trgovane u svrhu seksualnog iskorištavanja, nerazumijevanje ovog problema iz perspektive rodno uvjetovanog/utemeljenog nasilja najveća je prepreka u provedbi. Tako na primjer one koje su prisiljavane na prostituciju, a nisu identificirane kao žrtve trgovanja ljudima, često niti ne dođu u kontakt sa organizacijama civilnog društva koje bi im mogle ponuditi neku vrstu podrške ili posredovati za njih pri institucijama

Mjere socijalnog i ekonomskog osnaživanja za ranjive grupe koje su izložene trgovanju ljudima su vrlo ograničene.

Hrvatski zavod za zapošljavanje tek od 2009. godine, tj. kroz *Nacionalni plan za poticanje zapošljavanja 2009.-2010. godine*, naveo žrtve trgovanja ljudima kao jednu od posebno ranjivih skupina kojima se osiguravaju poticaji za zapošljavanje. Provedba je izostala pošto nisu osigurana sredstva za ovu stavku.

U programu pomoći i zaštite koji se pruža svakoj identificiranoj žrtvi trgovanja ljudima predviđene su mjere psihološke pomoći u cilju osnaživanja žrtve od proživljene traume, kao i reintegracijski programi koji su dio individualiziranih programa pomoći i zaštite žrtvama određenih *Protokolom za identifikaciju, pomoć i zaštitu žrtava trgovanja ljudima*. Unutar programa pomoći i zaštite žrtvama se pruža i podrška pri nastavku školovanja ili prekvalifikacije a koje se podmiruje kroz financiranje skloništa iz državnog budžeta.

Broj žrtava u skloništima je, kao što se vidi statistici, vrlo nizak. U ovu svrhu koristi se osoblje skloništa, te nadležne medicinske institucije koje su neadekvatne, obzirom da nema posebno educiranog osoblja u ove svrhe. Za neke od identificiranih žrtava koje nisu smještene u skloništa psihološku pomoć u cilju osnaživanja žena žrtava pružaju nevladine organizacije, kao i za one žrtve koje nisu službeno identificirane. Nevladine organizacije, osim dviju koje vode skloništa za žrtve trgovanja ljudima, za navedenu pomoć same putem natječaja nabavljaju sredstva, koja su stoga vrlo neizvjesna. Vrlo malim iznosom nevladine organizacije kroz trogodišnje programe i godišnje projekte financira Ured za ljudska prava Vlade RH putem natječaja. Programi su maksimalno 60.000 kn godišnje (oko 8.200 EUR), godišnji projekti financirani su u različitim iznosima, ali uglavnom ne premašuju 30.000 kn godišnje.

Opća ocjena nacionalnih mehanizama:

Svi gore navedeni dokumenti (Nacionalne politike i Protokoli) nemaju rodnu perspektivu, i to je glavna prepreka u razvijanju specifičnih mjera kojima se može osigurati zaštita i pomoć najvećem dijelu osoba koje su preživjele trgovanje ljudima, a to su žene i djevojke. Žene nisu prepoznate kao posebna kategorija žrtava trgovanja ljudima.

Potrebna je sveopća reforma pravosudnih, socijalnih i zdravstvenih institucija, politike zapošljavanja i školovanja kako bi se mogla pružiti pomoć žrtvama ovih najtežih oblika kršenja ljudskih prava. Sistem zaštite koji se u svojoj provedbi temelji na intervencijama u okviru postojećih institucija ne može biti učinkovit.

Proces pridruživanja RH Evropskoj uniji predstavlja pozitivni kontekst za provođenje ovih reformi, obzirom da se vrši kontinuirani pritisak na RH u tom smislu, međutim promjene koje trebaju nastupiti ovise o znatnim financijskim sredstvima, te sustavnoj promjeni edukacije na svim razinama, u smislu uključivanja rodne perspektive te perspektive ljudskih prava. Potrebna je dodatna edukacija svih osoba koji rade u nadležnim državnim institucijama, na svim razinama. Naknadne edukacije koje se provode, svakako su značajne, ali nedovoljne, obzirom da se službenice i službenici koji rade na suzbijanju trgovanja ljudima vrlo često mijenjaju. Potrebno je kontinuirano raditi na senzibiliziranju i promjenama stavova, te suzbijanju predrasuda.

Predrasude u odnosu na žrtve seksualnog zlostavljanja su ukorijenjene u društvu i potrebna je temeljita reforma školskog sistema i drugih segmenata (mediji itd.) kako bi se napravio pomak u njihovom iskorijenjivanju.

II Organizaciona struktura podrške

U Hrvatskoj djeluju dva skloništa na nacionalnom nivou, jedno za maloljetne i drugo za punoljetne žrtve oba spola, jedno alternativno sklonište samo za žene koje vodi ženska nevladina organizacija, te tri prihvatilišta u koja se žrtve može smjestiti na kraće vrijeme. To znači da je osoba u prihvatilištu samo kratko, do premještaja u sklonište, ili nešto duže, do povratka u državu porijekla (ako se žrtva odmah izjasni da se želi vratiti kući). Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, koje i financira rad u tim skloništima, osim tih smještajnih kapaciteta ima po *Zakonu o socijalnoj skrbi* i druge mogućnosti, kao što je na primjer smještaj u ustanovu socijalne skrbi (dječji dom, domovi za odrasle) ili u obitelj udomitelja. Da ih zaista u praksi i koristi, može se vidjeti iz upitnika za Centre za socijalnu skrb, koji je dio ovog istraživanja.

Kao što je već rečeno, predstavnice nevladinih organizacija koje su članice Mobilnih timova, uključuje se tek pri inicijalnom razgovoru sa žrtvom koja je već identificirana od strane policije, kako bi ispitale kakva je podrška potrebna žrtvi. Shodno tome je li ona pristala i prepoznala da joj treba neka vrsta pomoći, voditeljice podrške iz redova nevladinih organizacija preuzimanju tu podršku voditi i organizirati, izrađuju individualni plan i prate napredak, te o svemu redovito izvještavaju Operativni tim, jer Operativni tim i verificira status žrtve. Punoljetna osoba prihvaća ili odbija program pomoći, ovisno o njenoj odluci ulazi u sklonište, dok o maloljetnoj odlučuje skrbnik. Punoljetnu osobu ne može se bez njenog pristanka smjestiti u sklonište. Ako je potrebna dodatna obrada policije ili pravosuđa to se radi u prihvatilištu, iznimno u skloništu. Zato je važna uloga članica organizacija civilnog društva dobro objasniti žrtvi što za nju znači prihvaćanje programa zaštite i u čemu se on sastoji.

Kroz praksu se pokazalo da su vaninstitucionalno uglavnom podržavane žrtve koje su hrvatske državljanke. One dolaze iz različitih, nekad i vrlo udaljenih, dijelova Hrvatske i nisu

smještene u sigurna skloništa ili alternativni smještaj, jer su se nakon iskustva trgovanja izabrale ponovo integrirati u svoje sredine. Osobe stranog državljanstva u skloništima ili privremeno smještene u prihvatilišta ne dolaze u kontakt sa organizacijom koja pruža vaninstitucionalnu podršku i obratno, žrtve u vaninstitucionalnoj podršci uglavnom nemaju kontakata sa organizacijama koje pružaju smještaj. Preklapanja su teoretski moguća, npr. kad bi se desila situacija da nakon skloništa osoba treba daljnju vaninstitucionalnu podršku koju bi joj mogla osigurati druga organizacija, ali do sada takvo rješenje nije sistemski korišteno.

Okvirne informacije što i kako tko radi u korist žrtava iznose se na Operativnom timu, ali iz njih nije moguće steći precizniju, širu sliku. To su uglavnom bazične informacije o tome što se poduzimalo, koji su problemi i na koji način bi ih se moglo riješiti, bez ulaženja u detalje i posebnosti načina rada. Ono se može izdvojiti i što organizacije pružateljice podrške razlikuje, jest činjenica da je organizacija koja pruža vaninstitucionalnu podršku ženska, aktivistička i pruža podršku samo ženama žrtvama trgovanja ljudima, kao i organizacija koja povremeno osigurava alternativni smještaj (nije kontaktirana za ispunjavanje upitnika). Ostale dvije organizacije pored žena rade i s djecom i s muškarcima i nisu se specijalizirale samo za određenu kategoriju. Teoretski bi se moglo dogoditi da u isto sklonište budu smještene žrtve oba spola, ali vjerojatno zahvaljujući dosadašnjem malom broju žrtava to se, koliko znamo, još nije dogodilo.

Kvalitetu podrške svake od organizacija koje vode podršku bi najbolje mogle procijeniti samo žrtve koje su to podršku dobile, no većina njih više nije dostupno. Iz tog razloga ovo istraživanje obuhvatilo je samo četiri žrtve koje su ostale u kontaktu i pristale na intervju, što je premali broj za generaliziranje zaključaka. Kako je za cjelokupni sistem i njegovu koordinaciju odgovoran prvenstveno Nacionalni koordinator koji ima precizniji uvid, dugogodišnji kontinuitet rada uključenih organizacija i njihovo

stalno angažiranje je za sada jedini pokazatelj da sve uključene zadovoljavaju standarde rada sa žrtvama.

III Rezultati istraživanja

Kapaciteti institucija socijalne zaštite i NVO pružaoca pomoći

Upitnik za Centre za socijalni rad

U svrhu istraživanja rada institucija socijalne zaštite, točnije Centara za socijalnu skrb (CZSS), osim jednog, ciljano su kontaktirani samo centri čije su djelatnice imenovane članicama teritorijalnih Mobilnih timova koje MUP obavezno poziva u slučaju identifikacije djeteta žrtve trgovanja ljudima. Nadležnost Centara prvenstveno je vezana uz zaštitu djece, ali imaju ingerencije i prema odraslim žrtvama kojima je potrebna neka vrsta pomoći koju, kao ugrožene socijalne kategorije, po Zakonu o socijalnoj skrbi imaju pravo dobiti. Regionalne koordinatorice Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi u 24-satnom su kontaktu sa glavnom koordinatoricom imenovanom od Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi (MZSS) koja je također članica Nacionalnog odbora za suzbijanje trgovanja ljudima i Operativnog tima.

Uzorak istraživanja obuhvaća šest Centara za socijalnu skrb odnosno šest osoba koje rade u CZSS. Od tih šest osoba, pet ih je koordinatorica Mobilnih timova.

Vrlo uzak izbor Centara za potrebe istraživanja učinjen je iz razloga što sistem funkcionira putem tih posebno educiranih osoba. U slučaju identifikacije, one će biti te koje će, nakon inicijalnog razgovora sa žrtvom, dati upute djelatnicima drugih uključenih Centara kako trebaju postupiti. Jedan od na taj način uključenih Centara je također uvršten u istraživanje baš zbog takvog iskustva i jer je jedna od istraživačica procijenila da njegova djelatnica može dati adekvatan doprinos. Smatrale smo da bi intervjuiranje djelatnica CZSS koje se, zbog generalno malog broja godišnje identificiranih žrtava trgovanja u Hrvatskoj, u svom radu nisu susrele s tom problematikom, odgovarajući na ovako koncipiran upitnik, dalo krivu sliku o cjelokupnom sistemu. Redoslijed u obradi podataka različit je od

redosljedama kojim su pobrojane institucije kako bi se izbjeglo moguće prosuđivanje ispitanih djelatnica, iako će se davateljice podataka vjerojatno prepoznati u odgovorima.

Podaci su prikupljeni pomoću upitnika koji je kreiran od strane organizacije LARA iz Bijeljine, te preveden na hrvatski jezik.

Institucije socijalne zaštite koje su obuhvaćene istraživanjem:

- Centar za socijalnu skrb Osijek
- Centar za socijalnu skrb Rijeka
- Centar za socijalnu skrb Split
- Centar za socijalnu skrb Kaštela
- Centar za socijalnu skrb Velika Gorica
- Centar za socijalnu skrb Zagreb – ured Dubrava

1. Da li ste upoznati sa obavezama Centra za socijalni rad u procesu identifikacije i pomoći žrtvama trgovine ljudima?

	1	2	3	4	5	6
a) Da, potpuno	DA	DA	DA	DA	DA	DA
b) Da, ali mi nije sasvim jasna uloga Centra						
c) CZSS nije nadležan za žrtve trgovanja ljudima						

Sve socijalne radnice koje su ispunjavale upitnik, osim jedne, članice su Mobilnih timova, te su i kroz edukacije i kroz praksu potpuno upoznate sa svojim obavezama.

2. Da li ste upoznati sa sadržajem Nacionalnog i operativnog plana za suzbijanje trgovanja ljudima?

1	2	3	4	5	6
DA	DA	DA	DA	DA	DA

Budući da su posebno educirane i imenovane u tu svrhu, razumljivo je da odabrane djelatnice imaju potrebna saznanja o okvirima djelovanja.

3. Da li smatrate da su žrtve trgovanja ljudima i djeca žrtve seksualne i radne eksploatacije i korisnici socijalne zaštite po osnovu Zakona o socijalnoj skrbi?

1	2	3	4	5	6
DA	DA	Nije nam znato	DA	DA	/

Dva odstupanja od pozitivnog odgovora u ovom pitanju vjerojatno su posljedica narazumievanja pitanja, jer njihovi slijedeći odgovori o vrstama pružene pomoći žrtvama jasno ukazuju na pozitivan odgovor.

Broj žrtava trgovanja ljudima kojima je Centar pružio pomoć:

		1	2	3	4	5	6	UKUPNO
2006	Ž. / djev M/dječaci	/	2	1mlt	-	3	1	7ž
2007	Ž. / djev M/dječaci	/	2	1 mlt	-	3 1		6ž 1m
2008	Ž. / djev M/dječaci	2 sumnje-	1	/	-	1 2		4ž 2m
2009	Ž. / djev M/dječaci	1 djev.		/	-	4 1	1	6ž 1m
2010	Ž. / djev M/dječaci	3 sumnje 1 prosj.		/	1 djev	1	1	6ž 1m
UKUPNO		7 sumnji	5	2	1	16	3	29ž+5m=34

U ukupnoj brojci nalaze se i osobe koje nisu ušle u službene statistike trgovanih osoba jer su djelatnice CZSS kao članice Mobilnih timova pozivane od strane MUP-a u postupku

identifikacije (obavezno ako se radi o djeci). Identifikacija ne mora nužno završiti zaključkom da se zaista radi o trgovanju, ali su one to evidentirale kao sumnju na trgovanje i bile spremne poduzeti mjere zaštite predviđene zakonom (smještaj, imenovanje skrbnika za posebne potrebe i sl.). Iz podataka se vidi da su ženske osobe zastupljene sa 85%, što je i u svjetskim iskustvima slično.

4. Žrtve su bile:							
Maloljetne	6	5	2	1	2	3	19
Punoljetne	1				14		

Iako je nadležnost CZSS vezana prvenstveno uz djecu i maloljetnike (poštuje se međunarodni standard da su djeca osobe ispod 18 godina), vidljivo je da je bilo intervencija i u odnosu na punoljetne osobe, što znači da *Zakon o socijalnoj skrbi* prepoznaje tu kategoriju, čime je omogućio djelatnicima/djelatnicama CZSS da i njima pruže određene oblike pomoći.

5. Žrtve su bile izložene:						
Radnoj eksploataciji	Ilegalna migracija	DA			3	
Seksualnoj eksploataciji (SE)		DA	Visok rizik za SE	Pokušaj prodaje za SE	11	SE

Iako u odgovorima nije specificirano precizno na koje žrtve se odnosi koja vrsta eksploatacije, može se iščitati da se većina odnosi na seksualnu eksploataciju, što je također sukladno svjetskim podacima, budući da je najveći broj žrtava ženskog spola i najčešće su trgovane u svrhu seksualnog iskorištavanja.

6. Da li imate socijalne anamneze ovih žrtava?						
DA	Osnovne podatke	DA	DA		DA	
NE				NE ali ima nadležni CZSS		NE

Kao što je već rečeno, djelatnici CZSS u postupku identifikacije izlaze na intervju sa potencijalnim žrtvama, pri čemu im je jedan od zadataka i uzeti socijalnu anamnezu. „Osnovni podaci“ moguće su uzeti u slučajevima kad je procijenjeno da osoba definitivno ne spada u kategoriju žrtava trgovanja (npr. ilegalne migracije) i neće se zadržati na teritoriju RH, ali policija je ipak pozvala djelatnicu CZSS, jer se radilo o djetetu. U odgovoru „NE, ali ima nadležni CZSS“ i „NE“ odražava se situacija kad je članica Mobilnog tima izašla na razgovor, ali se ispostavilo da je za dijete nadležan neki drugi CZSS koji je odmah preuzeo daljnju brigu, imenovao skrbnika za posebni slučaj i preuzeo u potpunosti sav daljnji postupak. Ako je osoba smještena u sklonište, skrbnik može biti i osoba koja radi u skloništu i daljnju podršku provodi u suradnji sa CZSS na svom teritoriju koji onda uzima i kompletnu socijalnu anamnezu.

7. Koja vrsta pomoći je pružena žrtvama?						
Zaštita i smještaj u sigurnu kuću		DA	DA	DA	DA 10	
Zaštita i smještaj u hraniteljsku porodicu						
Zaštita i smještaj u drugu porodicu	DA 1 djevojčica					
Zaštita i smještaj u ustanovu socijalne zaštite		DA			Da 4	DA 1
Drugo		Materijalni oblici pomoći, zdr.zaštita			DA 2 Savjetodavni rad	2 Preprata u drugu državu

U većini odgovora uglavnom nisu specificirani oblici po pojedinim žrtvama (osim u odgovoru CZSS 5 i 6). To je posljedica nedovoljno preciziranog pitanja, ali vidi se da prevladava smještaj u sigurnu kuću ili ustanovu socijalne skrbi te drugu porodicu, gdje CZSS i imaju najveće ovlasti. Vidi se da su u nekim slučajevima pruženi i drugi oblici pomoći, što pokazuje da je mogućnost uključivanja CZSS šira od samog smještajnog zbrinjavanja.

8. Od koga ste dobijali informacije o žrtvama?						
	MUP	NVO MUP, VULJP	Od roditelja	MUP, NVO	MUP, NVO	MUP
Koliko žrtava se prvo obratilo za pomoć CZSS-u?	0	0	0	0	0	0
9. Koliko dugo je žrtva bila pod zaštitom CZSS?	2010 – djevojčica 7 mjeseci	4 godine	2 godine	Još uvijek jest – 3 mj	Po potrebi, najduže 6 mjeseci	6mj.

Odgovori u ovom pitanju potvrđuju činjenicu da su CZSS-i (u ovom slučaju Koordinatorice socijalne skrbi) u većini kontaktirani od strane MUP-a ili organizacije koja pruža podršku žrtvi, a da se same žrtve uopće ne obraćaju Centrima (što potvrđuju i odgovori samih intervjuiranih žrtava), uglavnom iz razloga jer ne žele da njihovo iskustvo itko sazna. Dobro je saznanje da zaštita Centra zapravo nema vremenskog ograničenja (u slučaju CZSS 2, 4 godine) i da će podršku dobivati tako dugo dok je ona neophodna.

9a) Koje mjere socijalne zaštite su joj pružene u tom periodu (Opišite poduzete mjere za svaki slučaj)
1. Zdravstvena i socijalna skrb, psiho-socijalna podrška, rad s obitelji udomitelja
2. Materijalni oblici zaštite, smještaj u sigurnu kuću, dom za odrasle, Caritas
3. Mjera nadzora nad roditeljskom skrbi, psihološka pomoć žrtvi i savjetodavna pomoć obitelji
4. Imenovanje skrbnika, pomoć u nastavku škole, zdravstvena.skrb, psiholog, psihijatar
5. Smještaj u ustanovu socijalne skrbi, jedokratna novčana pomoć
6. Smještaj u dom, dvije djevojčice prepraćene u drugu državu

I u ovom pitanju odgovori su generalizirani i u većini odgovora ne odnose se na pojedinačne slučajeve, ali pokazuju raznolikost mjera zaštite koje su CZSS-i primjenjivali, što ukazuje na velike mogućnosti CZSS na području zaštite žrtvi. Preprata u drugu državu kod postupka repatrijacije također mora uključivati djelatnice CZSS-a ako je žrtva maloljetna.

10. Koliko često su nadležni službenici CZSS-a kontaktirali sa žrtvom?

1	2	3	4	5	6
Redovito	Gotovo svakodnevno s jednom, s drugima po potrebi	Kontinuirano i intenzivno u toku 2 godine	Po potrebi, gotovo svakodnevno sa skrbnikom za poseban slučaj	Po potrebi	Po potrebi

Obzirom da se radi o djelatnicama CZSS koje su posebno educirane, ali i osobno zainteresirane za ovakve slučajeve, odgovori u većini oslikavaju predanost i angažman kakav bismo i očekivali u takvim slučajevima. Iako su odgovori prilično uopćeni i ne znamo koliko je to puta „redovito“, „kontinuirano“

ili „po potrebi“, svi termini imaju konotaciju brige adekvatne radnim zadacima.

Budući da je takvih slučajeva za sada vrlo malo i problem je relativno nov, pitanje je što bi se događalo da je broj identificiranih žrtava puno veći, a time i veće opterećenje na djelatnice CZSS-a.

11. Na koji način je trgovanim osobama pružena pravna pomoć (PP)?

1	2	3	4	5	6
Nije bilo PP	Preko NVO ili VULJP (Vladin ured za ljudska prava)	Upoznavanje roditelja s pravnim propisima, upućivanje na nadležne inst.	Preko skrbnika za poseban slučaj i osobe u CZSS	Nije organiz.PP, info su davali NVO ili zadužene osobe	Kroz smještaj u ustanovu, odjeću džeparac

Pravna pomoć u Centrima za socijalnu skrb odnosi se uglavnom na informacije o pravima iz socijalne skrbi (odgovori 3 i 5) i ne obuhvaća pravno zastupanje pred sudovima, to rade nevladine organizacije koje na Operativnom timu preuzmu voditi podršku žrtvi, bilo da je ona u skloništu, alternativnom smještaju ili vaninstitucionalnoj podršci (stoga i odgovori kao u slučajevima 2 i 5). Osim toga, činjenica je da se žrtve mimo sistema uopće ne obraćaju Centrima samoinicijativno (pitanje 8) jer najčešće ne žele da se to u njihovim sredinama zna. Djelatnici u tim ustanovama vjerojatno ni ne znaju da su neke oblike pomoći kao npr. jednokratnu novčanu pomoć dodijelili osobi koja je žrtva trgovanja, već je to svrstano u kategoriju pomoći socijalno ugroženim osobama.

12. Znete li gdje se sada nalaze trgovane osobe koje ste štitili?

1	2	3	4	5	6
Za jednu DA	DA	DA, u obitelji	DA	Samo za neke koje se same jave	NE

I ovi odgovori u većini potvrđuju da su selektirane djelatnice CZSS zainteresirane za dobrobit svojih klijentica/klijenata i prate njihov napredak. Činjenica da se osoba koja je bila u skrbi javi samonicijativno ili su tražene informacije o tome kako funkcioniraju nakon pružene zaštite, govori da je uspostavljen odnos povjerenja koji je presudan za dobivanje povratne informacije. Ponovno treba naglasiti da su takvi slučajevi ipak za sada rijetki i moguće im se je posvetiti drugačije od većine ostalih kojih u CZSS-ima ima toliko da djelatnicima nije moguće u toj mjeri se angažirati oko njih.

13. Koliko osoba u CZSS-u je zaduženo za rad sa žrtvama trgovine ljudima?

1	2	3	4	5	6
Nije odvojeno, ovisi o dobi žrtve	Jedna kao koordinator, ostali po dežurstvu	Stručni tim	Jedna, regionalni koordinator	Jedna	Nema posebnog zaduženja

Organizacija rada u CZSS-ima je već opisana prethodno, u većini je jedna osoba educirana i specijalizirana za ovu problematiku, posebna je organizacija u odnosu na djecu i maloljetnike, a posebna za potrebe odraslih korisnika socijalne skrbi. U novoj reorganizaciji CZSS koja je u tijeku, nema više klasičnih specijalizacija, svi djelatnici trebaju biti spremni za svaki slučaj, ali vezano za ovu problematiku, postoje osobe kojima se svi mogu obratiti za dodatne informacije, ako je potrebno.

14. Kako je njihov rad organiziran?

1. U slučaju saznanja ili sumnje, dužni su obavijestiti nadležnog koordinatora socijalne skrbi
2. Ako se u dežurstvu treba intervenirati, kontaktira se koordinator
3. Timski pristup
4. Regionalni koordinator mora biti dostupan 24 sata dnevno
5. Pasivno dežurstvo
6. Uz ostale poslove, 1 stručni djelatnik pokriva područje cijele istočne Hrvatske kao koordinator

Sušтина odgovora preklapa se prethodnim pitanjem, generalna raspodjela poslova u CZSS-ima nije toliko specijalizirana da bi trgovanje bilo posebno odvojeno kao tema kojom se bave posebne osobe. U CZSS-ima gdje i postoji imenovana koordinatorica, može se dogoditi da se u dežurstvu ili u toku radnog vremena pojavi situacija da treba reagirati i tada nastupa „timski pristup“, tj. konzultacije s osobama koje imaju znanja i iskustva da sugeriraju što je najbolje učiniti. Ostali CZSS-i imaju od strane Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi upute koga mogu kontaktirati, pa iako nisu svi prošli edukacije, znaju od koga mogu u kratkom vremenu dobiti potrebne informacije.

15. Koliko je sredstava u proračunu centra planirano za pomoć žrtvama trgovine ljudima?

1	2	3	4	5	6
Po potrebi	Nije poznato	Podaci su u drugom CZSS	Nije određeno kao posebna stavka	Pokrivaju se iz državnog. proračuna - MZSS	Posebno planirano nema

16. Koliko sredstava je za pomoć žrtvama trgovine ljudima izdvojeno iz budžeta CZSS-a za period od 2006 – 2010.?

1	2	3	4	5	6
Nepoznato	Ide direktno iz MZSS, pa ne znamo	Podaci su u drugom CZSS	2.000,00 Kn za jednokratnu pomoć, ostalo pokriva MZSS	Nema posebno plan. sredstava, sve se pokriva iz MZSS	Radi se kao klasični oblici smještaja ili novčane pomoći

Iz odgovora na oba pitanja. očito je da u CZSS-ima nema posebne stavke za pomoć žrtvama trgovine ljudima. To je i logično, budući da je evidentiran vrlo mali broj žrtava i nemoguće je predvidjeti u kojim bi se sredinama mogle pojaviti.

Međutim, sredstva jesu osigurana na nivou MZSS-a i to za troškove smještaja (npr. u 2008.g. je osigurano 32.346,49EUR, a u 2009.g. 49.673,72 EUR- podaci iz dokumentacije Vladinog ureda za ljudska prava), te zdravstvene skrbi za žrtve koje nisu pokrivena zdravstvenim osiguranjem, u 2009.g. i 2010g. je izdvojeno 6.877,57 EUR. Jednokratne i stalne materijalne pomoći žrtvama trgovanja dostupne su u okviru potpore socijalno ugroženih skupina i mogu se dodijeliti i po toj osnovi, jer su žrtve trgovanja ljudima izrijekom uvrštene u tu kategoriju. Kao primjer navodimo:

„Članak 68. Zakona o socijalnoj skrbi („Narodne novine“ br. 73/97, 27/01, 82/01, 103/03, 44/06, 79/07)

(3) Skrb izvan vlastite obitelji osigurava se djeci i odraslim osobama – žrtvama obiteljskog nasilja i žrtvama trgovanja ljudima.“

Ovaj članak pokazuje da *Zakon o socijalnoj skrbi* osim djece predviđa i odrasle osobe kao korisnike socijalne skrbi u slučaju trgovanja ljudima, što omogućava, osim smještaja i druge oblike pomoći, kao što je npr. financijska.

Iz tabele je također vidljivo da je u jednom CZSS-u dodijeljena jednokratna pomoć žrtvi trgovanja, ali iz konkretnog primjera znamo da žrtva je to tražila jer je tako upućena od nevladine organizacije koja joj je pružala podršku. Odgovor da su “podaci u drugom Centru“ ilustrira situaciju da je lokalni CZSS djelovao samo na jednom segmentu podrške žrtvi i raspolaže s manje informacija.

Zaključak:

U okviru nacionalnog sistema, Centri za socijalnu skrb imaju značajnu ulogu u podršci žrtvama trgovanja ljudima, ali njihova uloga je još uvijek najviše vezana uz zaštitu djece žrtava i operativne procedure pri identifikaciji i njihovoj kasnijoj podršci. Informacije o ovoj kategoriji korisnika CZSS-i dobivaju uglavnom od policije. Odrasle osobe pojavljuju se kao korisnici u slučajevima kad organizacije, bilo nevladine ili državne, koje vode postupak njihovog oporavka/reintegracije posreduju kod CZSS za neki od oblika podrške, jer se one same ne obraćaju za pomoć (vidljivo iz pitanja br. 8 – pitanje je koliko korisnici znaju o tome što sve CZSS-i mogu pružiti i žele li/mogu li ispričati svoje iskustvo).

Osim toga, „službena identifikacija“, tj. potvrda da je netko žrtva trgovanja ljudima zavedena u sistem, također donekle uvjetuje moguće oblike podrške, iako želimo vjerovati da bi, kao i svaka druga kategorija ugroženih osoba, žrtve trgovanja ljudima ostvarile podršku CZSSa kad bi to eksplicitno zatražile i argumentirale svoj zahtjev. Iz već navedenih i dobro poznatih razloga žrtve to ne rade, ali zato tu mogu za njih posredovati nevladine organizacije koje im pružaju podršku i tako premostiti neizrečene barijere.

Shodno tome, bilo bi korisno da Centri za socijalnu skrb zauzmu proaktivniji stav u informiranju svojih korisnika i jasno daju do znanja da su upoznati s ovom problematikom, da razumiju žrtve, te da su voljni pružiti podršku ili bar informacije što im stoji na raspolaganju. Kao dobar primjer, neki od CZSS-a drže u svojim čekaonicama materijale (letke, postere, brošure) o trgovanju ljudima koji bi mogli navesti korisnice/ke da se otvore i zatraže pomoć, ali to još očito nije dalo rezultate niti ohrabrilo žrtve da i na tom mjestu ispričaju svoje traume i zatraže pomoć.

Upitnik za pružateljice pomoći (ovlaštene nevladine organizacije)

Ovim dijelom istraživanja obuhvaćene su dvije organizacije civilnog društva i jedna koja formalno ima status neprofitne, humanitarne organizacije, ali je njezino djelovanje regulirano posebnim zakonom. Budući da dvije od tri organizacije vode skloništa za žrtve trgovanja ljudima, jedno za maloljetne, a drugo za punoljetne žrtve, u svrhu zaštite tajnosti lokacija i osoblja koje u tim organizacijama radi, ne navodimo nazive niti jedne od organizacija, već su prikazane numerički.

	1.	2.	3.
Broj osoblja: puno radno vrijeme, pola radnog vremena:	2 osobe	1 osoba 3 str. surad. – honor	2 osobe
Broj volontera : puno radno vrijeme pola radnog vremena	1 2	1 1	3 - po potrebi, ne može se točno odrediti
Broj žrtava u zadnjih 5 godina	8	7	15
Odobrana sredstva za tu svrhu	150.000,00 Kn/god oko 20.550 EUR. ugovor sa MZSS	90.000,00 Kn/god – oko 12.330 EUR	181,800,00 Kn/god – oko 24.900 EUR ugovor sa MZSS
Broj plaćenih osoba za provođenje programa pomoći	3 osobe	1 osoba	2 osobe x ½ plaće
Broj sati volonterskog rada	Cca 300 sati	Cca 500 sati	85 sati
Dužina rada sa zadnjom žrtvom	2,5 mjeseca	8 godina	1 mjesec

Organizacije 1 i 3 su voditeljice smještaja za žrtve trgovanja i u tu svrhu imaju ugovor o financiranju sa Ministarstvom zdravstva i socijalne skrbi, dok se organizacija 2 bavi

vaninstitucionalnom podrškom žrtvama i financira se putem natječaja. Broj zaposlenih osoba i volontera ovisi o organizaciji rada i izvorima financiranja, te činjenici da li organizacije provode i druge programe koji su dodatno financirani. To je npr. slučaj organizacije 3 u kojoj na području rada sa žrtvama trgovanja rade dvije osobe na pola radnog vremena budući da se zaposlene angažiraju i na drugim područjima rada u organizaciji (stoga se i ne može „točno odrediti”), dok je organizacija 1 isključivo angažirana na programima vezanim za problematiku trgovanja ljudima.

Organizacije su u upitniku zamoljene da kao primjer uzmu zadnju, ili jednu od zadnjih, žrtvu kojoj su pružale podršku.

Dužina rada na podršci također je donekle uvjetovana, jer je razumljivo da smještaj ne može trajati jednako dugo kao podrška u procesu reintegracije. U slučaju koji je uzet za primjer kod organizacije 2, radi se o specifičnoj žrtvi koja ilustrira potrebu dugotrajne podrške. U toku tretmana bila je podržavana od iste organizacije koja je u kontinuiranoj suradnji s institucijama radila na njezinoj integraciji, pa je i period podrške nužno trajao znatno duže.

ORGANIZACIJA 1:

	Vrijeme	Troškovi
Boravak u skloništu	2 i pol mjeseca	5.800,00 Kn (za potrebe žrtve)
Pomaganje sa dokumentacijom	20 sati	1.500,00 Kn (volonterski rad)
Pružanje pravne pomoći	7 sati	2.100,00 Kn (volonterski rad)
Zdravstvena pomoć	12 sati	MZSS*
Podrška u istrazi i sudskom postupku	6 sati	600,00 Kn (volonterski rad)
Psihosocijalna pomoć	10 sati	MZSS ⁴³
Program reintegracije		

⁴³ MZSS – Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi snosilo je zdravstvene troškove (ginekologa, liječnika primarne zaštite, laboratorijske pretrage i psihijatra), na način da se računi ispostavljaju direktno ministarstvu.

Iz tabele organizacije 1 je vidljivo da je najviše posla vremenski bilo vezano za dokumentaciju, te zdravstvenu pomoć, a budući da nije bilo aktivnosti vezano za program reintegracije, za pretpostaviti je da se radi o osobi koja je u 2,5 mjeseca podržana u namjeri da se vrati u svoju sredinu, nakon što je svjedočila u postupku protiv počinitelja, pri čemu je dobila pravnu pomoć i podršku u sudskom postupku, te psihosocijalnu pomoć.

ORGANIZACIJA 2:

	Vrijeme	Troškovi
Boravak u skloništu	10 mjeseci	13.000 Kn
Pomaganje sa dokumentacijom	Kroz 7 godina – 200 sati	U okviru radnog vremena
Pružanje pravne pomoći	3 sata	500 kn
Zdravstvena pomoć	25 sati	Osiguralo MZSS
Podrška u istrazi i sudskom postupku	120 sati	U okviru radnog vremena
Psihosocijalna pomoć	7 godina	
Program reintegracije	7 godina	Školovanje 12.000 Kn Stanovanje: 10.800 Kn

Slučaj žrtve podržane od ove organizacije je vrlo specifičan i naveden je kao primjer zahtjevnosti i dugotrajnosti procesa reintegracije. Djevojka je u program došla bez ikakvih dokumenata potpuno bez nade da bi ikako mogla riješiti svoj problem, jer je prije dolaska u organizaciju tri godine provela u ustanovama socijalne skrbi (kao maloljetnica) koje u to doba još nisu znale za problem trgovanja ljudima i nije bilo zakonodavnog okvira za podršku žrtvama. Također nije bilo organiziranog skloništa, a smještaj je u doba prihvata ta NVO nudila kao potencijalno rješenje za žene žrtve trgovanja ljudima. U situaciji još nedovoljno organiziranog sistema (2002.godine) djevojka je smještena i krenulo se u potragu za njezinim dokumentima i mogućnostima da ostvari svoja prava kao žrtva trgovanja ljudima. Ušla je u službeni program i nakon 10 mjeseci boravka u tada neformalnom skloništu, uz podršku organizacije, nastavila

borbu za svoja prava van skloništa. U toku tretmana koji se nakon 10 mjeseci smještaja nastavio do danas, nadoknadila je nezavršena 4 razreda osnovne škole, te završila srednju strukovnu školu i danas traži posao u struci. Iako bez ičijeg državljanstva kod dolaska, tokom vremena ona je ostvarila potrebne uvjete i dobila državljanstvo RH, živi samostalno, ali još uvijek nema posao i ne može se reći da je potpuno integrirana u sredinu u kojoj živi. Svih ovih godina imala je podršku, ne samo od NVO nego i od institucija sistema⁴⁴, ali njen slučaj također pokazuje gdje su još potrebe za poboljšanja (zapošljavanje, stanovanje).

ORGANIZACIJA 3:

	Vrijeme	Troškovi
Boravak u skloništu	34 dana	3.160,00 kuna
Pomaganje sa dokumentacijom	Rješavanje zdravstvenog osiguranja i dopunskog zdravstvenog osiguranja	Preko MZSS i CZSS Rijeka
Pružanje pravne pomoći	/	/
Zdravstvena pomoć	25 sati: opća medicina, ginekolog, pulmolog, psihijatar, psiholog	Preko MZSS
Podrška u istrazi i sudskom postupku	/	/
Psihosocijalna pomoć	60 sati	Moguće je potrošiti max. 3000 kuna bruto
Program reintegracije	/	/

Kao i u slučaju organizacije 1, ovo je primjer žrtve koja se nije dugo zadržala u programu i program reintegracije nije proveden. Činjenica jest da neke žrtve, nakon inicijalne pomoći u skloništu, ne žele daljnju brigu i podršku jer uglavnom nastoje zaboraviti traumatsko iskustvo i misle kako će samostalno uspjeti organizirati život po povratku u svoju sredinu. U ovom slučaju

⁴⁴ To je prvi primjer da je trgovana osoba ostvarila državljanstvo RH i ostala u državi identifikacije

nije bilo pravne pomoći niti podrške u istrazi i sudskom postupku jer vjerojatno nije bilo potrebe za tim, ali je zato dosta vremena utrošeno na psihosocijalnu pomoć koja je osobu osnažila i ohrabrila da se sama nosi sa svakodnevicom.

Radi lakše usporedbe organizacija prilažemo tabelu u kojoj su prikazane sve tri organizacije zajedno:

Zajednička tabela – sve tri organizacije pružateljice pomoći:

	1		2		3		UKUPNO
KATEGORIJE	Vrijeme	Troškovi	Vrijeme	Troškovi	Vrijeme	Troškovi	3 žrtve
Boravak u skloništu	2 i pol mjeseca	5.800,00 Kn (za potrebe žrtve)	10 mjeseci	13.000 Kn	1 mjesec	3.160,00 kuna	13,5 mjeseci 21.960, Kn
Pomaganje sa dokumentacijom	20 sati	1.500,00 Kn (volonterski rad)	Kroz 7 godina – 200 sati	U okviru radnog vremena	Rješavanje osn. i dopunskog zdrav. osiguranja	Preko MZSS i CZSS Rijeka	220 sati
Pružanje pravne pomoći	7 sati	2.100,00 Kn (volonterski rad)	3 sata	500 kn	/	/	10 sati 2.500,00 Kn
Zdravstvena pomoć	12 sati	Pokrilo MZSS	25 sati	Pokrilo MZSS	25 sati opća m., ginekol., pulmolog, psihijatar, psiholog	Preko MZSS	62 sata
Podrška u istrazi i sudskom postupku	6 sati	600,00 Kn (volonterski rad)	120 sati	U okviru radnog vremena	/	/	126 sati 600,00 Kn – volonteri rad
Psihosocijalna pomoć	10 sati	Pokrilo MZSS	7 godina	U r. vr., honor. i volunt. rada	60 sati	Moguće potrošiti 3.000 kuna btt	
Program reintegracije	/	/	7 godina	Škola 12.000 Kn Stan: 10.800	/	/	

*MZSS = Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi

Zaključak:

Ovlaštene organizacije koje pružaju smještaj žrtvama trgovanja ljudima imaju ugovor sa Ministarstvom zdravstva i socijalne skrbi, a time i osigurano financiranje, dok je vaninstitucionalna podrška žrtvama manje formalno regulirana - voditeljica programa je članica Nacionalnog odbora za suzbijanje trgovanja ljudima i njegovog Operativnog tima. Na sastanku Operativnog tima, nakon identifikacije žrtve i verifikacije, te rasprave o vrsti podrške koja joj je potrebna, preuzima brigu o žrtvi koja ne treba smještaj i o njenom napretku izvještava isto tijelo. Financiranje te djelatnosti nije ugovoreno, organizacija se javlja na natječaje koje institucije raspisuju, a dijelom ga pokriva i Vladin ured za ljudska prava, u kojem je tajništvo Nacionalnog odbora i Nacionalni koordinator za suzbijanje trgovanja ljudima.

Obzirom na dugotrajnost i zahtjevnost ovakve podrške, financiranje na ovakav način je neadekvatno i nesigurno. Unatoč tome program opstaje već godinama, najvećim dijelom zbog predanosti osoba koje ga vode i spremnosti na volonterski rad, te shvaćanja da potreba žrtve za podrškom ne poznaje radno vrijeme. Stoga ona treba imati slobodu tražiti pomoć u svako doba dana i noći, jer se tako osjeća sigurnije i u potpunosti prihvaćeno.

Manja formalizacija odnosa NVO i institucija sistema s druge strane ima i svoje prednosti, jer omogućava slobodu pružanja podrške i onim osobama koje od strane sistema nisu službeno priznate kao žrtve trgovanja ljudima - ili se nisu htjele zbog toga obraćati institucijama, ili je u postupku došlo do prekvalifikacije djela, pa nisu ušle u službene statistike i program podrške.

To se posebno odnosi na žene koje su iskorištavane i zlostavljane u prostituciji, ali ne spadaju niti u jednu nacionalnu politiku ili strategiju suzbijanja nasilja nad ženama, te nema institucije kojoj bi se mogle obratiti za pomoć. Vrlo često te su žene, bez obzira da li su svjesno ili nesvjesno ušle u prostituciju, izložene pritiscima od strane svodnika i ne mogu slobodno izabrati da se time prestanu baviti. Smatramo da je to također

jedna vrsta ropstva, ali ih sistem na žalost ne prepoznaje kao žrtve, pa na nivou institucija ostaju bez podrške. Rad nevladinih organizacija na tom području stoga je izuzetno važan.

Rezultati istraživanja – Iskustva trgovanih osoba

Upitnik za vođenje intervjua sa žrtvama

Ovaj dio istraživanja tematizira iskustvo trgovanih osoba. Uzorak je obuhvatio četiri žrtve ženskog spola iako ih je kontaktirano više, ali nisu željeli/željele razgovarati o iskustvu trgovanja. Objašnjenje se uglavnom svodi na to da sada žive neki drugi život, osnovali su obitelj i ne žele da itko zna što im se dogodilo u prošlosti. U uzorak je uvrštena i jedna žrtva koja je tokom procesa integracije i u vremenskom okviru istraživanja još bila u tretmanu i 2009.g. ostvarila hrvatsko državljanstvo. Prosjek godina u trenutku istraživanja je 27, tri četvrtine njih imaju srednju stručnu spremu, samo jedna je zaposlena i to način da je sama pokrenula obrt, pa stoga ima i najviše staža, dvije koje rade povremene poslove imaju manje staža, dok jedna i po dobi najstarija žrtva, uopće nema radnog staža, što zbog najnižeg nivoa obrazovanja, što zbog zdravstvenih razloga i nesposobnosti za posao.

1. Demografski podaci o žrtvama

	1 - E	2 -M	3-B	4-Z
God. i mjesto rođenja	1984.	1987.	1986.	1978.
Država	RH	RH	RH	RH
Spol:	Ž	Ž	Ž	Ž
Obrazovanje:	SSS	SSS	SSS	OŠ, tečaj
Radno iskustvo:	8 mjeseci	5 godina	3,5 godine	nema

Obzirom da je vrlo malo žrtava službeno identificirano u Hrvatskoj, a ispitanice osim jedne dolaze iz malih sredina, kako ih ne bismo izložili riziku da budu prepoznate, izostavili smo mjesto rođenja i grad u kojem žive. Možemo reći da su dvije iz predjela sjeverne Hrvatske, jedna iz Zagreba, a jedna nije rođena u Hrvatskoj, ali je hrvatska državljanica.

2. Obiteljske prilike i socio-ekonomski podaci

	1	2	3	4
Bračno stanje	Neudana,	Udana	Vanbračna zajednica	udana
Kvalifikacije roditelja.	Otac OŠ majka bez škole	Otac OŠ Majka SSS,	Otac SSS Majka OŠ	
Roditelji žive	U gradu kuća	Na selu kuća	U gradu kuća	Otac pokojni, s majkom nema kontakata
Mat. stanje roditelja	dobro	jako loše	srednje	nepoznato

Trenutačno bračno stanje kod svih ispitanica uključuje život u partnerstvu, bilo da je to brak ili izvanbračna zajednica. To je dobar pokazatelj, jer može ukazivati na opravak od traume, budući da su očigledno u stanju prevazići povrede koje su od muškaraca pretrpjele, te nepovjerenje i strah od iskorištavanja.

Obiteljske prilike ni kod jedne od žrtava nisu bile previše perspektivne uzevši u obzir kvalifikacije roditelja, iako je dobar pokazatelj da su u 3 od 4 slučaja živjeli u vlastitoj kući, od čega samo jedna na selu. U jednom slučaju žrtva nije htjela uopće govoriti o roditeljima, navodeći samo da s njima nema nikakvih kontakata (otac je pokojni). Za pretpostaviti je da su odnosi u obitelji bili toliko loši da se toga ne želi ni sjećati, što je također pogodovalo predispozicijama da postane žrtva.

Materijalno stanje procjenjuju od jako lošeg do dobrog, no to su vrlo uopćeni odgovori. Kao faktor koji može biti dodatni rizik za prihvaćanje ponuda iza kojih se krije trgovanje ljudima, samo je jedna ispitanica okarakterizirala materijalno stanje jako lošim.

3. Iskustvo trgovanja

	1	2	3	4
Način vrbovanja i svrha	Nije sigurna Seksualno. iskorištavanje	Prijevara Seksualno iskorištavanje	Prijevara Seksualno iskorištavanje	Otmica, ucjena Seksualno iskorištavanje
Kako se osj. kad je shvatila	Izgubljeno	Strašno, izbezumljeno	Izgubljeno, jadno preplašeno, bijesno	Zarobljeno, bespomoćno, očajno
Trajanje rop.	4 dana	2,5 mjeseca	5 mjeseci	5 dana

Objašnjenje:

1. Poznanik kojeg je upoznala u kinu zapravo je bio trgovac, drogirana prebačena preko granice u Hrvatsku s namjerom seksualnog iskorištavanja u Bosni i Hercegovini, pobjegla čim je shvatila o čemu se radi i prijavila sve policiji.
2. Loša financijska situacija, želja za boljim životom, prevara od poznanika koji joj je obećao posao u inozemstvu i dobru zaradu.
3. Poznanik joj ponudio bolju zaradu, a lakši posao, nije razmišljala što bi se moglo dogoditi.
4. Oteta i ucijenjena dugom od osoba koje je prije poznavala, dok se bavila prostitucijom.

Sve su ispitanice trgovane u svrhu seksualnog iskorištavanja i vrlo su jasno, osim jedne, opisale način vrbovanja kao prijevaru, otmicu i ucjenu. Ispitanica koja je odgovorila da nije sigurna, trgovca je na izgled slučajno upoznala, da bi se kasnije, po njegovom svjedočenju na sudu, ispostavilo da je ta ista osoba poznavala njezinog oca i od njega ju kupila. I nakon dugog proteka vremena od tog događaja djevojka još uvijek ne želi vjerovati da je zaista prodana od najbliže osobe, iako sada dozvoljava da je to moguće, obzirom da je otac u državi prebivališta osuđen i upućen na izdržavanje kazne zbog bavljenja organiziranim kriminalom.

Iako je period zarobljenštva trajao od svega nekoliko dana do 5 mjeseci, osjećaji koji su ih pratili su prilično slični. Ono što ih

sve karakterizira jest strah i bespomoćnost koji osobu pralizira i pasivizira za pružanje otpora, samo u jednom slučaju izražen je bijes koji bi mogao biti aktivator otpora. Zanimljivo je da je baš u tom slučaju gdje bismo očekivali akciju u pravcu bijega iz te situacije, ropstvo najduže trajalo, pa taj bijes tumačimo prvenstveno kao ljutnju na samu sebe. To je također veoma česta reakcija kod žrtava i kasnije ih sprječava u traženju pomoći, jer misle da su same krive i da su zavrijedile to što im se dogodilo.

U tome nalazimo i dio objašnjenja za mali broj identificiranih žrtava, te veliku tamnu brojku koja prati ovaj problem, posebno u slučajevima gdje državne institucije nisu bile uključene u proces spašavanja. Samoidentifikacija žrtava je rijetka jer, s jedne strane same sebi ne žele priznati da su bile žrtve i žele to što prije zaboraviti, dok s druge strane najčešće ni ne znaju da postoji sistem podrške koji bi im mogao ponuditi pomoć i što mogu od njega očekivati.

4. Proces identifikacije

	1	2	3	4
Kada je tražila pomoć	Čim se osvjestila, četvrti dan	U svakoj povoljnoj prilici	Nije tražila „od sramote“	Peti dan
Od koga	Policije	Od korisnika	Ni od koga	Policije
Što se dalje događalo	Smještena u ustanovu za maloljetnike	Pobjegla, vratila se u HR sama, ali ne kući	Vratila se kući, majci	Policija pozvala NVO za daljnju pomoć
Kako je doživjela kontakte sa predstavnicima institucija/nevladinih organizacija:				
Policija	Više vjerovali trgovcu nego njoj: „Gdje ti je muž?“	Osjećala se prevareno, ali postupali korektno	Uporno kontaktirali majku, tražili priznanje	Bili su dobri, slušali i ozbiljno shvatili
Tužilaštvo	Nepoznato tijelo, sutkinja je bila dobra	Nepoznato tijelo	Nepoznato tijelo	Nepoznato tijelo
CZSS	Promijenila 3 skrbnice – bez rezultata, kasnije dobila fin.pomoć	Niti ne znaju za nju	Niti ne znaju za nju	Nema dobre odnose zbog prijašnjeg načina života
NVO	Efikasni – pronašli dokumente	„Bajno“ – da su bar i drugi takvi	„Odlično“, pružena sva potrebna pomoć	Dobar odnos
Osjećaji tokom procesa	„Kao da čekam smrt“	Nesigurno, nezaštićeno,	Od policije obećana sva pomoć, nakon davanja izjave, ništa	
Razumijevanje od institucija	NE, do dolaska u NVO	Samo sa NVO		DA
Upoznata sa pravima	Tek od NVO	NVO	NVO	Policija i iza njih NVO

Od četiri ispitanice dvije su vrlo brzo potražile pomoć i to od policije, jedna je molila za pomoć korisnike i na kraju uz pomoć jednog i uspjela organizirati bijeg. Jedna pomoć uopće nije tražila i pomirila se sa sudbinom jer je bila previše prestrašena prijetnjama da će trgovci naživjeti njoj i njenim bližnjima. Ulogu spasiteljice preuzela je njoj najbliža osoba koja je sumnjala da je

sve onako kako su trgovci obećavali i bila vrlo odlučna da je dovede kući. Nije tako neobično da joj je to uspjelo, jer su kriminalci izuzetno oprezni i u ovom slučaju su zaključili da je za njih bolje da je puste, nego da se suoče s optužbama da su djevojku prisilili na prostituciju. U svakom slučaju, oni radije koriste osobe koje nemaju socijalnu mrežu podrške, jer je tako manja vjerojatnost da će žrtve netko tražiti i time njihovu organizaciju dovesti u opasnost.

Dvije od četiri ispitanice i to one koje su spašene putem policije, smještene su i zbrinute, dok su se druge dvije po povratku u Hrvatsku snalazile same. Jedna od njih nije se usuđivala niti vratiti kući te i danas njezine najbliže osobe ne znaju što je proživjela. Vezano za doživljaje ispitanica u odnosu na policiju, samo je jedna ocijenila da su „bili dobri i ozbiljno je shvatili“, jedna je osjećala da joj ne vjeruju u trenutku kad im se prvi put obratila, a dvije su u kontakt s policijom došle naknadno, tj. identificirane su posredno, preko drugih žrtava. Te dvije su se u tom procesu osjećale izmanipulirano i na neki način prevareno, jer se nisu same obratile za pomoć, željele su samo zaboraviti što im se dogodilo, pa su ispitivanja i traženje kasnijeg svjedočenja doživljavale kao neželjeni pritisak.

Zanimljivo je da su sve četiri žrtve svjedočile na sudu, ali uopće ne znaju tko je državni odvjetnik i kakvu ulogu u procesu ima. Iako u sudskom procesu državni odvjetnik prvenstveno brani interese države, dio njegove uloge trebao bi biti i zaštita interesa oštećenih, ali to se u procesu ne vidi, bar to žrtve nisu vidjele, jer nitko s njima s te pozicije nije razgovarao, niti se zalagao za njih. Državni odvjetnik naime nema mogućnost osobno kontaktirati sa žrtvom van rasprava, jer bi to obrana optuženog mogla kvalificirati kao pripremanje/usmjeravanje svjedočenja.

Taj nedostatak može se prevladati jedino angažiranjem punomoćnika. To je mogućnost za koju žrtve uglavnom ne znaju, osim ako su u skrbi nevladinih organizacija koje su o tome informirane i u stanju angažirati senzibilizirane odvjetnike da zastupaju njihove interese kao oštećenih. To uključuje i borbu za

obeštećenje zbog pretrpljenih trauma. No, to predstavlja dodatne troškove i uglavnom je žrtvama koje su same u procesu financijski nedostupno, iako od nedavno (sredine 2008.) dobivaju informaciju da je to moguće. Naime, od uspostavljanja četiri Ureda za podršku žrtvama i svjedocima (Zagreb, Osijek, Vukovar, Zadar) koji pružaju praktične informacije o kaznenom postupku i emocionalnu podršku žrtvama i svjedocima kaznenih djela, svi koji dobiju poziv za svjedočenje na tim sudovima, uz poziv dobiju i informaciju o postojanju te vrste podrške, kao i informaciju da mogu angažirati punomoćnika. Taj projekt Ministarstva pravosuđa RH i USAID-a počeo je 2008.g. uz financijsku pomoć USAID-a, da bi s vremenom potpuno prešao u nadležnost navedenog Ministarstva. Kako su prvi rezultati bili ohrabrujući, otvaraju se novi uredi i pri drugim sudovima, pa je za vjerovati da će kroz njih također više žrtava trgovanja biti bolje informirano⁴⁵.

Što se tiče odnosa sa Centrima za socijalnu skrb, odgovori se poklapaju sa upitnikom ispunjenom od strane djelatnica CZSS, gdje se pokazalo da im se niti jedna žrtva nije samostalno obratila za pomoć. Ispitanice su u dva slučaja izjavile da djelatnice njihovih nadležnih CZSS-a niti ne znaju za njih, pa tako nisu niti imali priliku intervenirati niti pružiti pomoć, dok su u druga dva slučaja iskustva negativna. Posebno brine primjer ispitanice koja je izjavila da „*nisu u dobrim odnosima zbog njezinog prijašnjeg načina života*“. Ako znamo da se bavila prostitucijom, to još jednom pokazuje da tu kategoriju žena umjesto podrške najčešće očekuje osuda, čak i od institucija koje su po svojoj djelatnosti usmjereni na podršku socijalno ugroženim kategorijama stanovništva. Problem četvrte ispitanice koja je u skrb CZSS ušla kao maloljetna, jesu promjene čak 3 skrbnice od kojih niti jedna nije ustrajala u podršci do kraja. Pretpostavljamo da su smatrale kako je njihov posao završen smještajem u ustanovu socijalne skrbi koja je preuzela brigu.

⁴⁵ više na: www.pravosudje.hr

Zahvaljujući tome tri godine nije točno utvrđen čak ni identitet niti riješen problem statusa u Hrvatskoj. Dolaskom u NVO s punoljetnošću, Centar za socijalnu skrb koji je kontaktiran tokom procesa integracije zbog teritorijalne pripadnosti tadašnjem smještaju, angažirao se na primjeren način, što je posljedica sad već formiranog sistema, te činjenice da je djelatnica CZSS koja je surađivala sa NVO i žrtvom, županijska koordinatorica socijalne skrbi.

Odnos sa nevladinim organizacijama koje su vodile program reintegracije sve ispitanice ocjenjuju pozitivno, neke čak sa superlativima: „*Bajno – da su bar i drugi takvi*“, te „*Odlično, pružena mi je sva potrebna pomoć*“. Možemo to preispitivati obzirom na činjenicu da su voditeljice programa intervjurale žrtve kojima su i same pružale podršku. Uzevši u obzir da je pomoć i podrška ženama koje su preživjele trgovanje u svrhu seksualnog iskorištavanja organizirana od strane ženskih NVO-a dugotrajna i neograničena u smislu ljudskih resursa i dostupnosti, jasno je da ju i žrtve doživljavaju kao izvor sigurnosti, razumijevanja i neupitne podrške bez predrasuda i potrebe za bilo kakvim opravdavanjem – zato su se na taj način i izrazile o istoj.

Tokom cijelog procesa osjećaji su se kod ispitanica s vremenom mijenjali, no upitane da pokušaju dati općenitu procjenu, osim jedne, većina se nije osjećala sigurno. Neki su procesi trajali vrlo dugo, uključivali angažman u sudskom procesu i strah od počinitelja koji su možda bili na slobodi, a sve su žrtve bile izvan zaštite sigurne kuće. Razumijevanje su osjećale većinom (osim jedne) tek od nevladinih organizacija, od kojih su također prvi puta upoznate sa svojim pravima. Čak i u slučaju gdje je prvi odgovor bio da je s pravima upoznata od policije, to dopunjava objašnjenjem da su „*oni pozvali NVO*“ koji je preuzeo daljnje informiranje. Ovo je također značajna informacija i ukazuje na potrebu širenja aktivnosti na poboljšanje informiranosti žrtava u cjelokupnom sistemu.

5. Istraga i sudski proces

	1	2	3	4
Institucije- na strani žrtava	NE	Neutralno Ni da ni ne	Službeno, hladno	DA
Podrška NVO-a u istrazi	DA, tek u drugom postupku	DA, odvjetnica, NVO	DA, odvjetnica, NVO	DA
Osjećaj zaštićenosti	DA, od trgovca	Donekle	NE, iskaz u prisustvu optuženog	DA
Kazna počiniteljima	18.mjeseci i protjerivanje iz RH	NE, postupak još traje	NE, postupak još traje	Dobili su 3 godine
Komentar	Nije osuđen za pravo djelo	Predugo sve traje	Nema	Misli da je kazna premala
Obeštećenje	Nitko nije spomenuo, a i ne želi	NE, ali kani tražiti	NE, ali kani tražiti	NE

U odnosu na istragu i sudski proces, ispitanice osim u jednom slučaju, nisu doživjele da su institucije na njihovoj strani, ocjenjuju da su se odnosili „*službeno*”, ili „*neutralno*”. To u principu jest politika u pravosudnom sustavu koji treba balansirati između okrivljenih i oštećenih, ali izraz „*hladno*” daje nagovijestiti da bi žrtve željele osjetiti suosjećanje i topliji odnos. Vjerujemo da je moguće postupak voditi „*neutralno*“, a da žrtva dobije osjećaj da nije ona na optuženičkoj klupi, te da iskazivanje patnji koje je teško samo po sebi, dobije razumijevanje kakvo zavrjeđuje.

U ovoj grupi ispitanica, sve su imale podršku NVO-a u istrazi, ali sigurnost kod institucija pravosuđa samo dvije su procijenile pozitivno jer su se osjećale zaštićene od trgovaca. Jedna je bila donekle sigurna, dok je jedna eksplicitno objasnila zašto se nije osjećala sigurno - morala je dati iskaz u prisutnosti optuženog. U *Zakonu o kaznenom postupku* postoji mogućnost da se to izbjegne. Moguće je da se optuženi udalji iz sudnice ili da se svjedočenje organizira iz druge prostorije (čak i grada) video linkom, ali to suci rijetko primjenjuju. Svjedočile smo nekim

pozitivnim primjerima kada se to realiziralo, ali je to još uvijek rijetkost i posljedica uključenosti NVO u podršku žrtve i upornog insistiranja. Tako dobiveni iskazi su puno detaljniji, žrtve se osjećaju opuštenije, lakše se prisjećaju i iskazuju događaje i osjećaje. Na ovom mjestu u postupku se od pravosuđa također može dati poruka da ih se razumije i nastoji olakšati patnju, pa ne bi sistem doživljavale „hladnim“.

Kazne počiniteljima u slučaju dvije ispitanice su izrečene, ali one nisu njima zadovoljne. U druga dva slučaja, nakon tri godine od traumatskog događaja postupak još traje i oštećene nisu zadovoljne jer smatraju da to traje predugo. Iste ispitanice kane tražiti nadoknadu štete i ustrajne su u postupku, u suprotnom bi se vjerojatno distancirale ili postale nedostupne pravosuđu. Budući da se najveći dio dokazivanja oslanja na svjedočenje žrtvi, to znači veliku vjerojatnost da presuda trgovcima ne bude donesena.

U druga dva primjera, gdje je postupak gotov, oštećene nisu niti tražile naknadu štete. Slijedom logike da žrtve žele sve što prije zaboraviti, ne žele se dalje izlagati sudskim postupcima tražeći nakanadu štete, iako bi na to imale pravo. Pitanje je osim toga i koliko im je jasno objašnjeno na koji način to mogu postići. Žrtve su u mogućnosti kompenzaciju tražiti još u okviru kaznenog postupka, ali to tada još dodatno odužuje postupak budući da se obavezno traži vještačenje, ili u građanskoj parnici nakon što je optuženi proglašen krivim i pravomoćno osuđen. U obje varijante žrtva treba imati svog punomoćnika koji će ustrajati u tom postupku, što je opet vezano za sredstva koje žrtve nemaju.

Mišljenja smo da je obeštećenje žrtvama vrlo važno za njihov opravak i reintegraciju u društvo, jer osim nematerijalne potvrde da nisu krive za ono što im se dogodilo, dobile bi mogućnost da s nekim sredstvima započnu novi, dostojanstveniji život. Hrvatska je 2. srpnja 2008. donijela *Zakon o novčanoj naknadi žrtvama kaznenih djela (NN 80/08)*, ali će isti stupiti na snagu tek s ulaskom u Evropsku uniju.

6. Pomoć i zaštita

	1	2	3	4
Doživljaj po povratku	Loše u početku, kod NVO „super“	Ne želi da itko zna	Sram da će se saznati	Nije bila u skloništu
Tko je objasnio pravila u sklon.	NVO	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu
Zdravstveni problemi	Trudnoća, psih. problemi stabilizirano	Psihički problemi, nije tražila pomoć	Ginekološki, pružena pomoć, stabilizirano	Problemi sa spavanjem i koncentracijom
Razgovori s psihologom	U početku često – psihijatrijska		U početku 1x mjesečno	Prvih nekoliko mjeseci 1x tjedno a sad 1x mjesečno,
Ocjena koristi	Lijekovi su pomogli	NE	Oлакшanje od krivnje	osjeća se SNAŽNIJA
Kontakti sa CZSS	Jednom godišnje	NE	NE	U početku često, sad više ne žele dati
Vrsta pomoći u skloništu	Stanovanje, novčana i psih. pomoć	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu ali dobila tečaj struke
Boravak u skloništu	8 mjeseci, mogla izlaziti i kontaktirati - zajednička. izrada programa	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu
Odluka o dužini borav	Zajednički	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu
Razumijevanje programa	Razumjela, osj. pošt. i razumjev., boravak ispunio očekivanja	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu	Nije bila u skloništu
Što danas radi	Povremeni poslovi, ne želi misliti o prošlosti	Samozaposlena Udata, majka, ne želi se sjećati	Nezaposlena, majka, pokušava ne misliti o tom	Nezaposlena, privremeno nesposobna za rad
Održavanje kontakata	Sa CZSS NE, sa NVO da	Sa CZSS NE, sa NVO da	Sa CZSS NE, sa NVO da	Sa CZSS NE, sa NVO da

U poglavlju pomoći i zaštite sve su ispitanice u periodu istraživanja bile u nevladinim programima podrške, pa i jedna koja je prije toga bila u smještaju, a kasnije se podrška nastavila

vaninstitucionalno. Stoga kod njih tri nema odgovora koji se odnose na pitanja o skloništu/sigurnoj kući.

Ispitanica koja je iskaz o boravku u skloništu dala, htjela se očitovati vezano za period kada je došla u program, dakle prije perioda obuhvaćenog istraživanjem. Smještaj je bio otvorenog tipa, mogla je izlaziti i kontaktirati s prijateljima i poznanicima, ali je jedno i drugo svojom voljom izbjegavala. Program oporavka je rađen zajednički, na svaki slijedeći korak tražen je informirani pristanak, a prestanak boravka također je planiran i dogovoren. Stoga i iskazuje da je boravak u potpunosti ispunio njena očekivanja i da je sve razumjela, te je osjećala poštovanje i razumijevanje od osoblja.

Zdravstveno su sve žrtve u početku tretmana bile u problemima, psihički i fizički, ali procjenjuju da su dobile što su trebale i da su sada dobro, osjećaju se bolje i manje imaju osjećaja krivnje i srama. Od njih četiri samo jedna nije uopće tražila psihološku pomoć, ali je indikativno da je to jedina od ispitanih koja radi, a uz to si je sama osigurala posao. Indikativno, kažemo, jer pokazuje koliko uspjeh u tom radnom segmentu života može učiniti za opravak i osjećaj samopouzdanja. Možda nije pretjerano reći da uspješni radni angažman ima vrlo pozitivan terapijski učinak.

Upravo zato je žalosna činjenica da tri ostale žrtve danas, nakon više godina od traumatskog iskustva, nisu zaposlene, iako se trude naći posao. Povremeni i privremeni poslovi nisu rješenje, pogotovo u situaciji s malom djecom, ali se one s time na neki način mire, racionalizirajući da tako živi većina stanovništva. Ne traže pomoć od Centara za socijalnu skrb - jedna ispitanica čak izrijeком navodi da su u početku davali, pa onda prestali - niti od drugih državnih institucija, ali ostaju u kontaktu sa NVO unatoč činjenici da ih ni taj sektor ne može materijalno pomoći. Međutim druge vrste podrške (savjetovanje, posredovanje prema institucijama, pravna pomoć i sl.) koju i dalje dobivaju, očigledno im je veoma važna i cijene je nekad više od materijalnih.

Prijedlozi za unaprijeđenje ukupnog procesa? Kako bi program pomoći mogao biti unaprijeđen? Što može biti korist od osiguravanja fonda za žrtve?

	1	2	3	4
Prijedlozi za unaprijeđenje procesa	Ubrzati proces, više vjerovati žrtvi	Više medijske pažnje problemu	Više informacija žrtvi o toku suđenja	Nema odgovora
Korist od fonda	Dobra ideja, sredstva s kojima se može nešto započeti	Financiranje smještaja, centara za podršku, kapital za početak	Financijska pomoć da si može platiti psihijatra i što već treba	Nema odgovora

Prijedlozi ispitanica za unaprijeđenje ukupnog procesa odraz su njihovih iskustava, očigledno najviše vezano za sudske procese i pravosuđe, te ukupne prezentacije problema trgovanja ljudima u javnosti. Zanimljivo da se nisu osvrnule na Centre za socijalni rad niti nevladine organizacije, valjda zato što od prvih ništa ni ne očekuju, a od drugih dobivaju ono što im je potrebno. Pitanje o fondu za žrtve morali smo prvo objasniti, jer uopće nisu imale sliku da bi njima netko nešto dao zato što su bile žrtve, ali odmah su to procijenile dobrom idejom, mada na različite načine. Dvije su to gledale isključivo kroz osobnu perspektivu, jedna kombinirajući osobnu i društvenu korist, dok jedna nije imala nikakvih prijedloga.

Zaključak

Iako je na ovako malom i vrlo specifično izabranom uzorku nezahvalno donositi zaključke, vjerujemo kako se može reći da je, unatoč naporima nevladinih organizacija da podrže žrtvu u procesu reintegracije, još uvijek previše nedostataka i praznina u nacionalnom sistemu da bi se one mogle uspješno nositi sa svakodnevicom i problemima koji više nisu toliko vezani za

traumu, koliko za ukupnu organizaciju života. Bez zaposlenja i riješenog stambenog pitanja osoba teško može voditi kvalitetan život. Smatramo da nepravdu i traume koju su proživjele osobe koje su proživjele trgovanje ljudima, društvo treba ispraviti na način da im pruži znatno više mogućnosti od onih koje imaju svi ostali građani. Da u Hrvatskoj postoji svijest o tome pokazuje trenutna izrada *Protokola o integraciji i reintegraciji žrtava trgovanja ljudima* kojim će se nastojati predvidjeti mogućnosti da samim statusom žrtve steknu neke prednosti. U grupu za izradu tog Protokola pozivani su i vanjski stručni suradnici Operativnog tima kao npr. predstavnici Zavoda za zapošljavanje, uključene su i nevladine organizacije, predstavnici Ministarstva obrazovanja i športa, Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi. Temeljni problem pri svakoj od željenih ili planiranih mjera je politička volja da se u tu svrhu dodijele sredstva. Jedan od načina dodatnog namicanja sredstava je ustanovljavanje Fonda za žrtve koji bi se mogao puniti sredstvima oduzetim od počinitelja, ne samo kaznenih djela trgovanja ljudima, nego i drugih, kojima su nezakonito stečena sredstva .

Zaključci i preporuke

Istraživanje *Rezultati (iskustva) sistemske podrške žrtvama trgovine ljudima državljanima/kama RH u procesu identifikacije, istražnog postupka i pomoći, u periodu 2006-2010. godina* je dio istraživanja koje je provedeno u Bosni i Hercegovini i Hrvatska u cilju utvrđivanja stvarnih potreba žrtava trgovanja ljudima, kako bi se unaprijedili postupci identifikacije, zaštite žrtava i mjere tokom reintegracije. Namjera nam je bila da, pored institucija i organizacija pružateljica podrške - koje najčešće govore u ime svojih klijentica, damo i žrtvama mogućnost da progovore o svojim iskustvima.

U Hrvatskoj je u istraživanje uključeno 6 Centara za socijalnu skrb, 3 nevladine organizacije koje pružaju podršku i 4 žrtve službeno identificirane i uključene u program integracije. Budući da su zaključci po svakom poglavlju izdvojeni nakon interpretacije upitnika, ovdje ćemo pokušati sažeti suštinu onoga što se pokazalo kombinacijom sva tri ispitana izvora.

Iako je uzorak vrlo malen i nedostatan za generalizaciju, vjerujemo da je ipak ukazao na neke važne činjenice i da možemo na temelju toga izvući neke zaključke i preporuke:

Sistem podrške žrtvama trgovanja u Hrvatskoj je reguliran i organiziran brojnim aktima, čine se napori da se konstantno poboljšava i dopunjuje, da se što više stručnjaka educira o problemu i osposobi za učinkovito pružanje podrške, ali to još uvijek nedovoljno dopire do krajnjih korisnica/ka koje se u sistemu osjećaju nesigurno i nezaštićeno.

Potrebno je više napora uložiti u informiranje cjelokupne javnosti, a posebno ranjivih kategorija koje su u opasnosti postati žrtvama, o postojećem sistemu podrške i mogućnostima koje žrtvama stoje na raspolaganju. Time bi se moguće povećao i broj identificiranih žrtava koje bi same potražile pomoć.

Centri za socijalnu skrb, unatoč mnogim svjesnim i educiranim djelatnicima, nisu institucije kojima bi se žrtve samostalno obraćale, djeluju uglavnom na poziv policije i njihov rad pretežno je orijentiran na zaštitu djece. U svom radu imaju

različite zakonske mogućnosti za podršku žrtvama, pa i punoljetnima, no najviše koriste mjere institucionalne zaštite – smještaj, a manje ostale koje im stoje na raspolaganju. Financiranje njihovog rada je centralizirano, putem Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi i nemaju posebno alocirana sredstva za tu namjenu.

Poželjno bi bilo proaktivno, a ne samo reaktivno, djelovanje Centara za socijalnu skrb. Kroz samostalni angažman pri identifikaciji žrtava u rizičnim skupinama korisnika i alocirana sredstva za tu namjenu, kao i za kasniju materijalnu pomoć, žrtve bi se vjerojatno lakše odlučile svoja iskustva otkriti i djelatnicima CZSS-a.

Nevladinih organizacija koje pružaju podršku žrtvama je malo, ugovor o sigurnom financiranju imaju samo one koje pružaju smještaj. Vaninstitucionalna podrška pri integraciji - koja i traje najduže - financirana je putem natječaja i sa puno manjim sredstvima. Unatoč tome, korisnice taj dio podrške ocjenjuju izuzetno dobro i doživljavaju je osnažujućom, kroz odnos prihvaćanja i poštovanja.

Povjerenje žrtava u predstavnice nevladinih organizacija je argument koji govori u prilog uključivanja stručnjakinja iz nevladinog sektora u proces identifikacije, a ne samo u proces podrške nakon utvrđivanja da se radi o žrtvi. Policija koja sada jedina provodi proces identifikacije žrtava trebala bi se osloniti na iskustvo nevladinih organizacija, što bi bilo moguće kada bi se institut „perioda refleksije“ primjenjivao PRIJE, a ne tek poslije službene identifikacije.

U pravosudnom dijelu procesa žrtve se osjećaju otuđeno, ne znaju koje su sve institucije uključene, postupci traju dugo i završavaju po njima neadekvatnim kaznama za počinitelje. Cijeli proces doživljavaju hladnim, neprimjereno neutralnim obzirom na patnje koje su proživjele.

Unatoč opravdanosti neutralnog stava koje pravosuđe treba zauzeti u postupku prema obje strane, oštećenoj i okrivljenoj, vjerujemo da je moguće postupak voditi na način da žrtva osjeti kako se uzima u obzir njezino stanje i nastoji ju se što manje

ponovo traumatizirati. Jedan od takvih instrumenata je uzimanje svjedočanstva bez prisustva optuženog/optuženih i to bi trebalo primjenjivati u svakom slučaju trgovanja ljudima, a ne samo na izričito traženje. Žrtve koje nemaju punomoćnika ili nevladinu organizaciju koja im pruža podršku, niti ne znaju da to mogu tražiti, pa im je potrebno tu mogućnost objasniti i uvijek ponuditi.

Zadnji koraci u integraciji, zaposlenje i stanovanje, predstavljaju najveću prepreku potpunom oporavku i učinkovitom uključivanju u društvu, jer većina žrtava trgovanja ne uspijeva ostvariti stalno zaposlenje, nego rade povremene i privremene poslove. Kada i jesu sposobne i osposobljene za pokretanje nekog samostalog posla, nemaju sredstava niti početnog kapitala koji bi im to omogućio.

Posebnim mjerama u politici zapošljavanja i stambenog zbrinjavanja potrebno je podržati žrtve nasilja generalno, te tu podršku urediti na način da traumatizirane osobe ne moraju iznositi svoja iskustva ponovo, pred još jednom institucijom, nego naći puteve koji će im to olakšati. Osim toga, treba osigurati i predvidjeti fondove putem kojih bi žrtve došle do sredstava s kojima bi bile u mogućnosti pokrenuti samostalni posao. Oduzimanje financijske koristi od počinitelja kaznenih djela jedan je od načina da se osiguraju sredstva za tu svrhu, tu su još također sredstva od igara na sreću, eventualno formiranje zaklade koja bi se posvetila prikupljanju sredstava. Sasvim je izvjesno da postoje i drugi načini da se namaknu sredstva, no bitno je prije svega da žrtve imaju tu mogućnost, a onda i da za nju znaju. Iz primjera jedne žrtve intervjuirane u ovom istraživanju, vidjeli smo da je njezin uspjeh na poslovnom planu smanjio potrebu za svim drugim oblicima podrške i djelovao terapijski, pa to vrijedi uzeti u obzir i u kreiranju politika.

Literatura

1. Nacionalni program za suzbijanje trgovanja ljudima 2009.-2011. godine
2. Kazneni zakon (Narodne novine br. 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08)
3. Zakon o uredu za suzbijanje korupcije, i organiziranog kriminaliteta (Narodne novine br. 88/01, 12/02)
4. Zakon o kaznenom postupku (Narodne novine br. 152/08, 76/09)
5. Zakon o zaštiti svjedoka (Narodne novine br.163/03)
6. Zakon o strancima (Narodne novine br. 79/07, 36/09)
7. Zakon o azilu (Narodne novine br. 103/03)
8. Zakon o odgovornosti pravnih osoba za kaznena djela (Narodne novine br.151/03)
9. Zakon o međunarodnoj pravnoj pomoći u kaznenim stvarima (Narodne novine br.178/04)
10. Zakon o policijskim poslovima i ovlastima (Narodne novine br. 76/09)
11. Zakon o sudovima za mladež (Narodne novine br. 111/97, 27/98, 12/02)
12. Zakon o socijalnoj skrbi (Narodne novine br. 73/07, 27/01, 59/01, 82/01, 103/03, 44/06, 79/07)
13. Pravilnik o vrsti i djelatnosti doma socijalne skrbi, načinu pružanja skrbi izvan vlastite obitelji, uvjetima prostora, opreme i radnika doma socijalne skrbi, terapijske zajednice, vjerske zajednice, udruge i drugih pravnih osoba te centra za pomoć i njegu u kući (Narodne novine br.64/09)
14. Zakon o zdravstvenoj zaštiti (Narodne novine br.150/08)
15. Zakon o zdravstvenom osiguranju (Narodne novine br.150/08)
16. Zakon o novčanoj naknadi žrvama kaznenih djela (Narodne novine br.80/08)
17. Zakon o zaštiti osobnih podataka (Narodne novine br.103/03)

18. Protokol za identifikaciju i direktnu pomoć žrtvama
trgovanja ljudima (Zaključak Vlade RH od 14.11.2008. godine)
19. www.pravosudje.hr

Njen život poslije

Bosna i Hercegovina i Republika Hrvatska sličnosti i razlike u sistemu podrške domaćim žrtvama trgovine ljudima

Pravni i institucionalni mehanizmi za sistemsku podršku žrtvama

Posmatrajući iz sadašnje perspektive problematiku borbe protiv trgovine ljudima u ove dvije države, a na osnovu prethodno izloženog, može se sa sigurnošću konstatovati da su međunarodni standardi u potpunosti prihvaćeni i da su mehanizmi upućivanja i krivičnopravne zaštite uspostavljeni. Potvrda navedene konstatacije ogleda se u najnovijem Izvještaju State Departmenta o trgovini ljudima kojim je označena prekretnica za Bosnu i Hercegovinu, kojoj su godine mukotrpane borbe i napora donijele toliko očekivani rezultat - mjesto u prvom redu⁴⁶. State Department koji u svojim izvještajima rangira države u četiri grupe u zavisnosti od njihove uspješnosti u borbi protiv trgovine ljudima, napokon je Bosnu i Hercegovinu svrstao u grupu 1 u kojoj se nalazi još samo 29 država koje u potpunosti zadovoljavaju sve zadane međunarodne kriterije na ovom području, sa naglaskom da je u grupu 1 oko dvije godine ranije ušla R. Hrvatska koja je ažurnije pristupila reformi postojećeg krivičnopravnog sistema i sistema podrške žrtvama trgovine ljudima, dok je BiH kasnila između ostalog i zbog komplikovanog administrativnog uređenja države.

Međutim, svrstavanje Bosne i Hercegovine u grupu 1 je još značajnije ako se uzme u obzir činjenica da je prije četiri godine Bosna i Hercegovina bila u grupi „watch list“, dakle u grupi država koje nisu imale zadovoljavajuće sisteme i norme u borbi protiv trgovine ljudima.

Vršeći komparaciju pravno – normativnog i sistemskog okvira u borbi protiv trgovine ljudima za ove dvije države, u ovom trenutku može se ustvrditi, da su obje slično uskladile svoje domaće zakonodavstvo sa međunarodnim pravnim okvirom za suzbijanje trgovine ljudima, što je i za očekivati jer su obje ispoštovale potpisane međunarodne dokumente: *Konvenciju*

⁴⁶ http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/novosti Izvještaj State Departmenta o trgovini ljudima u BiH 2.2.2011.

*UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala sa pripadajućim protokolima (Protokol o sprječavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovanja ljudima, posebno ženama i djecom, Protokol protiv krijumčarenja imigranata kopnom, morem i zrakom), Konvenciju o pravima djeteta (Fakultativni protokol o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječjoj pornografiji) i Konvenciju Vijeća Evrope o suzbijanju trgovine ljudima,*⁴⁷ te su od tada slijedom preuzimanja obaveza (od 2000. g.) uključene u aktivnosti međunarodne zajednice u području suzbijanja trgovine ljudima. Prvobitno međunarodno priznata definicija trgovine ljudima koja je inkriminisana u zakonodavstvu obiju država, u potpunosti je preuzeta i ugrađena u zakonodavstva Bosne i Hercegovine (član 186. Krivičnog zakona BiH⁴⁸ i djelimično u krivično zakonodavstvo entiteta i Brčko distrikta BiH) i Republike Hrvatske (član 175. Kaznenog zakona⁴⁹). Istina navedena definicija je u periodu od kriminalizacije trgovine ljudima u krivičnim zakonima (2003.) do sada pretrpjela pozitivne promjene, tako što je u definiciji djela praćen *Protokol*, a zatim se otišlo i dalje, pa je definicija izmjenama i dopunama proširena na način da je omogućeno **procesuiranje i pravnih osoba**, kao i **trgovinu djecom u svrhu usvojenja**. Ovdje je posebno važan stav navedenih članova u oba krivična zakona, zbog odredbe koja predviđa **kažnjavanje korisnika prostitucije**, s napomenom da je R. Hrvatska ovu dopunu učinila ranije u odnosu na BiH.

Po, preuzimanju međunarodnih obaveza obje države su uspostavile funkciju Državnog (Nacionalnog) koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, s razlikom što je Ured Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne

⁴⁷ OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina Trafficking in Human Beings and Responses of the Domestic Criminal Justice System, June 2009

⁴⁸ Krivični zakon BiH, SG 3/03, s izmjenama i dopunama u SG br. 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10 (definicija krivičnog djela trgovine ljudima)

⁴⁹ Kazneni zakon R. Hrvatske, „NN“ br.110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08

migracije BiH (sada preimenovan u Odsjek za borbu protiv trgovine ljudima u Sektoru za međunarodnu saradnju i evropske integracije) uspostavljen u sastavu Ministarstva bezbjednosti/sigurnosti, a u R. Hrvatskoj Ured za ljudska prava Vlade R. Hrvatske je ujedno i Ured nacionalnog koordinatora za suzbijanje trgovanja ljudima, što znači da je razlika u sistemskom rješenju. Međutim, kada je u pitanju konkretno zaštita žrtava trgovine ljudima i poštivanje njihovih prava, zasigurno je svrsishodnije rješenje uspostavljanje koordinirajućeg nacionalnog tijela za suzbijanje trgovine ljudima u državnoj instituciju koja se bavi problemom ljudskih prava, te je posmatrano iz konteksta zaštite žrtava za pretpostaviti da je takvo rješenje efikasnije. U suštini uloga Državnog koordinatora i Odsjeka za borbu protiv trgovine ljudima u BiH i Nacionalnog koordinatora, Nacionalnog odbora (Operativnog tima) za suzbijanje trgovine ljudima u R. Hrvatskoj je veoma slična, počevši od obaveza, nadležnosti, praćenja aktivnosti, razmatranje načina podrške identifikovanim žrtvama, prikupljanja podataka, razmjene informacija, izrade planova i izvještaja i na osnovu krajnje analize preduzetoga predlaganje mjera i aktivnosti za unapređenje rada na suzbijanju ove pojave. Zbog složenije strukture državnog uređenja, a samim tim i institucionalnih mehanizama na različitim nivoima u BiH Državni koordinator koordinira radom Državne grupe za borbu protiv trgovine ljudima koja ima podgrupe (oficiri za vezu i za sprečavanje trgovine djecom), te tematske podgrupe: za zaštitu, za prevenciju i za krivično gonjenje. Članovi Državne grupe i podgrupa su predstavnici državnih, entitetskih (kantonalnih za F BiH) i BD BiH institucija, službi i organizacija civilnog društva uključenih u borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava trgovine ljudima. U R. Hrvatskoj su to predstavnici gore nabrojanih državnih institucija kojih je manje jer nemaju niže institucionalne nivoe kao što je to u BiH, a samim tim u ukupne aktivnosti je uključen manji broj predstavnika, što znači da su aktivnosti slične ali bez dodatnih procedura oko komunikacija sa nižim nivoima.

Obije države imaju uspostavljene regionalne timove. U BiH su to 4 Monitoring tima za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije koji su uspostavljeni po teritorijalnom principu i načinu organizacije SIPA-e, odnosno uspostave Regionalnih kancelarija SIPA-e (Sarajevo, Banja Luka, Tuzla i Mostar), na čelu monitoring tima je rukovodilac nadležne RK SIPA-e, a u sastav tima su uključeni nadležni predstavnici svih relevantnih institucija na državnom i entitetskom nivou, s napomenom da su na entitetskom nivou uključene mjesno nadležne institucije. Svrha uspostavljanja Monitoring timova je uspostavljanje dodatnih kapaciteta za poboljšanje funkcionalnih veza između nadležnih institucija BiH koje sudjeluju u provođenju aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima. Monitoring timovi **su usmjereni na krivični progon, sankcionisanje učinioca, a velikim dijelom posvećeni su određivanju standarda u pružanju pomoći i zaštite žrtvama trgovine ljudima.**⁵⁰ U R. Hrvatskoj uspostavljena su 4 Mobilna tima koji su organizovani u 4 regije, sa sjedištem u Zagrebu, Osijeku, Rijeci i Splitu. Razlika u aktivnostima navedenih timova je u tome što su timovi u R. Hrvatskoj **nakon identifikovanja žrtve usmjereni na pružanje pomoći i zaštite žrtvama trgovine ljudima**, a njihov rad je regulisan *Protokolom o radu mobilnih timova za pružanje pomoći i zaštite žrtvama trgovanja ljudima*⁵¹.

Institucionalni kapaciteti uključeni direktno ili posredno u zaštitu žrtava trgovine ljudima domaćih državljana obiju zemalja su okvirno gledajući veoma slični, razlike postoje zbog složenosti u organizaciji vlasti i administrativnog organizovanja u BiH. Zbog navedenog Bosna i Hercegovina ima komplikovanije mehanizme za pruženje zaštite žrtvama trgovine ljudima. Sama činjenica da postoje pored Tužilaštva BiH, Tužilaštva entiteta (Federacije BiH i Republike Srpske) i Tužilaštvo Brčko distrikta, te u sklopu Federacije BiH 10

⁵⁰ Smjernice za članove regionalnih (monitoring) timova za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne migracije u BiH

⁵¹ www.ljudskaprava-vladarh.hr/lgs.

kantonálnih/županijskih tužilaštva, a što prati i organizacija sudova, govori o složenosti i teškoćama u jedinstvenom pristupu, usaglašavanju i provođenju mjera i radnji neophodni za uspješnu borbu protiv trgovine ljudima i posebno pružanju zaštite žrtvama trgovine ljudima. Činjenica da postoji 16 policijskih službi (Državna agencija za istrage i zaštitu-SIPA, Granična policija, Interpol, Služba za poslove sa strancima kao “upravne organizacije sa operativnom samostalnošću” u okviru Ministarstva bezbjednosti/sigurnosti na državnom nivou, Ministarstvo unutrašnjih poslova RS, Ministarstvo unutrašnjih poslova F BiH sa 10 MUP-ova Kantona/Županija na kantonalnom nivou i Policija BD BiH) sa različitim nivoima ovlaštenja, samo potvrđuje gore iznijetu konstataciju, jer svi poslovi u nadležnosti pobrojanih policijskih službi BiH su u R. Hrvatskoj u nadležnosti Ministarstva unutarnjih poslova RH. Ideničan je problem i sa Službama/Centrima za socijalni rad čija ministarstva postoje na entitetskim nivoima (u F BiH i na kantonalnim nivoima) kao i nivou Brčko distrikta. Isti su organizovani kao službe i centri pri lokalnim samoupravama, a koriste zakone entiteta, odnosno kantona u F BiH i Brčko distrikta. Sve ovo govori u prilog činjenici da je u R. Hrvatskoj gdje je zakonski okvir jedinstven i institucije centralizovane, daleko jednostavnije prilagoditi zakonodavni okvir međunarodnim standardima i aktivirati institucionalne mehanizme i sektore civilnog društva. To je ujedno razlog što je R. Hrvatska u skoro svim segmentima išla korak ispred BiH što je rezultiralo njeno ranije svrstavanje u grupu 1 kada je u pitanju suzbijanje trgovine ljudima.

Krivično zakonodavstvo

U Bosni i Hercegovini, zbog različitih nivoa izvršne i zakonodavne vlasti, postoje četiri krivična zakona (*KZ BiH-državni nivo, KZ FBiH-entitetski nivo, KZ RS-entitetski nivo, KZ BČDBiH-za Distrikt*) i četiri zakona o krivičnom postupku donesenih po istom principu (*ZKP BiH, ZKP FBiH, ZKP RS, ZKP BČDBiH*).

Procesno postupanje prema osumnjičenim i izvršiocima krivičnih djela trgovine ljudima u BiH, kao što je navedeno regulisano je na četiri zakonodavna nivoa. Ta činjenica sama po sebi otvara problem standarda istih prava kao poseban problem. Iz ovakvog složenog zakonodavnog okvira proizilaze i daleko ozbiljniji problemi praktične prirode, koji se prije svega tiču implementacije zakona, odnosno organizacije izvršenja mjera i sankcija koje sudovi izriču izvršiocima krivičnih djela trgovine ljudima, a posebno problem obeštećenja žrtava navedenih krivičnih djela. U R. Hrvatskoj ne postoji problem ove prirode jer je procesno postupanje jedinstveno kao i krivično pravne odredbe sadržane u kaznenom zakonu R. Hrvatske.

U Krivičnom zakonu BiH različiti pojavni oblici krivičnih djela koja čine, ili su u vezi sa trgovinom ljudima, sankcionisana su u pet članova krivičnog zakona BiH i po tri člana u krivičnim zakonima F BiH, R. Srpske i Brčko distrikta BiH.

U glavi XVII krivičnog zakona BiH, **Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom**, zakonodavac inkriminiše:

- **Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu** (Član 185.)

- **Trgovina ljudima** (Član 186.)

(1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevarom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili uticaja ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi privolio lice koje ima kontrolu nad drugim licem vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice u svrhu iskorištavanja prostitucijom drugog

lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog iskorištavanja kaznit će se kaznom zatvora **najmanje tri godine**.

(2) Ko vrbuje, navodi, preveze, preda, sakrije ili primi lica koja nisu navršila 18 godina života radi iskorištavanja iz stava (1) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora **najmanje pet godina**.

(3) Ako je krivično djelo iz stavova (1) i (2) ovog člana izvršilo **službeno lice prilikom obavljanja službene dužnosti**, počinilac će se kazniti kaznom zatvora od najmanje **pet godina**.

(4) Ko krivotvori, pribavi ili izda putnu ili ličnu ispravu ili koristi, zadržava, oduzima, mijenja, oštećuje, uništava putnu ili ličnu ispravu drugog lica u svrhu omogućavanja trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora **od jedne do pet godina**.

(5) Ko organizira ili na bilo koji način rukovodi grupom ljudi radi izvršenja krivičnog djela iz stavova (1) ili (2) ovog člana kaznit će se kaznom zatvora **najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora**.

(6) Ko koristi usluge žrtve trgovine ljudima kaznit će se kaznom zatvora **od šest mjeseci do pet godina**. (kažnjavanje klijenta)

(7) Ako je izvršenjem krivičnog djela iz stavova (1) i (2) ovog člana prouzrokovano teže narušenje zdravlja, teška tjelesna povreda ili smrt lica iz stavova (1) i (2) ovog člana, počinilac će se kazniti kaznom zatvora **najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora**.

(8) Predmeti i prijevozna sredstva upotrijebljena za izvršenje djela bit će oduzeti, a objekti koji su korišteni u svrhu trgovine ljudima **mogou se privremeno ili trajno zatvoriti**.

(9) Na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima bez uticaja je okolnost da li je lice koje je žrtva trgovine ljudima pristalo na iskorištavanje.

- **Međunarodno vrbovanje radi prostitucije (Član 187.)**

- **Nezakonito uskraćivanje identifikacionih dokumenata - izbrisan**⁵²
- **Krijumčarenje ljudi** (Član 189.)
- **Organiziranje grupe ili udruženja za izvršenje krivičnih djela trgovine ljudima i krijumčarenje migranata** (Član 189a.)
- Član 190. Mučenje i drugi oblici surovog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanje, nije uvršten među članove koji su direktno vezani za inkriminaciju djela trgovine ljudima.

Krivični zakon Republike Srpske u glavi 19, “Krivična djela protiv spolnog integriteta”, daje nepotpunu kvalifikaciju djela trgovine ljudima u dnosu na Evropsku Konvenciju i dva djela u vezi sa trgovinom ljudima:

- **Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije** Član 198.
- **Iskorištavanje djece i maloljetnih lica za pornografiju** Član 199.
- **Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije** Član 200.

Krivični zakon FBiH i Krivični zakon Brčko Distrikta ne poznaju krivično djelo trgovine ljudima nego slične kriminalne aktivnosti, u glavi “Krivična djela protiv spolne slobode i morala”, sankcionišu kroz sljedeća 3 člana sa istim nazivima djela:

- **Navođenje na prostituciju** (Član 210. KZ FBiH i Član 207. KZ Brčko distrikta)
- **Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije** Član 211. i 208. KZ BD

⁵² Bivši Član 188. “Nezakonito uskraćivanje identifikacionih dokumenata” je izbrisan i stavljen u Glavu Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina kao Član 149a., pod istim nazivom, ispravka je adekvatna jer se navedenom inkriminacijom štite prava i sloboda oštećenih

- **Upoznavanje djeteta sa pornografijom** Član 212. i 209. KZ BD

Sličnosti i razlike predviđenih zakonskih rješenja na nivou BiH

Važno je istaći, da ovi članovi različitih krivičnih zakona entiteta i Brčko distrikta imaju gotovo istu formulaciju krivičnih djela. Sam opis krivičnih djela je gotovo identičan, postoje sličnosti i u zaprijećenim kaznama. Međutim, kada je u pitanju krivično djelo trgovine ljudima ono se po osnovnoj definiciji datoj u članu 186. KZ BiH Trgovina ljudima, razlikuje u pogledu kvalifikacijskih elemenata datim u djelu “trgovina ljudima radi vršenja prostitucije/ navođenje na prostituciju” KZ F BiH, KZ RS i KZ BD BiH. Definicija u KZ BiH usklađena je u potpunosti sa definicijom trgovine ljudima iz *Palermo protokola*, odnosno *Konvencijom Vijeća Evrope o suzbijanju trgovine ljudima*, dok to u navedenim entitetskim i BD zakonima nije slučaj. Razlike takođe postoje što u entitetskim i KZ BD BiH nije predviđena kvalifikacijska okolnost kažnjavanja onih koji organizuju grupu ljudi s ciljem počinjenja krivičnog djela, kažnjavanje korisnika usluga, službenog lica kako je to predviđeno u KZ BiH. Pored toga evidentne su razlike i u pogledu zaprijećenih kazni (razlike zaprijećenih kazni u pojedinim stavovima postoje za ista djela na entitetskom novou i nivou BD BiH).

Kazneni zakon Republike Hrvatske

U glavi XIII Kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom nalaze se odredbe koje inkriminišu trgovinu ljudima:

1. Trgovanje ljudima i ropstvo Članak 175.

*(1) Tko kršeći pravila međunarodnog prava uporabom sile, ili prijetnjom uporabe sile, prijevarom, otmicom, zlouporabom položaja bespomoćnosti ili ovlasti ili na drugi način vrbuje, kupi, proda, preda, prevozi, prevede, potiče ili posreduje u kupnji, prodaji ili predaji, skriva ili prima osobu radi uspostave ropstva ili njemu sličnog odnosa, prisilnog rada ili služenja, seksualnog iskorištavanja, prostitucije ili nedopuštenog presađivanja dijelova ljudskog tijela, ili tko osobu drži u ropstvu ili njemu sličnom odnosu, kaznit će se kaznom zatvora od **jedne do deset godina**.*

*(2) Tko kršeći pravila međunarodnog prava vrbuje, kupi, proda, preda, prevozi, prevede, potiče ili posreduje u kupnji, prodaji ili predaji, skriva ili prima dijete ili maloljetnu osobu radi uspostave ropstva ili njemu sličnog odnosa, prisilnog rada ili služenja, nezakonitog posvojenja djeteta, seksualnog iskorištavanja, prostitucije ili nedopuštenog presađivanja dijelova ljudskog tijela, ili tko dijete ili maloljetnu osobu drži u ropstvu ili njemu sličnom odnosu, kaznit će se kaznom zatvora **od najmanje pet godina**.*

*(3) Ako je kazneno djelo iz stavka 1. ili 2. ovoga članka počinjeno u sastavu grupe ili zločinačke organizacije ili je počinitelj službena osoba, ako je počinjeno u odnosu na veći broj osoba ili je prouzročena smrt jedne ili više osoba, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora **najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora**.*

(4) Tko znajući da je osoba kao žrtva trgovanja ljudima na prisilnom radu ili služenju, seksualnom iskorištavanju, ropstvu ili njemu sličnom odnosu, prostituciji ili nedopuštenom presađivanju dijelova ljudskog tijela, iskoristi njezin položaj ili drugom omogući iskorištavanje njezinog položaja, kaznit će se

kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. (kaznjavanje klijenta)

(5) Bez utjecaja je na postojanje kaznenog djela iz stavka 1. i 2. ovoga članka okolnost je li osoba pristala na prisilni rad ili služenje, seksualno iskorištavanje, ropstvo ili ropstvu sličan odnos ili nedopušteno presađivanje dijelova svoga tijela.

2. Mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje Članak 176.

3. Protuzakonito prebacivanje osoba preko državne granice Članak 177.

4. Međunarodna prostitucija Članak 178.

U glavi XIV kojom su obuhvaćena kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa inkriminisana su djela u vezi sa trgovinom ljudima i to:

1. Podvođenje Članak 195.

2. Iskorištavanje djece ili maloljetnih osoba za pornografiju Članak 196.

3. Dječija pornografija na računalnom sustavu ili mreži Članak 197.

Usporedbom krivičnih zakona BiH i krivičnog zakona R. Hrvatske može se zaključiti da je krivično djelo trgovine ljudima definisano u krivičnom zakonu BiH (bez KZ entiteta i BD BiH) i kaznenom zakonu R. Hrvatske u potpunosti zadovoljilo kriterije iz definicije čl. 3. Palermo protokola i čl. 4. Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima.⁵³ Usporedbom 3 člana

⁵³ Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima je najnoviji međunarodni dokument koji je dopunio definiciju iz UN-ovog tzv. Palermo protokola i ona glasi:

“a) izraz 'trgovina ljudima' će označavati regrutiranje, prijevoz, premještaj, nastanjivanje ili primanje osoba, koristeći se prijetnjom ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prijevare, obmanjivanja, zloupotrebe_vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija za dobivanje pristanka osobe koja ima kontrolu nad nekom drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija uključuje, i u najmanjoj mjeri, iskorištavanje

kaznenog zakona RH (s izuzetkom krivičnog djela “Mučenje i drugo okrutno, neljudsko ili ponižavajuće postupanje” jer ga ima i KZ BiH u istom obliku Član 190.) s jedne strane, naspram 5 članova KZ BiH koji inkriminišu djela trgovine ljudima moglo bi se zaključiti da je zakonodavstvo BiH detaljnije inkriminiralo pojedine postupke prema žrtvama i konkretizovalo radnje počinioca, međutim zakonske odredbe sadržane u navedena tri člana u potpunosti ispunjavaju kriterije zadane Konvencijom i Protokolom.

U zakonima o krivičnom postupku BiH i R. Hrvatske skoro da se ne uočavaju razlike kada je u pitanju definisanje žrtve u krivičnom postupku. Naime, pojam žrtve se i ne pominje, nego pojam oštećenog, te način obeštećenja istog kroz podnošenje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku ili upućivanje na privatnu tužbu. Poslednjim izmjenama i dopunama ZKP R. Hrvatske pored toga što skoro identično definiše prava oštećenog u krivičnom postupku, posebno je definisan pojam žrtve krivičnih djela, pa samim tim i krivičnih djela trgovine ljudima (ZKP RH, glava V **Žrtva, oštećenik i privatni tužitelj** – članovi 43., 44., 45. i 46). Između ostalog predviđeno je da *...Žrtva koja trpi teža psihofizička oštećenja ili teže posljedice kaznenog djela ima pravo na stručnu pomoć besplatnog savjetnika za svrhe davanja iskaza u kaznenom postupku, dok žrtva teškog kaznenog djela nasilja ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete iz sredstava državnog proračuna. Sredstva se prikupljaju iz novčanih kazni i oduzete imovinske koristi stečene kaznenim*

prostitucije drugih ili druge oblike seksualnoga iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili uzimanje organa;

b) saglasnost žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju izloženu u tački (a) ovog člana bit će nevažna kada je upotrebljeno bilo koje sredstvo izloženo u tački (a);

c) regrutiranje, transport, transfer, skrivanje ili prihvatanje djeteta radi eksploatacije smatrat će se “trgovinom ljudima” čak kada ne uključuje nijedno sredstvo predviđeno tačkom (a) ovog člana;

d) “dijete” znači osobu ispod osamnaest godina starosti;

e) termin „žrtva“ označava svaku osobu koja je primorana na trgovinu ljudima kao što je navedeno u ovom članu.“

*djelom u posebnom fondu... Policija, istražitelj, državno odvjetništvo i sud postupaju s posebnim obzirom prema žrtvi kaznenog djela i dužni su joj dati zakonom predviđene pouke koje idu u njenu korist, taj zakon stupa na snagu od 01.07.2009. ali će se navedene odredbe primjenjivati od 01.09.2011. godine.*⁵⁴

Pored navedenog R. Hrvatska je donijela **Zakon o novčanoj naknadi štete žrtvama kaznenih djela** kojim se garantuje odgovornost države za štetu nastalu žrtvi krivičnog djela, međutim taj zakon stupa na snagu danom prijema RH u Evropsku uniju.

Trenutno se može spomenuti i činjenica da postoje razlike u proceduralnom dijelu kada je u pitanju vođenje istrage. U Zakonu o krivičnom postupku BiH od 2003. godine institut istražnog sudije više ne postoji, a zakon je ovlastio *Tužioca da sprovodi prethodno ispitivanje i istražni postupak*. Takođe su ustanovljene nove sudske uloge: Sudija za prethodni postupak i Sudija za prethodno saslušanje. Ovlaštena službena lica-OSL (policijski službenici, carinski organi, finansijska policija, vojna policija) *više nisu u direktnoj vezi sa pravosudnim institucijama, osim kad im zakon daje ovlaštenja da upute zahtjev direktno sudiji za prethodni postupak, odnosno imaju pravo da direktno ostvare neophodnu pravnu komunikaciju sa sudijom za prethodni postupak po prethodnom odobrenju nadležnog tužioca. OSL postupaju po zahtjevima ili naredbama nadležnog tužioca ili naredbama i nalogima izdatim od strane sudije za prethodni postupak, a na zahtjev tužioca. Tužilac je obavezan da u toku krivičnog postupka održava stalne kontakte sa sudijom za prethodni postupak i sudijom za prethodno saslušanje. kao i da pribavi sve potrebne pravne dokumente (odobrenja, naloge i naredbe) od sudije za prethodni postupak (sudije za prethodno saslušanje), kako bi osigurao zakonitost i legitimitet radnji*

⁵⁴ ZKP RH. "Čl. 575. Ovaj Zakon objavit će se u »Narodnim novinama«, a stupa na snagu 1. srpnja 2009. osim: - članaka 1. – 230., 232. – 496. i 509. – 569. koji stupaju na snagu 1. rujna 2011."

*ovlaštenih službenih lica.*⁵⁵ To je osnovna razlika kada je u pitanju provođenje istrage jer prema ZKP R. Hrvatske istragu provodi istražni sudac nadležnog suda, državni odvjetnik (tužilac) preduzima mjere otkrivanja kaznenog djela i počinioca, izvid kaznenih djela i prikupljanje obavještenja, predlaže istragu, podiže i zastupa optužnicu, odnosno optužni prijedlog i dr. mjere i radnje predviđene Zakonom Mada prema **novom ZKP RH**, koji je stupio na snagu ali se još uvijek ne primjenjuje u većini odredbi, državni odvjetnik postaje ključni subjekt prethodnog postupka - tijelo koje prikuplja dokaze za optužbu, vodi kazneni postupak i ima nalogodavne ovlasti prema drugim istražnim tijelima, dok se institut istražnog suca ukida (*Ova odredba počće se primjenjivati od srpnja u USKOK-ovim, odnosno od rujna 2011. u svim ostalim kaznenim predmetima*).⁵⁶

Jedan od osnovnih razloga ukidanja istražnog suca bilo bi ubrzanje i pojednostavnjenje procesa istrage i podizanja optužnica. Naime, prema sadašnjim odredbama ZKP-a sve ono što su policija i Državno odvjetništvo istragom doznali o krivičnom djelu i počiniocu toga djela nije dokaz u krivičnom postupku nego je to samo ono što je iskazano pred istražnim sucem. Znači novim ZKP-om državni odvjetnici od istražnih sudaca preuzimaju glavnu ulogu u istragama. Oni će pokretati i upravljati istragama, pri čemu za svoje istražitelje, odnosno osobe s ovlaštenjima za prikupljanje dokaza, osim policije, mogu imenovati i poreznike, carinike, državne inspektore i ostale zaposlene u državnim službama. Takvi istražitelji imenuju se u pojedinoj istrazi u tačno određenu svrhu. Sadašnji istražni suci postaju suci istrage. Oni će nadzirati zaštitu ljudskih prava i zakonitost postupka, uređivati odnose između okrivljenika i tužitelja, odlučivati o pravima i ravnoteži između stranaka u postupku, odlučivati o žalbama na pritvor te odobravati posebne

⁵⁵ Zakon o krivičnom postupku BiH, SG br. 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 15/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09

⁵⁶ Zakon o kaznenom postupku RH "NN" br. 110/97, 27/98, 58/99, 112/99, 58/02, 143/02, 62/03, 115/06, 12/08, 76/09

mjere prikupljanja dokaza, kao što su praćenje, prisluškivanje i pretrage. Istrage će se provoditi za teža kaznena djela, a za blaža će državni odvjetnici moći provesti skraćeni postupak, bez provedbe istrage. Stupanjem na snagu novog ZKP RH razlike u istražnom postupku u odnosu na ZKP BiH, skoro da neće ni postojati.

Pored ranije pobrojanih zakona može se napomenuti da na nivou BiH još ne postoji Zakon o oduzimanju nezakonito stečene imovine, međutim on je donešen u Republici Srpskoj i već je u primjeni. U istom je predviđeno obeštećenje i oštećenih iz krivičnog djela trgovine ljudima u svrhu prostitucije.

Podrška i pomoć domaćim žrtvama trgovine ljudima u BiH se vrši u skladu sa *Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima BiH* kojim su utvrđeni principi i zajednički standardi rada u postupku identifikacije, organizacije zaštite i pomoći, primarne i sekundarne prevencije i dr. aktivnosti u vezi sa zaštitom i pružanjem pomoći žrtvama trgovine ljudima i svjedocima žrtvama trgovine ljudima državljanima BiH koje su u obavezi pružiti nadležne institucije BiH i ovlaštene organizacije civilnog društva - NVO.

U R. Hrvatskoj pomoć i podrška žrtvama se provodi u skladu sa Protokolom za identifikaciju i direktnu pomoć žrtvama trgovanja ljudima (RH 14.11.2008. izmjene 2010.)

Pored navedenog bitno je naglasiti da R. Hrvatska ima i Protokol o postupanju pri dobrovoljnom povratku žrtava trgovine ljudima (RH 2312.2009.), dok ovu vrstu dokumenta BiH nije izradila.

Razlike u navedenim postupcima prema žrtvama u BiH i RH su sistemske prirode i razlikuju se od slučaja do slučaja, regije i subjekata koji učestvuju u postupku.

Na osnovu naprijed izloženog, generalno posmatrajući nameće se zaključak da žrtve trgovine ljudima za sada, u krivičnim postupcima BiH i RH ne ostvaruju neophodan stepen prava i zaštite, posebno kada je u pitanju obeštećenje žrtve.

O MREŽI „RING“

„RING“ je mreža bosanskohercegovačkih nevladinih organizacija aktivnih u borbi protiv trgovine ljudima. Formirana je 2000. godine, kada je 16 NVO-a prihvatilo zajedničku Platformu za borbu protiv trgovine ljudima. Sporazum o udruživanju u mrežu RING potpisalo je 10 NVO-a, a broj članica se iz godine u godinu mijenjao.

„RING“ je bila neformalna mreža sa članicama koje su obavljale aktivnosti na sprečavanju trgovine ljudima preko projekata svojih organizacija. Povremeno su održavani sastanci mreže, a informacije su se razmjenjivale i putem mail-a. Mreža je uticala na ukupnu situaciju u BiH u vezi sa trgovinom ljudima i podsticala da se izgrade državni mehanizmi za sprečavanje trgovine ljudima. Mreža je naročito aktivna od 2009. godine kada se otpočelo sa izradom zajedničkih akata, izborom organa i pripremom za formalnu registraciju Mreže.

Mreža „RING“ danas ima 12 članica:

1. Udruženje žena „**Derventa**“
2. **Centar za pravnu pomoć ženama**, Zenica
3. Udruženje žena Romkinja „**Bolja Budućnost**“ Tuzla
4. Organizacija žena „**Lara**“, Bijeljina
5. Udruženje žena „**Goraždanke**“, Goražde
6. Udruženje žena „**Maja**“, Kravica
7. Udruženje građana „**Budućnost**“, Modriča
8. Udruženje „**Udružene žene**“, Banja Luka
9. Udruženje žena „**Most**“, Višegrad
10. Udruženje „**Žena BiH**“ Mostar
11. Udruženje građana za promociju obrazovanja Roma u BiH „**Otaharin**“
12. **INFOTEKA**- Ženski informacioni dokumentacioni centar

Sastanci se redovno održavaju, tako da je uspostavljen visok nivo saradnje unutar Mreže. Uspostavljena je i stalna saradnja u Hrvatskoj i Srbiji.

Članice Mreže zajedno organizuju kampanje za podizanje svijesti javnosti o problemu trgovine ljudima.

Mreža ima zajednički web-site: www.ring.ba